

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski Fakultet

Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju

**Diplomski rad**

**Vile i vilinska pedagogija  
u novopoganskim duhovnostima u Hrvatskoj**

Studentica: Marina Tkalčić

Mentorica: dr. sc. Marijana Belaj, izv. prof.

Zagreb, rujan 2014. godine



## SADRŽAJ

1. Uvod u temu i metodologija rada .....	2
2. Analiza vilinske sfere.....	5
3. Boginje, vilenice, suđenice .....	12
3.1 Ambivalentnost vilinskog karaktera.....	12
3.2. Uloga suđenica i vilenica .....	15
3.3. Vila – kozonoga žena .....	22
3.4. Vile kao manifestacije prirode .....	23
4. Što je vilinska pedagogija? .....	27
5. Kontekstualizacija vilinske pedagogije unutar novopoganskih duhovnosti.....	32
5.1. Novopoganstvo u Hrvatskoj.....	36
6. Vilinska pedagogija u praksama hrvatskih novopoganskih zajednica .....	44
6.1. Vilinska sfera hrvatskog rodnovjerja .....	47
6.2. Obredne i svakodnevne prakse hrvatske rodnovjerne zajednice.....	50
6.3. Refleksije vilinske pedagogije u duhovnim i životnim praksama članova i članica MPF-a.....	53
6.4. Obredne prakse članova MPF-a .....	62
7. Zaključak.....	66
8. Literatura i izvori .....	69

## 1. Uvod u temu i metodologija rada

Zasigurno su fantastične priče i predaje o vilama, čudesnim onostranim stvorenjima, golicale ljudsku maštu stoljećima (a oslanjajući se na razne hrvatske tradicijske predaje i istinosni imperativ iznimno često prisutan u njima mogli bismo reći da su bile i dio ljudske stvarnosti i svakodnevice). Iako će danas mnogi etnolozi i kulturni antropolozi s pravom reći kako je pisanje o vilama i tradicijskim/folklornim predajama o njima *passé*, s obzirom da su se mnogi u povijesti hrvatske etnološke znanosti prihvatili pisanja o vilama i ljudskim poimanjem i doživljavanjem ovih bića, ipak ću u ovome radu morati dotaknuti neke osnovne tradicijske predodžbe o vilama. No, to samo kako bih pokušala prikazati postojanje kontinuiteta vjerovanja u vile, odnosno u nadnaravne entitete sve do danas.

Govoreći o mogućoj konstanti vjerovanja u vile u današnjem društvu i određenim *novostvorenim* duhovnostima, pokušat ću prikazati aspekte *vilinske pedagogije* ili *učenja vila*. Vilinska pedagogija termin je koji su uveli Tyson Lewis i Richard Kahn (2010). Iako se praksa vilinske pedagogije ne može u cijelosti primijeniti na područje hrvatskih novopoganskih duhovnosti, određene aspekte ću pokušati dovesti u dodir.

U ovome radu pozornost je, pri istraživanju vilinske pedagogije, usmjerena isključivo na novopoganske<sup>1</sup> zajednice u Hrvatskoj kao jednu od struja iznimno opširnog i raznovrsnog pokreta *new age*, a s obzirom na činjenicu da su vilinska iskustva često zabilježena u kontekstu poganske duhovnosti. Unatoč tome, mnoge prakse i aspekte vilinske pedagogije trebalo bi u budućnosti istražiti i na većem uzorku ispitanika te usustaviti i sintetizirati rezultate o prisutnosti vilinskih praksi na području hrvatske inačice pokreta *new age* i pripadajućih zajednica.

Esencija istraživanja vilinske pedagogije i glavni fokus te prakse jest na onome što je danas i ovdje. Govoreći o vilama u kontekstu vilinske pedagogije ne misli se isključivo na vjerovanja u vile – stanařice hrvatskih folklornih usmenih predaja. Naravno, na njih se svakako ukazuje i stavlja pozornost, ali u kontekstu utjecaja i prisutnosti tih bića/entiteta (u kojemu god aspektu se ona, na individualnoj razini, mogu manifestirati) i predaja u današnjim modernim

---

<sup>1</sup> Značajno je istaknuti da pripadnici novopoganskih duhovnosti u samoimenovanju ne koriste termin *pogan*, već *pagan*. I *pogan* i *pagan* (od lat. *paganus* = seljak; *pagus* = selo) terminološki označavaju bezboštvo, odnosno neznaboštvo, no *pagan* osim toga znači i *seoski*, odnosno *seljak*, čovjek koji obrađuje zemlju, ali i mnogoboštvo dok *pogan* označava nešto zlo, pokvareno, sramotno i prljavo ([http, hjp-novi-liber](http://hjp-novi-liber)). Kako ne bi došlo do nerazumijevanja i krive interpretacije korištenja navedenih termina, u ovome radu koristim termin (*ново*)*poganstvo* kako je to uvriježeno u znanstvenom kontekstu, što naravno nikako ne obezvrjeđuje njegove dionike.

(*novopoganskim*) duhovnostima, a na temelju propitivanja društvene dominacije, ekološkog osvješćivanja, benignijeg odnosa prema prirodi, ponovnog promišljanja ljudskih, odnosno neljudskih životinjskih odnosa itd. Govoreći o vilama (kao i o našem učenju od vila) u kontekstu vilinske pedagogije, govori se o praksama, načinu mišljenja i poimanja svijeta, svjesnosti o bivanju čovjeka i njegovu (negativnom) utjecaju na okoliš. Stavljam naglasak, pri tome, na duhovno-magijske, ali i svakodnevne prakse određenih hrvatskih novopoganskih zajednica.

U ovom radu ću, tragom navedenoga, pokušati uspostaviti poveznice između duhovno-magijskih i svakodnevnih praksi članova i članica hrvatskih novopoganskih zajednica i određenih aspekata vilinske pedagogije, s obzirom da će kroz kontekstualizaciju vilinske pedagogije unutar novopoganstva postati razvidno kako se vilinska pedagogija kao praksa ne može u potpunosti primijeniti na hrvatske novopoganske zajednice. Na samome početku rada, a radi svojevrsnog uvođenja u temu priložit ću analizu vilinske sfere, vodeći se pritom priložima iz *Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena* koji su dostavili obilnu građu o vilinskim (i mnogim drugim nadnaravnim) bićima, a koji su nastali kao rezultat etnografskih istraživanja s početka 19. stoljeća, pa sve do 20. stoljeća. Osim navedenog zbornika kao izvor predaja i zapisa o vilama poslužio je i *Senjski zbornik* te pojedini samostalni znanstveni radovi navedeni u bibliografskom popisu.

U trećem poglavlju bavit ću se dodirima između vilinske ideosfere i Velike Boginje/Velike Majke (termin koji u kontekst privlači i novopogansko poimanje prirode i Zemlje te odnos prema njima), odnosno *vilinskim boginjama*, a kako bih pojasnila poimanje vila u današnjim novopoganskim duhovnostima na hrvatskom području (posebice u rodno-vjernoj zajednici). Na primjeru nekih od navedenih dodira tematizirat ću vile unutar vilinske pedagogije.

Pri definiranju ključnog termina, *vilinske pedagogije*, bazirala sam se na dosad jedinom tekstu o navedenoj temi na hrvatskom jeziku – već spomenutom prijevodu članka *Egzopedagogije i utopijska mašta. Istraživanje supkultura vila* (Lewis i Kahn 2010) u kojemu se pažnja usmjerava, ne na komercijalnu inačicu vila, već na vile kao natprirodne pojave povezane s duhovnim entitetima i magijskim iskustvima bivanja (ibid. 555), što je povezano s poimanjem vila i unutar domaćeg područja. Razvidno je, dakle, da se u našim znanstvenim etnološkim i kulturnoantropološkim krugovima do sada vilinska pedagogija nije razmatrala kao tema, što ovaj rad čini inicijalnim istraživanjem na ovome području. Svakako je nedostatak literature o istraživanoj temi bio otegotna okolnost tijekom vlastitog istraživanja zbog nemogućnosti

konzultacija s relevantnim i srodnim izvorima. Osim navedenoga prijevoda kao jedinog rada na hrvatskom jeziku o vilinskoj pedagogiji, posegnula sam za stranom literaturom, srodnom s temom, premda se u njoj ne spominje izrijeком *vilinska pedagogija*, već se autori bave ekoprotestima, vilinskim izričajima i utjecajima u novopoganskim duhovnostima i sl.

Nakon definiranja i kontekstualizacije vilinske pedagogije unutar *new age*, odnosno novopoganskih praksi predstaviti ću istraživane zajednice – hrvatsku rodnovjernu zajednicu te Međunarodnu pagansku federaciju Hrvatske (MPF), obje djeluju na području Zagreba. Osim navedenih istraživanih zajednica, na području Hrvatske aktivna je još jedna novopoganska zajednica koju ću ukratko predstaviti, a to je Paganski krug Hrvatske (PKH). Terensko istraživanje sam provela u nekoliko navrata, od kolovoza 2013. godine do rujna 2014. godine. Kroz izravne grupne i pojedinačne razgovore i upitnike s detaljiziranim pitanjima, od sveukupnih prinosa u rad sam uvrstila kazivanja petero članova hrvatske rodnovjerne zajednice te petero članova MPF-a, uz kazivanje samostalne praktičarke eklektične wiccanske tradicije te kazivanja mogega djeda o osobnim vilinskim iskustvima. Osim toga, pojedina saznanja prikupila sam i kroz sudjelovanje na ritualnoj proslavi blagdana Ostare, na koju su me pozvale članice MPF-a. Prilikom sudjelovanja na ritualnoj proslavi metoda kojom sam se koristila bila je sudjelovanje s promatranjem. Tijekom sudjelovanja u ritualu figurirala sam kao ravnopravna članica skupine kojoj su bile dodijeljene određene ritualne uloge.

Putem upitnika i grupnih i pojedinačnih razgovora s članovima/icama navedenih zajednica pokušala sam dobiti što detaljniji uvid u pojedinačne duhovne i svakodnevne prakse sugovornika, kako bih na temelju dobivenih iskaza pokušala istražiti postoje li dodiri u praksama hrvatskih novopogana s aspektima vilinske pedagogije. Sudionici istraživanja su prilikom razgovora i ispunjavanja upitnika samostalno odlučivali žele li zadržati anonimnost. Pojedincima koji su odlučili ostati anonimni u radu sam promijenila ime, a godine nisu navođene. Oni koji su mi, pak, dali odobrenje za prikaz identiteta navela sam stvarna imena (bez prezimena); osim toga, nekima su navedene godine, dok drugima opet nisu, a sve ovisno o preferencijama sugovornika i sugovornica koje sam se maksimalno trudila poštivati. Navedeni iskazi prikazani su u šestom poglavlju, a koncipirani su tako da je svakom sugovorniku i sugovornici pridani određeni prostor unutar kojega su izložena njihova iskustva, vjerovanja, duhovne i svakodnevne prakse. Rezultati i interpretacije mogućih dodira, osim kroz tijelo rada, sintetizirani su u zaključku.

## 2. Analiza vilinske sfere

Prije same analize vilinske pedagogije kao prakse te njezinih mogućih poveznica s hrvatskim novopoganskim duhovnostima, odnosno zajednicama i njihovim duhovno-magijskim praksama, kao i religijskim sustavom prilažem detaljniju analizu vilinskih bića, njihovih izvorišta i poveznica s određenim božanstvima. Na temelju pojedinih prinosa analize, između ostaloga, pokušat ću uvidjeti može li se govoriti o svojevrsnoj transformaciji kontinuiteta<sup>2</sup> vjerovanja u vilinsku sferu novopoganskih duhovnosti, a potom otkriti i same odrednice vilinske pedagogije u duhovno-magijskim praksama hrvatskih novopogana.

Mnoge predaje pučkog imaginarija, kao i njihova znanstvena izučavanja, pokušali su dati odgovor na pitanje što jesu vile. U *Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena* pri opisivanju vilinskih bića preteže sintagma '*Stvorovi/stvorenja kao ljudi*', a Filakovac u Retkovicima u Slavoniji zanimljivo bilježi „da e na svetu stvorova, *koi su ko ljudi, al ipak ljudi nisu* [kurziv, M.T.], jer se mogu našim očima ukazati i opet i nestat nevidivim“ (1905:144). Nešto detaljnije o figuraciji vila piše Slobodan Zečević (1981:39-49) koji ih atribuirao kao demone prirode u užem smislu<sup>3</sup>. Edmund Schneeweis (2005:11), s druge strane, vile ubraja u manističke demone smatrajući ih dušama djevojaka umrlih nasilnom smrću, nakon čega su poprimile obilježja gorskih, šumskih i vodenih duhova. Tumačeći fenomen vila u vezi sa zagrobnim životom umrlih Éva Pócs govori o vilama kao mrtvim *povratnicima* koji su bili u izrazito ambivalentnom odnosu prema živima, klasificirajući ih kao *dobronamjerne* mrtve (duhovi zaštitnici, boginje mrtvih) (1999:150). Navedeni svijet mrtvih, prema Havensu Nigelu (1997:24-25) nije jedini onostrani svijet, s obzirom da europska mitologija razlikuje najmanje tri svijeta: svijet živih, *vilinsko carstvo* i svijet mrtvih.

---

<sup>2</sup> Govoreći o 'transformaciji kontinuiteta' vjerovanja u vile, mislim prvenstveno na do danas očuvano vjerovanje u vile kao fantastična, mitska bića ili energetske manifestacije prirode. Ta su vjerovanja, za razliku od onih koja su bila dijelom devetnaestostoljetnog, kao i dvadesetostoljetnog pučkog imaginarija, donekle izmijenjena, odnosno tijekom svojega trajanja doživjela su određene transformacije – bilo pod utjecajem globalističko-kapitalističkog komercijalizma, odnosno konzumerizma, ili pak zbog drugačijeg (suvremenog) svjetonazora koji živimo. Tragom navedenoga vile danas možemo promatrati u sklopu popularne kulture – u filmovima poput *Kronike Spiderwick (The Spiderwick Chronicles)*, *Narnia*, *Gospodar prstenova (Lord of the Rings)*; u serijama poput *Barbie Fairytopia*, *The Fairyly Odd Parents* itd. Vile i vilinski mitovi tako postaju potrošna roba, postaju „postmoderne, birokratizirane, tehno-fetišizirane nove verzije mitskih vilinskih svijetova“ (Lewis i Kahn 2010:556). Osim toga, današnji (novo)pogani često teže iskustvenom susretu s onostranim entitetima, za razliku od prikaza folklornih predaja u kojima su se ljudi uglavnom bojali vila te izbjegavali njihova područja prebivanja i možebitne susrete s vilinskim svijetom.

<sup>3</sup> Slobodan Zečević (1981:9) pišući o slovenskoj religiji ističe njezin animistički karakter u kontekstu kojega se smatralo da demoni prirode utječu na prirodne pojave te da vladaju određenim dijelovima prirode. Dijeli ih, dakle, na demone prirode u užem smislu (šumski i vodeni duhovi i vile) te na demone atmosferskih pojava gdje, između ostalih, svrstava zmaja. Osim te podjele, demone prirode dijeli i na demone sudbine, demone bolesti, domaće demone, demone koji nastaju od ljudi i ljude demonskih osobina te ostale demone – oni koji se ne mogu svrstati ni u jednu od navedenih kategorija.

„Bipolarnost ta tri svijeta određena je pojavnim fenomenom Sunca (dan: svijet živih) i Mjeseca [noć: vilinsko carstvo (nepoznate sile) i svijet mrtvih], koja razdvaja njihove stanovnike. Međutim, postoje i mjesta-epicentri njihove dodirnosti<sup>4</sup>: seoske međe, mostovi, raskrižja, vrhovi brežuljaka i podnožja izvora.“ (Marjanić 1998:60)

Mjesta dodirnosti Suzana Marjanić (2004:232) navodi i govoreći o teozofskom postavljanju vile kao fenomena u astralnu razinu fizičkoga svijeta, „a privremeni nastup vidovitosti (jasnovidnosti) omogućuje viđenje astralnih sfera“ (ibid.). Ovdje prvenstveno valja spomenuti *vilenice i vilenjake*, pojedinke i pojedince u kontaktu s onostranim svijetom, odnosno vilama – koji tijekom ili nakon kontakta figuriraju kao izlječitelji/ce i poznavatelji/ce tajnih svojstava biljaka, a o kojima će više riječi biti u daljnjemu tekstu.

Chevalier i Gheerbrant prate simbolizaciju vila sve do rimskih Parki i grčkih Moira, Suđenica, te ekspliciraju kako je vila

„sudionik nadnaravnog, jer je njezin život neprekidan, a nije isprekidan poput našega i poput života svega živog na ovome svijetu. Stoga je normalno da ju je u doba smrti nemoguće vidjeti, da se ne pojavljuje.“ (1983:746)

Ipak, vila i dalje postoji u nekom drugom obliku, koji ovisi o njezinu vječnom životu. Chevalier i Gheerbrant (ibid.) ekspliciraju promjenu oblika u vila opimjeruju Meluzinom – legendarnom ženom iz viteških romana, koja je bila veoma lijepa, no ponekad se pretvarala u zmiju.<sup>5</sup>

U odnosu prema čovjeku ističe se njihov *ambivalentan karakter* – katkada su dobre, katkada zle. Taj dualni vilinski karakter spominju razne narodne predaje. Primjerice, Bartulin (1898:269) je zapisao da dobre vile prebivaju u pećinama, pomagale su čovjeku i živjele u suživotu s njim. No, čovjek nikome nije smio odati njihovu pomoć ako nije želio okusiti vilinsku osvetu. Zločeste su vile prebivale u vodi ili u zraku. U Slavoniji su, pak, vile

---

<sup>4</sup> Uz vile, kao i uz epicentre dodira njihova i čovjekova svijeta, vežu se razne zabrane i tabui koje čovjek prekrši, te potom svakojako nastrada ili ostane bez vilinskog, naizgled bezvrijednog dara. Kazivanje o čovjekovu kršenju zabrana, odnosno o nedozvoljenome ulasku u vilinski prostor, pričala mi je kazivačica iz Županje, Tena (21). Nakon što je njezin kum, davni predak, prešao oko ponoći, za vrijeme punoga mjeseca raskrižje u konjskom dvopregu (unatoč prethodnom upozoravanju obitelji o mogućim opasnostima), zapao je u grabu. „U tom trenu se nije mogao izvući, a na stražnjem dijelu kola, na šaragama se pojavila žena u bijelom, vila, koja mu je rekla: *‘Da ti kola ne mogu vući rage, serem ti se u šarage’*. Potom je nestala, a konje je uspio izvući tek uz pomoć nekoga izvana, sam to nije mogao učiniti, jer je napravio nešto *što nije smio* [kurziv M. T.]“

<sup>5</sup> Meluzina, naime, subotom napušta svojega čovjekolikog muža i moli ga neka ne zahtijeva da je vidi te da poštuje njezinu tajnu. „U toj četvrtoj fazi ona mora napustiti ljudski lik da bi uzela lik zmije, životinjske epifanije vječnog života. Meluzina je naizmjenice žena i zmija, jednako kao što zmija mijenja kožu da bi se na neodređeno vrijeme obnovila“ (Chevalier i Gheerbrant 1983:746). Za detaljniji uvid u legendu o Meluzini v. (ibid. 1983:399).



nazivane *Nedobrice* jer su sve, prema čovjeku, zle (Filakovac 1905:144), no opet, njihov odnos s čovjekom uvjetovan je njihovim trenutnim raspoloženjem i prihvaćanjem čovjekova karaktera. U Poljicama (Ivanišević 1905:255) vile su dobre, no prgave ako im se tkogod usprotivi. Ardalić (1917:305) za područje Bukovice u Dalmaciji zapisao je: „Vile koliko mogu učiniti svijetu dobra, toliko i zla“. Mikac, pak, za područje Istre ističe ultimativnost vilinske dobrote, jer njima je „jedina svrha, da narodu pomognu“, a čovjeku nikada nisu učinile nažao (1934:196).

Fizičkim izgledom vile figuriraju kao mlade prelijepo djevojke, jakog seksualnog naboja, obučene u bijele haljine, duge njegovane zlatne kose u kojoj se krije dio njihove nadnaravne, fantastične moći. Često se navodi lakoća njihova tijela, što ih povezuje s atmosferilijama, odnosno vjetrom i oblakom<sup>6</sup>, zbog čega im se pripisuje i svojstvo astralnog uzleta, letenja, koje ostvaruju uz pomoć krila, odnosno okrilja<sup>7</sup> (koje je ujedno temeljni centar njihove moći)<sup>8</sup>.

Kao mjesta njihova prebivanja navode se uglavnom rubni dijelovi civilizacije, poput šuma, mjesta oko (izvora) vode, planina i stijena, no vile najčešće prebivaju u jamama, spiljama ili pećinama. Tragom navedenoga I. Kukuljević Sakcinski (1851:90) izvodi trijadnu podjelu vila koju temelji na mjestu u kojemu borave – tako označuje *vile zračne*, *vile zemne* i *vile vodne*. Zemne vile<sup>9</sup> dijeli na *gorske* (kao mjesto njihova prebivanja navodi upravo spilje, jame i pećine) i *poljske*. Uopćeno vile dijeli i po dualističkom principu *dobra* i *zla*

„jer zastupaju dva temeljita načela, koja u bajoslovju po svem slavenstvu vladaju. (...) Tako su Vile zračne uvijek dobre, vodene uvijek zle: a zemne sada dobre sada zle. Svojstvo ovo uze

---

<sup>6</sup> Nodilo vile njihovim postankom određuje kao meteorna bića, meteorne boginje, *bića u oblaku*, u kojem one sjede, spavaju, šeću, pjevaju, vode kolo... „Vila ne samo da stanuje u oblaku, već ona oblak zbija, vija. (...) Dakle je vila duh, koji mota oblakom, njega vodi, njim upravlja: ona ga steže, u nj se savija. Označno je ovo vilino djelovanje; pa i preporna etimologija riječi *vila*, po pučkome tome govoru, kao da se sama od sebe nadaje. *Vila će biti od viti za to, što ona vije oblake*“ (1981:465).

<sup>7</sup> Govoreći o vilinskom okrilju ne misli se uvijek na uobičajenu konotaciju krila kao svojevrsnog 'prijevoznog' sredstva već na neki dio vilinskih krila ili odjeće (vilinski veo, koprenka ili svojevrsna kruna) koji im priskrbuje mogućnost uzleta. Krađom krila i okrilja od strane zemaljskog muškarca, vile gube svoju moć. Akademijin *Rječnik* prenosi Bogišićev navod o okrilju kao o svojevrsnoj spravi ili ukrasu na krilima, no prije svega kao o pjesničkoj amplifikaciji (*Rječnik* VIII: 860 prema Marjanić 2004:249). Okrilje se može objasniti i na tragu njegova erotičkog poimanja kao dijela odjeće koji pokriva vilino krilo. „A znamo što kod žena zovemo krilom – dio tijela gdje se nalaze njezini spolni organi [koji su pritom centar vilinske natprirodne moći, no dok su pokriveni, odnosno skriveni op.a.]“ (Košiček 1991:140 prema Marjanić 2004:249).

<sup>8</sup> O fizičkoj karakterizaciji vila usp. Bartulin (1898), Filakovac (1905), Ivanišević (1905), Rožić (1908), Banović (1918), Lang (1914), Mikac (1934), Škrbić (2000), Kelemen (2009), Marks (2002) i dr.

<sup>9</sup> Botica (1990:33) zapisuje da su zemne vile najbrojnije u našem pučkom vjerovanju.

narod od njihovog stana. S neba nada se uvijek dobru; s dola što je iz pod zemlje, uvijek zlu; a od onoga, što je na zemlji sada dobru, sada zlu.“ (ibid. 97)

Za razliku od Saccinskoga, Natko Nodilo vile ne dijeli po mjestu obitavanja, već po njihovoj funkciji

„jer smatra da je takva podjela 'jedino racionalna u vidu mitologičkom. (...) Po svojem unutrašnjem biću, vila je jedna; ona je, da tako reknemo, istosučna, a tek razlikovana po nejednakoj zgodi svoga rada, ili po različitom stupnju razvitka mitičnog“ (Nodilo 1981 prema Marks 2003:80).

Ono što, pak, narušava idealan sklad njihova tijela i općenito antropomorfan izgled jest *teriomorfni oblik* njihovih stopala<sup>10</sup> – kopitareve, odnosno papkareve noge upućuju na njihovo dioništvo u onostranom. Animalan izgled nogu Botica eksplicira kao znak prvotne ljudske vezanosti za prirodu: „Još točnije: znak-sveza jedinstva ljudskoga, životinjskoga i anorganskoga svijeta“ (1990:30). Botica zamjećuje „simbolični nedostatak“ između gornjega dijela tijela i nogu, odnosno između uzorne i čiste ljepote te golemog nedostatka u donjem dijelu tijela – naravno, prema ljudskim mjerilima (ibid. 31). S. Marjanić, pak, na primjeru navedene opozicije gornje krilolike polovice tijela zlatokose vile i donje spolne tjelesne dijade, prepoznaje folklornu konstrukciju vile „kao bipolarnog astralnog femininog fenomena: vila kao figura 'unutrašnje žene' (pozitivan vid *anime*) i vila kao 'negativan' aspekt 'razorne iluzije' (oslobođeni erotizam Prirode)“ (2004:248).

Vile su iznimno osjetljive na svoj animalni „nedostatak“, zbog čega svoje noge skrivaju dugim haljinama, a onoga tko bi im zurio u noge, na razne bi načine kažnjavale. Natko Nodilo vilinska kopita objašnjava kao moguću kršćansku kaznu zbog svoje oholosti, jer su bile

„djevojke gizdom ponosite. Što su se svagda gizdale, prokle ih Bog, i pretvori im noge u konjska kopita/papaka. Onda od stida one pobjegoše u guste dubrave, pa se tu do današnjega dana kriju, i ne će da se pokažu u kolu ostalih djevojaka“. (Nodilo 1981:484)

---

<sup>10</sup> Bartulin (1898:269) za Cres navodi kako vile imaju „noge od vola“. U Hercegovini su zabilježene magareće noge (Zovko 1901:144), koje su ujedno i razlog njihova nestanka. U Dalmaciji se za Poljica (Ivanišević 1905:245) te za Bukovicu (Ardalić 1917:302) navode vilinska „kopita od mazge“. U Zaostrogu vile imaju kopita konja ili tovarne živine (Banović 1918:194). Kod primorskih Bunjevaca zabilježen je uopćen konstativ o vilinskim kopitima umjesto nogu (Škrbić 2000:219). U Lovinačkom kraju (Dronjić i Šimunović 2010:302) zabilježeno je zanimljivo vjerovanje o ambivalentnosti vilinskog karaktera i njegovoj distinkciji prema izgledu vilinskih nogu – tako su one vile s *magarećim nogama* s božje strane, dok su one s *kozjim nogama* s vražje strane. Petra Kelemen (2009:280) je za područje Krivog puta zabilježila kako su vile imale kopita, noge mule ili konja. Saccinski(1951:90) pak za *zemne* vile navodi kako imaju kozje noge ili konjska kopita.

Unatoč navedenu stajalištu o kršćanskom nagrđivanju vilina izgleda, Nodilo taj nedostatak pokušava povezati s indoeuropskim nasljeđem, te ističe kako vilinska kopita njima pripadaju od starine (ibid. 485). Pri tome slijedi predodžbu Adalberta Kuhna o oblaku kao jurećem konju (usp. Marjanić 2004:239-240), te ističe:

„Od toga konjskog lika k našoj oblačnoj vili prigioše i ostadoše konjska kopita. S istog mitičnog dojma još narod misli i to, da vila rado jaše na konju, kako rado jaše i na jelenu. A u mnogoj priči kajkavskoj, vila se pretvara najradije u konja, za kojeg se veli, da je 'konj od vile'.“ (Nodilo 1981:485 prema Marjanić 2004:239-240)

Konj (ali i jelen) svakako je vilin ljubimac, u kontekstu čega je poznato vilinsko nokturalno jahanje na konjima. Često se u predajama ističu mnogi vidljivi znakovi vilinskog jahanja na konjima, a najprepoznatljiviji znamen vilinskog konja je ispletena griva u sitne pletenice, ili u grumen, što ljudska ruka ne može rasplesti. U lovinačkom kraju, u Svetom Roku zapletena konjska griva bila je znak da su konji dobri, jer su vile jahale samo „najbolja grla“ (Dronjić i Šimunović 2010:304). Pred jutro vile bi konje pustile; konji bi bili izmoreni „i u 'jednoj pjeni“ (Lovrenčević 1969-1970:77).

O zaplitanju grive konjima, kazivač Zvonimir Bunjevac (Dvor na Uni, 75 godina) ispričao mi je svoj doživljaj:

„Iš'o sam hranit stoku uveče oko 10 sati u štalu. Bila je zima. Snijeg je bio. Im'o sam fenjer, nije tada bilo svjetla. Iš'o sam preko avlije, nahranio stoku i vraćam se nazad u kuću, kad ono, preda me vila! Kao duh je izgledom bila, ali nije duh – vidiš biće koje prolazi i ode! Al' sam se prep'o, pa trk nazad u štalu. U strahu samo bio. Nisam smio izaći van. Počeo sam vikati i zvati nekoga da mi pomogne. Nitko me nije čuo. I onda, skupio sam snage i poletio prema kući, i ispričao svima svoj doživljaj. Prije je to bilo – vile su dolazile u staje noću i plele konjima grive u grumen, da to nitko nije mog'o rasplesti. Danas ne znam da li se to događa. Obično su se pojavljivale kada su neki blagdani. Tada su se lakše mogle vidjeti nego običnim danima.“

Osim jahanja na konju, zabilježene su predaje i o jahanju pastira. Predaju iz Bilogore spominje Lovrenčević:

„Ponekad bi vila zauzdala i zaspalog pastira i na užas njegovih budnih drugova odjašila na njemu preko živica i šikara. On sam za to nije ni znao jer je i za vrijeme tĕkã ostajao u dubokom snu.“ (1969-1970:77)

U kontekstu vilinskog uzleta uz pomoć krila ili njihovih izomorfizama – okrilja, koprenki i sl., znakovita je krađa okrilja, najčešće od strane zemaljskog mladića, čime vila gubi svojstvo

letenja kao i svoje nadnaravne značajke, te postaje običnom djevojkom ili ženom. U tom slučaju vila je prisiljena na bračnu zajednicu s muškarcem koji joj je okrilje ukrao, no obično ga napušta kada se okrilja prevarom ponovno domogne. Rijetko kada vila ostane u bračnoj zajednici s muškarcem, pa čak i u slučaju da rodi dijete – uvijek izabire astralne, nebeske sfere, slobodu kretanja i bivanja, što upućuje na divlju, animalnu i nepripitomljivu vilinsku femininu narav; ona je biće prirodnog prostora, divljine. Predaju o vilinom ponovnom uzletu kazivao mi je Zvonimir Bunjevac (75 godina):

„Bio je u Dvoru na Uni jedan čovjek. Zvao se Maraković. Bio je on uhvatio vilu, oženio ju i živio s njom godinama. Ne sjećam se više kako ju je uhvatio, ali znam da je uzeo komad njene odjeće, i čim se ona dotepla tog komada, dobila je moć. A dogodilo se to na kirvaju u mjestu Prkos kod Dvora na Uni. Plesalo se kolo, pa ga je ona zamolila da joj dâ taj dio odjeće, ako ju želi vidjeti da pleše u kolu. Vratio joj on taj dio, a ona zaigrala tri puta u kolu i nestade. To ti je živa istina! To su stvarno istine!“

Mnoge su usmenoknjiževne predaje pune osobnih iskaza o susretima s vilama, koji sadrže snažnu i neporecivu istinosnu komponentu („To ti je živa istina! To su stvarno istine!“<sup>11</sup>) koja nas navodi na postojanje vilinskog doba. No predaje ujedno navode i razloge njegova nestanka – objašnjenog ili kršćanskom demonizacijom<sup>12</sup> ili sve prisutnijom odrednicom (ljudskog) zla, što ujedno upućuje na oslabljenu čovjekovu povezanost s prirodnim i životinjskim svijetom.

R. Horvat (1896:231) je tako istaknuo: „Od kako pastiri i kočijaši pucaju bičem, ostaviše nas vile, jer one ne podnose onog pucketanja“. Frano Ivanišević (1905:255) za Poljice („Dok su vile 'odale po svitu, bile su strašno rodne litine, bilo je svake sriće u polju“), i Andrija Bartulin (1898:270-271) za područje Cresa, istaknuli su slična vjerovanja o nestanku vila kojih je bilo mnogo, najviše onih dobrih koje su ljudima pomagale. No, kada su ljudi postali zli i „kada su jih ljudi pošneli izdavati“ (ibid.) vile su nestale – upućujući, pritom, na narušen čovjekov moralni imperativ te s njim povezan nestanak zlatnog prošlog, odnosno vilinskog doba. Bartulin, osim toga, navodi i kako su vile pobjegle u more, gdje obitavaju u himeričkom liku djevojke/ribe, što može ukazivati i na vezanost vila uz *sirene* ili *vodene nimfe* (grč., mlade žene/djevojke); u ovome slučaju *neraide* (morske nimfe). M. Bošković-Stulli (1978:115) također je zabilježila usmene primjere u kojima su vile nazivane *morskim curama* i *morskim*

<sup>11</sup> Zvonimir Bunjevac, isječak kazivanja iz 2011. godine.

<sup>12</sup> „Sad nije vidit vila, jer kažu, da ji' prokleja sveti otac Papa videć, da se kršćanska mladost puno raskalašila i razbludila s vilan, jer one ji' pomamile“ (Ivanišević 1905:255) ili „Vile su bile otrpije javne, a i sad ij ima, ali se ne vide, popovi su ij zakantali iz libara“ (Ardalić 1917:304).

*ženama*, a čiji izgled odgovara onome sirene: „I sluša san govorit da morska cura ... – a ona je to kao žensko, ali ona ima isto rep kao riba druga. I kad ona izađe na kraj, kad ona piva, da oni ki čuje, da bi mu srce puklo kako ona fino piva“ (ibid.). Neumitna kobnost i očaravajući/hipnotizirajući pjev vodenih vila figurira kao još jedna poveznica s antičkim sirenama<sup>13</sup>, koje su figurirale kao zla stvorenja koja su živjela na stijenama, zavodile mornare svojom pjesmom te ih, potom, ubijale. Slične predaje zabilježene su i na hrvatskom području (usp. Marks 1980:260).

Stipe Botica (1990:34) odlazak vila uvjetuje ljudskom izopačenošću, osobito *pomodnošću*, pri čemu navodi kazivanje iz Poljica: „otkad je došla na svit puška i druge makine (strojevi), da ne izlazu vanka [vile, op.a.] (Ivanišević 1905:587)“. Upućuje se ovdje na proizvodnju oružja, ratovanje i na izum strojeva koji su pridonijeli modernizaciji i industrijalizaciji nadirućega kapitalističkog doba koje je iskvarilo utopijsku poveznicu čovjeka i prirode, usmjerujući čovjeka na sustav materijalnog imanja i kompetitivnosti – pri čemu ishod često ne bira sredstva. Strana ovoga narušenog dijadno-utopijskog odnosa koja je devalvirana i iskorištena jest strana prirode, a koja u antropocentričnom kontekstu postaje samo predmet/objekt postavljen u svrhu ostvarenja čovjekovih potreba. Ta nekada davno stabilna, utopijska poveznica čovjeka i prirode upravo se u ovom trenutku može pokušati obnoviti kroz određene segmente vilinske pedagogije u kontekstu modernih duhovnosti, gdje vile<sup>14</sup> mogu predstavljati figuraciju te izgubljene poveznice s prirodom, pobuđivati reminiscencije na nekadašnji odnos, te pokušati ukazati na načine „kako se obratiti Zemlji na drugačiji, manje agresivan i manje eksploatirajući način“ (Lewis i Kahn 2010:558).

---

<sup>13</sup> U helenističko su doba i u srednjem vijeku (kada nastaje i modifikacija sirena u žene-ribe) sirene bile prikazivane kao žene s ptičjim nogama i krilima, a bile su simbol opsjednutosti, noćnih mora i dnevnih sanjarija (usp. Marjanić 2012).

<sup>14</sup> Vile kao povratnice iz gustih dubrava doživljavaju svojevrsni preporod – bilo kao dio popularne kulture i konzumerizma ili kao dio (novo)poganskih duhovnosti gdje se promatraju kao natprirodne pojave povezane s duhovno-magijskim iskustvima, i gdje ponekad potpomažu razvoj svjesnosti o posljedicama modernog načina življenja i iskorištavanja prirodnih resursa.

### 3. Boginje, vilenice, sudenice

Kao drugi korak prije samog tematiziranja vilinske pedagogije u figuraciji novopoganskih duhovnih praksi, pokušat ću uspostaviti poveznice vila s kultom Velike Boginje (Boginje Majke, Majke Zemlje ili *Tellus Mater*), u okviru čega i s južnoslavenskom vrhovnom boginjom Mokoš i s njezinim božanskim parom, Gromovnikom Perunom. Navedene dodire ću nastojati ostvariti kroz određene vilinske karakteristike i uloge, a to su: a) *ambivalentan vilinski karakter*, koji osim kao poveznica s kultom Velike Boginje, figurira i kao poveznica s vješticama/morama (tj. kršćanskom demonizacijom negativno valoriziranih vilinskih antipoda); b) *uloga sudenica*; c) *uloga vilenica*; d) *animalni vilinski atribut kozonoge žene* i e) *poimanje vila kao manifestacija prirode, ženskih elemenata u prirodi i prirodi imanentnih energija*, usko vezanih uz poimanje pojedinih božanstava u hrvatskim novopoganskim zajednicama.

Kroz pojedine aspekte *vilinskih boginja* pokušat ću pojasniti poimanje vila u današnjim novopoganskim praksama i duhovnostima na hrvatskom području, te na primjeru nekih od navedenih dodira tematizirati vile unutar vilinske pedagogije.

#### 3.1 Ambivalentnost vilinskog karaktera

*Ambivalentan vilinski karakter* već je u prethodnom tekstu opisan, a odnosi se na podvojenju vilinsku prirodu u odnosu na čovjeka – tako vile figuriraju i kao zlosretne/smrtonosne (Nedobrice), prgave, nestašne, ali s druge strane, kao dobre, čovjekove pomoćnice, dobročiniteljice. Uvelike na manifestaciju njihova dijadnog karaktera pridonosi i čovjekov stav i odnos prema vilama. Ambivalentnost karaktera vilu stavlja u ikonografski dodir s Velikim Boginjama. Tamara Jurkić Sviben (usp. 2010) prati ovu poveznicu još od hebrejske Lilit kao mitske zavodnice (ona je ujedno simbol neuništive energije, ali i stvoriteljica i simbol plodnosti), preko mezopotamske Inane (boginja plodnosti i ljubavi, ali i rata; Afroditin pandan) i babilonske Ištar (boginja plodnosti i ljubavi, ali i divlja zastrašujuća boginja, "Gospe od bitaka"), sve do feničanske i kanaanske Astarte (istovremeno je božica rata i ljubavi, smrti i života; ime Astarte se ponekad prevodi kao "maternica" ili 'ono što izlazi iz maternice', prema čemu figurira kao boginja plodnosti.) i maloazijske Kibeles<sup>15</sup> (božica

---

<sup>15</sup> Kibela je, navodi Jurkić Sviben (2010:158), često poistovjećivana s grčkom Hekatom, ali i Demetrom, egipatskom Izidom, te rimskom *Tellus* ili *Terra Mater*, „u čijim su ceremonijama žene udarale glavom o pod i

zemlje, kći neba, žena Saturnova, majka Jupitera, Junone, Neptuna i Plutona; simbolizira energiju koju sadrži zemlja). Tragom navedenoga autorica zaključuje „da su drevne Velike Majke rijetko isključivo dobre boginje“ (ibid. 157). Ova formulacija može se potvrditi zahvaljujući ustaljenim postavkama koje prevladavaju u prirodnim religijama u kojima nema ultimativno dobrih i onih zlih božanstava jer, prema Vitomiru Belaju (2007), pozitivan i negativan aspekt božanstava reflektira kozmičke promjene. Upravo zbog toga su boginje u prirodnim religijama gotovo uvijek ambivalentne (Jurkić Sviben 2010:157-158).

Među ovim boginjama, a kao svojevrsan dodir s vilama, svakako valja istaknuti i južnoslavensku božansku Majku Zemlju – Mokoš<sup>16</sup>, kako je određuje V. Belaj (2000:122), Perunovu suprugu. Mokoš također karakterizira dualni, ambivalentan karakter koji je, s jedne strane ognjevit, razoran i suh, a s druge strane vlažan i plodonosan. Vlažnost boginje Mokoš Radoslav Katičić (2012:11-12) iščitava iz etimologije njezina imena - od praslavenskoga *moknōti* "vlažiti se", *močiti* "činiti da se vlaži", a i od samog pridjeva *mokrŕb*. „Ona je u praslavenskom jeziku svetoga pjesništva i *mati syra zeml'a*. Zemlja vlažna i plodna od koje su ljudi zavisni kao djeca. Upravo svojom vlagom zemlja je majka. Spržena od sunca i potpuno suha ne može rađati ništa“ (ibid. 112), čime se opisuje Mokošin plodonosni aspekt.

Nadalje, V. Belaj (2000:125) ističe izuzetno zanimljivu poveznicu vila i Velike Boginje, koju je izvorno uočio Katičić u nekoj crnogorskoj pjesmi, o *Vili* kao Perunovoj ženi. Belaj, potom ističe kako se „u sve više pjesama u kojima se spominje jedna vila otkriva da je tu zapravo riječ o Perunovoj ženi. Stječe se dojam da je riječ *vila* ponegdje postala vlastitim imenom vrhovne božice“ (ibid.). V. Belaj se pita, osvrćući se na etimologiju imena *vila*, nije li *Diva* (prema bugarskome nazivu za vilu *samodiva*) staro ime vila, ženski oblik praindoeuropskoga \**diēus* koji odgovara imenima Diana, Deana, Devona, Diwija (ibid.) – od kojih Diana ("Diana", <http>) upućuje na rimsku božicu Dijanu, božicu lova, mjeseca i rođenja, uvijek

---

zazivale demone. *Tellus* je također pratila zmija – simbol zemlje i podzemnih sila. Girardi Jurkić (2005:58-62) napominje kako je Kibela smatrana začetnicom svega na svijetu – bogova, ljudi, životinja i bilja. „Kult Velike Majke, ponikao iz prastarog štovanja prirode i materinstva, kao obnavljajuće snage u društvu, importiran je s Istoka, a na području Nezakcija naišao je na odgovarajuću podlogu u prastarim domaćim vjerovanjima“ (ibid. 37). Razlog masovnog širenja Kibelina kulta, u prilagođenijoj ritualnoj formi, može se uvidjeti pod nazivom kulta Velike Majke. „Taj je kult bio prožet određenom mistikom, lascivitetom i brutalnošću, što je nadraživalo psihu i maštu ljudi, te su prihvaćali privlačnija orijentalna vjerovanja“ (ibid. 67).

<sup>16</sup> Osim vilinske poveznice s Mokoš, moguće je uspostaviti i poveznicu s vrhovnim bogom južnoslavenskog panteona Perunom, na temelju figuracije vila kao olujnih demona, meteornih boginja/*bića u oblaku*, koje je inicirao Natko Nodilo (usp. 1981), a interpretira ih u kontekstu vedskih celestijalnih apsara, grčkih terestijalnih nimfa i ratničkih nordijskih valkira (Marjanić 2002:177).

asociranu sa životinjama i divljinom – *vladarica šumskih životinja*<sup>17</sup> – obilježje koje Éva Pócs (1999:50) pridaje i vilama kao društvenim i osobnim zaštitnicama, s obzirom na njihovo *božansko nasljeđe iz prošlosti*, koje upućuje upravo na iznesene dodire vila s boginjama.

Slično kao što Ginzburg (1991:102) navodi Dijanu kao predvodnicu vojske mrtvih, odnosno duša umrlih, Nodilo u rekonstrukciji južnoslavenskog panteona „navodi hipotezu prema kojoj je *kod nas* u pogansko doba kraljevala Živa“, a dokaz nalazi u mitemu o Živi kao *predvodnici vilinskog kola* (Marjanić 2002:183). Marjanić, naime, Nodilovu hipotezu kojom Boginjini celestijalnom teonimu Vida pridodaje i teonim Živa postavlja u dodir sa spomenutom tezom Vitomira Belaja (2000:125) da vila također upućuje na vrhovnu boginju (Marjanić 2002:183). Nadalje,

„tragom Nodilova kocepta o dijadnoj boginji Vida-Živa, a posebice (kozmičke) dihotomije Vida/Živa – *baba* (*ostarjeli* Boginjin aspekt) i tragom Belajeva mogućeg kocepta o singularnoj *vili* koja može figurirati kao Perunova *supruga*, možda bi se mogao inicirati kocept *južnoslavenske* boginje u dijadnoj sponi *vila – baba*, što će reći aspekt *mlade*, dakako i *lijepa* boginje (s obzirom na još uvijek živući frazemski sklop *lijepa kao vila*) kao i *ženstva* (*vilenice*) koje je posvećeno iscjeliteljskoj bijeloj magiji te aspekt *ostarjele* boginje (*baba*) kojoj su u narodnim vjerovanjima pridane negativne valorizacije ženstva i praksa crne magije (*baba vještica*, *baba vračara*, ruska *Baba Jaga*, *Baba Ruga*, *babaroga*, *babice* kao porodiljni demoni).“ (Marjanić 2002:193)

Tragom ove izvrsne eksplikacije Suzane Marjanić nameću nam se sljedeća dva, odnosno tri dodira vila, kako s vješticama i morama, tako i sa suđenicama te vilenicama kao ženskim iscjeliteljicama, a posljedično s Velikom Boginjom. Na temelju ambivalentnosti karaktera i navedene Boginjine dihotomije može se uspostaviti poveznica vila s vješticama – gdje je neizostavno spomenuti aspekt *vilinskih vještica* koji je ustanovila Éva Pócs (1999:49), a koji se uglavnom temelji na dokumentaciji o vještičjim progonima diljem Hrvatske, Slovenije i Mađarske. Osim toga, Suzana Marjanić (2010:134-145) uspostavlja još jedan dodir vila s vješticama i morama – kao modus zoopsihonavigacije navodi *jahanje, odnosno let na životinjama* (jarac, koza, konj), u okviru čega navodi vještičja lebdenja u zraku kao i *inkubna jahanja na muškarcima*, što je zajedničko i vilama i vješticama, kao i morama, a razni podaci mogu se naći u hrvatskim narodnim predajama.

---

<sup>17</sup> Margaret Murray (usp.1921) Dijanu povezuje s poganskom religijom čiji su sljedbenici štovali rogotoga boga Cernunnosa, poznatog još i pod imenom Janus, odnosno Dianus. Dijana, prema Murray, predstavlja ženski oblik imena Janus Dianus, a njezini tragovi kao predvodnice vještica zabilježeni su širom Europe; njezin kult naziva *dijaničkim kultom* (usp. Marjanić 2010:129). Dijanu kao predvodnicu svoje vojske mrtvih spominje i Carlo Ginzburg (1991:102).



U okviru dodira vila s boginjama i vješticama na temelju ambivalentnosti karaktera i jednih i drugih pa i trećih, J. Chevalier i A. Gheerbrant (1983:745) navode i Shakespeareovu kraljicu Mab u kojoj je on pokazao podvojenost vile koja se može pretvoriti u vješticu:

*Ha – sada vidim, da u svoje čari  
Zaplela je tebe vila Mab.  
U carstvu bila babica je ona  
I nije likom veća od ahata  
Na kažiprstu gradskog vijećnika,  
A sićušni je vuku konjići  
Po nosovima zaspalih ljudi...  
... To je ona Mab,  
Što noću mrsi grive konjima  
I viline što plete čvorove  
U nečistu i uprljanu kosu,  
Što razmršena sluti na zlu kob, -  
To vještica je, ... (istaknula M. T.)*

Kao posljednju poveznicu prilažem zanimljiv podatak Milana Langa (1914:137) za samoborski kraj o *svjetlucanju vilinskog kola*, koje bi se moglo dovesti u vezu sa svjetlosnim hipostazama vještičjeg tijela – modusa koji je inicirala Suzana Marjanić (usp. 2010), a što bi predstavljalo svojevrsnu poveznicu vila s vješticama.

### 3.2. Uloga suđenica i vilenica

Chevalier i Gheerbrant (1983:746), prateći francuski folklor, vile dovode u vezu s rimskim Parkama i grčkim Mojrama, drugim riječima sa suđenicama. Pri tome se ističe *trijadnost vila*<sup>18</sup> koje iz *vretena* vuku nit ljudske sudbine, omataju ga oko kolovrata i presijecaju škarama kada za to dođe trenutak. Trijadnost vila i suđenica ovdje svakako upućuje i na trijadnu figuraciju Velike Boginje – *mlada djevojka, žena, starica* ili *rođenje, život, smrt*, odnosno mogli bismo nadodati – *mlada djevojka ili vila, ženstvo u figuraciji vilenice, te starica u negativnoj figuraciji vještice*. Chevalier i Gheerbrant (ibid.), na temelju izvedene trijadnosti, postavljaju mogući konstativ o vilama kao boginjama, zaštitnicama polja, što ih može povezati s kultom plodnosti. Tragom navedenoga porijekla vila spomenuti autori

---

<sup>18</sup> Osim ambivalentnog karaktera, kojim se ističe dvojna (dobro-zlo) priroda vila, kao i boginja, za fizičku karakterizaciju vila u figuraciji, odnosno u dodirnosti sa suđenicama, specifična je trijadnost fizičkog pojavljivanja/izgleda, koji nosi i svoja simbolička značenja.

vile označavaju kao *izraz Majke Zemlje*.<sup>19</sup> Slične predaje o vilama koje šiju i pletu u prisutnosti vretena, prisutne su i kod nas. Jedna od njih nalazi se u zapisima vilinskih pripovijedaka Katine Casilari u Bogišićevoj cavtatskoj rukopisnoj zbirci, pod nazivom "Udata čobanica poput vila". Navedenu pripovijest analizirala je Suzana Marjanić (1998:49), također dovodeći vile u dodir s mojrama (parkama) koje određuju čovjekovu sudbinu. Prisutnost vretena, eksplicira Marjanić (ibid.), dovodi vile u dodirnost s Holdom – germanskom boginjom agrikulture i ženskih umijeća – šivanja, pletenja i dr. ("Holda", http). O suđenicama, sudbinama, sudbinicama, sujenicama, sudnicama, rođenicama, rejenicama kao o *porodnim demonskim bićima* govori i Jadranka Grbić – ona ih, naime, određuje kao neku vrstu „vilinskih bića koja određuju čovjekovu sudbinu u času rođenja“ (1998:310), a istaknuta je također trijadna pojavnost.

Éva Pócs (1999:50) unutar svjetlucavog vilinskog svijeta postavlja figure ktonskih božica (s kojima se u dodir mogu staviti mjesta vilinskoga prebivanja, odnosno jame, špilje i pećine) koje donose plodnost, ali i smrt, jednako kao *boginje sudbine* ili *suđenice*, koje su imale ulogu u određivanju sudbine novorođenčeta. Već je istaknuto kako vile, ali i suđenice upotpunjuju ulogu društvenih i osobnih zaštitnika, no osim toga, često preuzimaju ulogu *vladarice šumskih životinja* (ibid.). Navedena uloga može figurirati i kao svojevrsna poveznica vila (ali i vještica – *dijanički kult*) s rimskom boginjom Dijanom, boginjom divljih životinja i lova<sup>20</sup>.

Također, mnoge predaje upućuju na susrete i komunikaciju *odabranih* pojedinaca (*vilenice* i *vilenjaci*) s vilama koje ih uče raznim znanjima o ljekovitosti bilja te praksama liječenja – *vidanja* – znanjima koja oni potom koriste za izliječenje svojih sumješтана. Nije ni čudno da su vile odabirale pojedince kojima će prenositi svoja znanja, s obzirom da su slovile kao „čuvarice bilja – biljarice“ (Marjanić 2004:233), a etimologijski ovo dokazuje i Petar Skok (1973:593) koji zapisuje da se riječ *vila* slaže sa *vještica*, *višćun*, *vidjeti*, *vidati*, što upućuje na predodžbu o vilama kao vidaricama, *ženama koje liječe*.

Prvi dokument o postojanju vilenica seže do 1660. godine, a spominje janjinsku vilenicu s područja ondašnje Dubrovačke Republike pozvanu na ispitivanje od kapetana Ivana Gučetića. Mlada žena (25-30 godina) potvrđuje da je *vilenica* te objašnjava kako zna liječiti, a tomu ju

---

<sup>19</sup> Slično poimanje vila, kao izraza Majke Zemlje, ženskih elemenata i energija u prirodi i sl. prisutno je u duhovnim praksama ovdje istraživanih hrvatskih novopoganskih zajednica.

<sup>20</sup> Zanimljiv je podatak o etimološkoj poveznici vila i boginje Dijane koji donosi Mircea Eliade (1981:110). Naime, samo je ime boginje na rumunjskom *zina* ili *dziana*, što znači *vila*. Osim toga, riječ istoga korijena, *zinatec*, označava *nepromišljenost*, *smušenost* ili *ludost*, tj. *obuzetost* ili *opsjednutost* Dijanom ili vilama. „*Zina*, vile čije samo ime pokazuje da vuku podrijetlo od Dijane, prilično su podvojenog karaktera“ (ibid.). U daljnjemu opisu rumunjskih *zina*, vila, osim ambivalentnog karaktera, može se uočiti niz dodira s hrvatskim vilama.

je naučila *tetka Vila* koja se vilenici prikazuje u bijeloj haljini, u obliku redovnice. Vilenica je s tetkom Vilom mogla komunicirati kada god je to željela, a prizivala ju je uz pomoć biljke *oman*. Pomoću iste biljke prepoznavala je i kome je naudila vještica i hoće li ozdraviti ili neće (usp. Čiča 2002:69-70). U vileničinu iskazu specifičan je njezin benevolentan nastup te prokazivanje devet kapetanijskih vještica, zbog čega je vjerojatno ispuštena iz daljnje postupka (ibid. 71). Godine 1634. kapelan Komiže optužio je pred vizitatorom dvije žene da liječe ljude travama i da se družu s vilama koje su ih naučile o djelotvornosti trava za liječenje. Ovi sedamnaestostoljetni zapisi s područja južne Dalmacije upućuju na *kult vilenica*:

„kult ženskih bića nadljudskih svojstava, djelatelja znanja i obilja, s kojima je moguće imati prisne, čak i spolne odnose (u slučaju muških miljenika) koja pokazuju ambivalentnu prirodu kada ih čovjek povrijedi ali s kojima je moguće izmiriti se, koje imaju neke životinjske fizičke odlike što ne umanjuje njihovu ljepotu, te koje održavaju svoje sastanke radi razonode i uživanja.“ (Čiča 2002:81-82)

Osim toga, prisutna su i brojna kazivanja s ostalih područja Hrvatske u kojima nalazimo pojedince oba spola – vilenice i vilenjake – kao miljenike vila i posrednike između dvaju svjetova. Zahvaljujući njihovom trajnom odnosu s vilama, svojim osobinama oni se izdvajaju iz okoline kao nositelji osobitih, božanskih svojstava.

Čiča (2002:84) praksu vilenica i vilenjaka dovodi u vezu sa srodnim bićima u širem europskom kontekstu, odnosno sa ženama povezanim s 'dobrim' noćnim božanstvima, u čemu se nazire kult ekstatičke prirode, koji je ustanovio Carlo Ginzburg (1992:122), a koji je karakterističan po prikazima mnoštva žena koje jašu na životinjama s boginjom Dijanom prelazeći ogromna prostranstva. Čiča to povezuje s našim podacima utoliko što se radi o srodnim bićima (i vile "jašu na jelenima i konjima"), predvodnicama skupina zemaljskih sljedbenica, koje ih u određene noći pozivaju k sebi (Čiča 2002:92). Kroz navedenu poveznicu istaknula bih mogući dodir vilenica s kultom Velike Boginje u figuraciji Dijane kao noćne božice. Osim toga, i u pojedinim kazivanjima navedenima u daljnjem tekstu moguće je uočiti ekstatički karakter komunikacije s vilama.

Zovko (1901:147) tako za područje Bosne i Hercegovine govori o *povilenivanju* kao o složenoj inicijaciji u vilinska znanja, a inicijaciji mogu pristupiti samo oni nje dostojni. Kao zanimljivu karakteristiku Zovko navodi i izdvajanje odabranog pojedinca iz zajednice, zapadanje u anamorfotičko stanje uma („Zurija (vrta) sam po svu dragu noć po brdima i

gorama. A uvijek nešto sam egleniše (govori), sam odeglenisava (odgovara).“), te devalvirano fizičko stanje („Izmršavi i ocijedi se vas, ko cjedina.“) kada se zavjetuje najstarijoj vili na odanost i prijateljstvo. *Kraljica vila* ocjenjuje istinitost zavjeta, te ako bude prihvaćen, ljudskom odabraniku se odobrava ulazak u vilinski svijet i učenje vilinskih znanja o ljekovitosti biljaka i spravljanju ljekovitih pripravaka. Inicijacija se odvija stupnjevito, od upoznavanja i razgovora s pojedinačnim vilama do ekstatičnog plesanja u vilinskom kolu i učenja vilinskih tajni. U kazivanju se ne navodi povratak ljudskog odabranika u svoju zajednicu, već vilinsko veselje jer su pridobile prinovu u svojem kolu.

Slično vjerovanje, no bez stanja psihotičnosti ili inicijacijske bolesti<sup>21</sup>, navodi i Filakovac za Retkovce u Slavoniji, prema kojemu vile biraju ljudske odabranike koji su voljni prijeći na „vilovsku stranu“, te koje potom čine sretnima i vidovitima „kad izuči njihove škole, znajuća vraćat, bajat, lečit, spoznavat trave od smrte i života, pa i prorokovat i pogađat ljudske tajne“ (1905:144). Gotovo identično kazivanje za Bukovicu u Dalmaciji zabilježio je Ardalić (usp.1917:302). U Zatonu kod Obrovca zabilježeno je kazivanje o prijenosu vilinskih znanja obama spolovima: „U vezu s ljudima dođu tako da nekoga uzmu na par dana pa ga nauče kako se liječe razne bolesti, nauče ga neke tajne, koje su do tada samo njima bile pozante. Obično uzmu nekog mladog i lijepog momka ili mladu i lijepu djevojku“ (usp. Čiča 2002:86).

Osim dobrovoljnih prelazaka na vilinsku stranu znakovite su i *vilinske otmice*<sup>22</sup>, koje za čovjeka mogu imati negativan ishod manifestiran kroz razne fizičke nedostatke i bolesti, ponekad i smrt, no vilinske otmice mogu rezultirati i već spomenutom inicijacijom u vilinska

---

<sup>21</sup> O *inicijacijskoj bolesti* kao bitnom dijelu šamanskih inicijacija govori Mircea Eliade (usp. 2004) navodeći osnovnu shemu svake šamanske inicijacije, pri čemu u prvoj fazi neofita muče demoni ili duhovi "meštra inicijacije". U drugoj fazi šamanske inicijacije znakovita je obredna smrt, odnosno komadanje tijela koje "bolesnik" doživljava kao silazak u pakao (ponekad i uzlazak na nebo). Treća faza šamanske inicijacije figurira kao uskrsnuće u novi način postojanja, tj. kao život posvećena čovjeka koji osobno komunicira s bogovima, demonima i duhovima.

<sup>22</sup> Vilinske otmice moguće je proučavati, osim na razini pučkih predaja, i u kontekstu *egzokulturalnih studija* i njihova proučavanja stranaca (izvanzemaljaca) moguće indikativnih za promišljanje „ljudskih/neljudskih životinjskih odnosa u doba globalnog carstva“ (usp. Lewis i Kahn 2010:556). Potonji autori, isto tako, ističu sličnost među iskazima o otmicama „koje su počinile vile ili izvanzemaljci, tjelesnim pojavljivanjima, moćima poput magije i letenja te stanovanja u njihovim dvorcima koji ili pripadaju nekoj drugoj dimenziji ili pak podzemnome svijetu“ (ibid.). Tragom navedenoga, folkloristi proučavatelji vila, poput R. J. Stewarta, Janet Borda i Boba Trubshowa, potvrdili su postojanje dokaza o intenzivnim sličnostima između vila i izvanzemaljaca koji upućuju na predmoderna i moderna iskustva istoga fenomena. Ova teza mogla bi se primijeniti i na hrvatski pučki imaginarij o susretima s vilama, kao i s pojedinim iskustvenim slučajevima susreta s vilama danas. Vila u kontekstu ekstraterestrijalne tematike danas se pojavljuje i kao dio popularne kulture – navodim kao primjer pjesmu *E. T. Katy Perry*. U istoimenome video-spotu glazbenica figurira kao izvanzemaljka obučena u duge raskošne haljine, ne pokazujući svoja stopala. Pjesmom se obračavajući svojem ekstraterestrijalnom ljubavniku, slijeće iz astralnih, svemirskih visina na zemlju te na kraju, nakon konačnog (erotičnog) sastanka s *alienom* – svojevrsnim kiborgom – pokazuje svoje *kopitareve noge*, što može upućivati na astralno, izvanzemaljsko vilinsko podrijetlo.

znanja. Tragom navedenoga Maja Bošković-Stulli je, ističu Dronjić i Šimunović (2010:302) zabilježila kazivanje o vilinskoj otmici mladića koji se nakon otprilike godine dana provedenih s vilama vraća vidno narušenog zdravlja: „(...) on je tako suv i blid kao da je na njemu sušica, tako kod nji islabi“. No, vraća se kao vračar, tj. posjeduje znanje kojim može pomoći ljudima. Zamjetna je ovdje poveznica sa šamanskim inicijacijama. Naime, odlazak pojedinca (ili u nekim slučajevima i vilinska otmica) iz zajednice u samotnjaštvo tijekom kojega se njegovo psihofizičko stanje vidno narušava, te potom inicijacija u vilinska znanja i povratak u zajednicu sa svojstvom seoskog vračara (vilenjaka)<sup>23</sup>, odnosno vilenice, te sposobnošću izliječenja (vilinskih) bolesti, pa čak i proricanja ili vidovitosti, postavlja vilenice i vilenjake (isključivo) u vezu sa šamanima i "inicijacijskim bolestima"<sup>24</sup>. Dronjić i Šimunović zabilježili su zanimljivo kazivanje kazivačice iz Sekulića (Lovinački kraj) o ženi koju su mještani zvali *Viloviska Kata*. Prema riječima kazivačice, Viloviska Kata „uvijek je hodala bosa, čak i po snijegu, a kad bi došla u goste, bez povoda bi odjednom ustala i otišla iz kuće pa se pričalo da su je *vile pozvale*“ (Dronjić i Šimunović 2010:302; kurziv M.T.). Zoran Čiča, nadalje, donosi podatak Kukuljevića-Sakcinskog koji nam nudi uvid u fascinantan inicijacijski mit, a koji je zabilježen u križevačkom kraju i diljem Hrvatskoga zagorja gdje ljudi pripovijedaju

„da na svaki stari petak Vila s neba doleti, da uči ženske kako treba liječiti i ljudem hasniti. Ove žene moraju poći s razpletenimi vlasi u zeleni lug, ondje se dvije od njih zajedno s Vilom uzapnu na kojegodar staro drvo, te slušajući Vilu moraju predivo jesti, da si bolje zapamte, šta ih Vila uči; kad se nauče, *postanu vilenice*. Ove dvije ženske na drvu, kao i sve ostale slušateljice izpod drva, stoje u savezu kroz jednu nit od prediva, koju u ruci drže, pa dok Vila govori, moradu zajedno prestiti, ili kako puk veli, trgati predivo. (One izpod drva nejeđu predivo). Koja od njih toga neradi, nečuje govoreću vilu, te nenauči ništa.“ (Kukuljević Sakcinski prema Čiča 2002:89; kurziv M.T.)

---

<sup>23</sup> Čiča upozorava da se u folklornim kazivanjima spominje riječ *vilenjak*, *vilovnjak*, *vilenik* i sl., no ne kao vila muškoga roda, jer postoje samo vile ženskoga roda, niti u smislu muškarca od vile, „već čovjeka povezanog na ovaj ili onaj način s vilama. Ponekad ta veza podsjeća na vilenicu, no često je on tek 'miljenac vila', pa ga one pomažu, zavode, imaju djecu s njim i sl.“ (2002:82). Ipak, prema Kukuljevićevu navodu, ljudi koji su zbog svojih kvaliteta pozvani k vilama da ih poučavaju mogu biti i muškoga i ženskoga spola, pa govoreći o muškarcima vilenjacima i vilenicama Čiča eksplicira da se radi o istom predodžbenom kompleksu (ibid.).

<sup>24</sup> Dodirnost vilenica i vilenjaka sa šamanima u kontekstu inicijacijskog procesa vidljiva je u pojedinim segmentima procesa – izdvajanje iz zajednice, samotnjački život i komunikacija s duhovima ili devalvirana stanja svijesti. Potom, odlazak u pakao/raj (pri čemu kod šamana dolazi do obredne smrti) ili na "vilovsku stranu" – mogući boravak u alternativnom, astralnom ili vilinskom svijetu. Naposljetku, i šaman i vilenica (vilenjak) vraćaju se u zajednicu, no s novim znanjima o izlječenju te s mogućnošću proricanja te komunikacije s onostranim svijetom. Treba svakako napomenuti da neki bitni elementi šamanizma kod vilinskih inicijacija ipak nedostaju kao što je vođenje društva mrtvih, gospodarenje vatrom i sl.

Navedeni podatak mogli bismo koncipirati kao određeni vid *bijeloga* odnosno *vilinskoga sabata* (usp. Pócs 1999:157) – u figuraciji grupe vilenica iniciranih od vile, astralnog bića, čija je zadaća inicijacijom zadobiveno znanje upotrijebiti za dobrobit svoje zajednice. „Spisi iz 17. stoljeća potvrđuju i dokumentiraju povijesno postojanje takvih osoba u Dalmaciji s punom djelatnom svijješću o takvom svom identitetu“ (Čiča 2002:90-91). Specifičnost ove inicijacije u odnosu na univerzalnu "matricu" šamanističkih inicijacija (kao osobnog, pojedinačnog iskustva koje je dio i hrvatskih iskaza o inicijaciji u vilinska znanja) jest grupni, kolektivni karakter inicijacije u vilenička znanja i vještine te jedenje prediva koje ostaje simbolički nejasno (usp. ibid. 90).

Uz navedena kazivanja koja dokazuju svojevrsni vilinski kult na hrvatskom području Čiča, kako bi postavio indikaciju za postojanje cjelovitog kulta vila u čijemu se središtu nalaze osobe sposobne djelovati kao posrednici, u priču uvodi i srpske *vilark*e – specijaliste koji su ekstatičnim plesom provodili ritualno liječenje bolesnika oboljelih od "vilinskih bolesti" (2002:93). Vilarka se postaje odabirom vila, a u selu ih može biti nekoliko. Dijagnoza tzv. vilinskih bolesti uključuje svojevrsan obred tijekom kojega vilarka pada u zanos u kojem komunicira s vilama, a koriste se i raznim biljem za liječenje koje im daju vile (ibid. 95).

Osim moguće dodirnosti vilenica i njihove vilinske inicijacije sa šamanskim tipom inicijacije, Éva Pócs (1999:125), na temelju koncepta vidovitosti (engl. *seer*), prikazuje vezu s Ginzburgovim drugim, "ženskim" tipom šamana, odnosno *šamanki* iniciranih tijekom procesije mrtvih u posjetu ljudima. Na našem području to su *vilenice* čija je

„društvena uloga usmjerena na liječenje i iscjeljenje, komunikaciju s mrtvima te pronalazak blaga. Ova ženska linija, preživjela kroz kultove Artemide i Dijane pa do srednjega vijeka, u uskoj je vezi s kreiranjem sustava vjerovanja u vještice u ranome srednjem vijeku.“ (Pócs 1999:125)

Da su granice između sustava vileničke prakse i vješticarstva te njihova magijskog liječenja bile iznimno fluidne i ambivalentne, vidljivo je u inkvizicijskim procesima pokrenutima iniciranjem teoloških obrazaca vještice – seoske vračare – kao zle čarobnice predmnijevanjem činjenice da onaj tko zna liječiti, zna i uništavati (usp. Stulli 1991:130-133). Mnoge podudarnosti upućuju da je u nekim kazivanjima o vješticama zapravo riječ o vilama, što Čiča eksplicira kao višestoljetni utjecaj negativnog stava učene kulture prema pojedinim elementima pučke predaje (2002:99):

„S promjenom paradigme koju donosi učena kultura dio negativnosti, opasnosti i djelatnosti koje su se pripisivale vilama lako se prenosi na učenu projekciju vještice (pored činjenice da svjedočanstva o vilama, pa i ona pozitivna, sama po sebi iz kršćanske perspektive imaju negativnu interpretaciju).“ (ibid.)

Prenošenje negativnoga značenja na vileničku praksu od strane učene kulture, odnosno Crkve razlog nalazi u prijetnji koju je katolička i protestantska vlast osjećala spram pučkih iscjelitelja. Naime, vilenice i vilenjaci kao osobe od pučkog povjerenja u pitanjima zaštite od magije, kojima ljudi odlaze zato da im pomognu osloboditi se zlih čina ili se izlječiti od određene bolesti uživali su društvenu poziciju na koju je pretendirala i Crkva, zbog čega je demonizirala vileničku praksu, kao dio pučke kulture, u pokušaju osiguravanja svojega prvenstva i monopola (ibid. 108). Izjednačavanje vilenica s vješticama, eksplicira Čiča, u Hrvatskoj potkraj 17. stoljeća nije značilo samo osudu vileničke prakse već čitave kozmologije na kojoj počiva identitet vilenice, odnosno osuda sveprožimajuće pučke predodžbe o vilama i njihovoj povezanosti s ljudskim svijetom. Crkvena je protuvještija paradigma kao svojevrsni oblik društvene kontrole isturila vilinski, kao i vještiji identitet pritisku dominantne kulture. Iako je figuriralo kao pučka praksa, vilinsko, odnosno vještije iscjeliteljstvo predstavljalo je svojevrsnu povijesnu i simboličku snagu otpora dominantnoj kulturi, odnosno kapitalizmu, zbog čega je moralo biti degradirano i gurnuto na društvene margine, skriveno i uniženo (ibid. 112).

Ipak, dijelovi poganske vilinske i vještije iscjeliteljske prakse, iako u ponešto drugačijem obliku, mogu se uočiti i danas u pojedinim praksama novopoganskih duhovnosti – prvenstveno bih ovdje istaknula hrvatsku rodnovjernu zajednicu i pripadnike hrvatskog ogranka Međunarodne paganske federacije (na koje ću se detaljnije osvrnuti u drugome dijelu rada) – i njihovim stremljenjima k benignijem odnosu prema prirodi, težnju k proizvodnji vlastitih biljaka i organskih namirnica za prehranu, u čemu se nazire propitivanje dominantnih oblika moći; svjesnosti o nužnosti zaštite okoliša te o štetnosti odlaganja određenih materijala u prirodi čije se korištenje izbjegava, a što je vidljivo pri organizaciji godišnjih svetkovina (krijesova); njihovu prakticiranju alternativnog ljekarničkog znanja, odnosno korištenju biljaka za izlječenje određenih bolesti, te smanjivanju ili potpunom odbijanju korištenja farmaceutskih lijekova. Unutar ovakvog svjetonazora moguće je uočiti povezanost s pojedinim nastojanjima vilinske pedagogije (o čemu ću iscrpnije govoriti u četvrtom poglavlju) k promišljanju vladajućih odnosa moći, uspostavljanju agilnijeg ekološkog aktivizma, ponovnom promišljanju ljudskih i životinjskih odnosa uz pomoć duhovnih i

filozofskih praksi. No, pri ekspliciranju duhovnih i svakidašnjih praksi novopoganstva u Hrvatskoj mora se istaknuti da te prakse ne proizlaze nužno iz vilinskih izvorišta znanja, već se formiraju kroz individualne duhovnosti koje mogu, ali i ne moraju biti pod izravnim utjecajem kontakta s vilama (ili bilo kojega drugog onostranog entiteta) – bilo na iskustvenoj ili energetske razini.

### 3.3. Vila – kozonoga žena

Teriomorfni oblik vilinskih nogu, osim što figurira kao vilinska onostrana iskaznica, može simbolizirati i kao animalni/oslobođeni erotizam (Marjanić 2004:241). S obzirom na činjenicu da su ženska čudovišta često bila falosna te uključujući fetišizam životinjskih nogu ženskih onostranih bića, kao i fetišizam cipela/ženskih stopala – vilinske noge simbolički možemo staviti u poveznicu s plodnošću „kao što je Sveopća Majka 'prikazivana' polimastičkom/plodotvornom ikonografijom“ (usp. Devereux 1990:207 prema Marjanić 2004:242). Osim toga, motiv vilinskih teriomorfni nogu može se povezati s nizom „mitova i bajki na tragu motiva smetnji u hodu, od Edipovih otečenih stopala do Pepeljuginje izgubljene cipelice“, a njihovo podrijetlo nalazi se „u istoj mitskoj jezgri iz koje proizlaze (...) ekstatički fenomeni: putovanje u svijet mrtvih. (...) Svaki otklon od simetrije ljudske forme otvara vrata predispoziciji za prekoračenje ljudskih granica, te za kontakt s drugim svjetovima“ (Čiča 2002:5).

Marjanić (2004:245) uvodeći Aigremontovu studiju *Simbolika i erotika stopala i cipele* (1909) objašnjava kako je božanstvo i demon koje ima životinjsku nogu u svojim počecima figuriralo kao božanstvo ili demon plodnosti i principa oplodnje. „Posebice za kozonoge žene upućuje kako su u svojim počecima upisane kao boginje plodnosti, i pritom spominje kozonogu figuraciju *bijele žene – die weisse Frau* (usp. Aigremont 1909:21-22) koja priziva ikonografiju naše vile“ (Marjanić 2002:245). S obzirom na učestalost prikazivanja hrvatskih vila s papkarevim, kozjim, magarećim ili konjskim nogama, mogli bismo tu konstantu atribuirati kao još jednu poveznicu vila s kultom Velike Boginje u figuraciji boginje plodnosti, ali i s Majkom Zemljom (vile kao izraz Majke Zemlje iznosi i *Rječnik simbola* (1983), a na temelju trijadne pojavnosti vila i Velike Boginje, čime ih se može staviti u poveznicu s kultom plodnosti, što je spomenuto u prethodnom tekstu). Jame, špilje i pećine kao česta mjesta vilinskoga prebivanja također mogu upućivati na vilinsku povezanost s



kultom plodnosti, s obzirom na vizualnu simboličnost jame/špilje kao maternice, majčinske utrobe koja rađa (*Tellus Mater*), dok se jama i rupa u Zemlji „na biološkom planu povezuje sa simbolima plodnosti“ (Marjanić 1998:47-48).

### 3.4. Vile kao manifestacije prirode

Pučki imaginarij kroz brojna kazivanja i svjedočenja upućuje na sveprisutan odnos ovostranoga i onostranog – u ovome slučaju čovjeka i vila. Promatramo li taj odnos kao dio prošloga vremena, uvidjet ćemo da je bio iskustveno intenzivan i učestao. Ipak, zamjetno je i bitno da slična iskustva postoje i danas, iako u ponešto izmijenjenom obliku. Iskustva i susrete s vilama zabilježila sam u novopoganskim praksama i duhovnostima na području Hrvatske – preciznije u rodnovjernoj zajednici te među pojedincima okupljenima u hrvatskom ogranku Međunarodne paganske federacije (MPF).

Prvenstveno je potrebno osvrnuti se na poimanje vila kao ženske energije imanentne prirodi, vila kao siline i manifestacije prirode i izraza Majke Zemlje, odnosno Velike Boginje ili Boginje Majke – što je prisutno u obje istraživane zajednice. Ovaj način definiranja vila i vilinskih entiteta usko je povezan s poimanjem božanstava, osobito kada je riječ o rodnovjernoj zajednici. Gore eksplicirano poimanje vila među hrvatskim rodnovjercima dijelom je preuzeto iz svjetonazora starih Slavena (predstavljenoga u znanstvenim i popularnim radovima) koji su, prema riječima kazivačice Sonje, živjeli sa svojim bogovima; „... vidjeli su ih [svoje bogove, op.a.] u kiši, u gromu u zemlji, u vodi ili tamo gdje voda otječe, dakle u podzemlje...“, ali i s hijerarhijski nižim božanstvima, odnosno entitetima (gdje spadaju i vile) koji, kako je Sonja navela, s vrhovnim bogovima čine kompletan mitski sustav, a koji su živjeli u neposrednom dodiru s čovjekom<sup>25</sup>. S druge strane, ovakvo poimanje vila dijelom je nasljeđe praksi pokreta *new age* i potrebe za iskustvenim doživljajem prirodnih energija kroz meditaciju, drugačijeg sustava korištenja energije, usmjeravanja energije te osjećaja nostalgije za izgubljenom vezom s prirodnim okolišem uvjetovanom modernim načinom življenja.<sup>26</sup>

---

<sup>25</sup> Sonja eksplicirajući poimanje vrhovne boginje Mokoš u starim narodnim pjesmama ističe Mokoš kao gazdaricu, djevojku i ženu koja šeće po vrtu, ograđenom prostoru koji je preslika nebeskog dvora. No, prodorom kršćanstva kod svih indoeuropskih naroda vrhovne boginje se umanjuju i dijele kada se u narodnim pjesmama sve češće spominju vile, gazdarice i sl.

<sup>26</sup> Kazivala Sonja, 01. kolovoza 2013.

Imaginativne koncepcije božanstava identične su koncepcijama vila kao prirodnih entiteta:

„Kada u hrvatskom rodnovjerju s duhovno-magijske strane razmišljamo o nekim energetskim entitetima u prirodi direktno ih povezujemo s božanstvima koja ih predstavljaju“.<sup>27</sup>

Nužno dakle dolazi do antropomorfizacije i imenovanja određenih prirodnih energija, od kojih je jedan primjer boginja Mokoš – u hrvatskom rodnovjerju ona predstavlja Boginju Zemlju, Veliku Majku; „čistu žensku energiju, prirodnost, stvaranje, plodnost i rodnost. To su aspekti koje Mokoš u svojoj srži simbolizira, a svi ti aspekti su ujedno i vilinski aspekti“.<sup>28</sup> Valja istaknuti da se ovdje radi o poveznici vila i Velike Boginje Mokoš isključivo u energetskom aspektu. No s obzirom na eklektičnost i izrazitu individualnost u kreiranju duhovnih stanovišta, pojedini članovi hrvatske rodnovjerne zajednice nemaju potrebu energetske manifestacije prirode i prirodne energije imenovati vilinskima, dok s druge strane, pojedinci izražavaju čvrsta vjerovanja u vile „kao ostatke kolektivne energije u okolišu, na prirodnim mjestima“<sup>29</sup>. Osim toga, u razgovoru s članovima rodnovjerne zajednice pojedini sudionici su istaknuli i iskustvene doživljaje s vilama o čemu će biti riječi.

Slične koncepcije o vilama prisutne su i među sudionicima hrvatske Međunarodne paganske federacije. Vile tako figuriraju kao personificirane, antropomorfizirane prirodne sile:

„Vila je iskustvo suptilne energije, fine energije koja u tebi stvara fine osjećaje. (...) Vile mogu predstavljati i one dijelove energije koji se nalaze u prirodi s kojima možeš kontaktirati na razne načine – stvaralački, emocionalno ili se možeš jednostavno zadovoljiti onim osjećajem i stanjem u kojem se nađeš prilikom boravka u prirodi na nekom posebnom mjestu kojem se pripisuje djelovanju vila ili energetskih točaka“.<sup>30</sup>

Sugovornica Tena (21 godina) vile percipira kao svojevrsnu pomoć na eteričnoj razini, odnosno pri radu s biljem i posebice kristalima koji sadrže posebnu energiju ili figuriraju kao čuvari pojedinih područja života<sup>31</sup>:

„Ne smatram da su vile nešto što se zbilja treba vidjeti, bića koja imaju mala krila, malu haljinicu i kapicu, nego da je to nešto što je povezano sa silama u prirodi koje ti poboljšavaju urod; više kao manifestacija tvoje pozitivne energije koju usađuješ u svoje živo biće.“<sup>32</sup>

---

<sup>27</sup> Kazivao Deniver, 01. kolovoza, 2013.

<sup>28</sup> Ibid.

<sup>29</sup> Kazivala Sonja, 01. kolovoza, 2013.

<sup>30</sup> Kazivao Goran, 22. veljače 2014.

<sup>31</sup> Tena je istaknula kako su klorit i gorski kristali posebno povezani s vilama na energetskoj i magijskoj razini.

Nadalje, sugovornica Lidija (47 godina) navodi prisutnost vila u svojem životu kroz imaginativne poveznice s prirodnim elementima i samom prirodom u krajnje pozitivnom obliku:

„Vezane su uz vodu, šumu, zrak, kišu, more, biljke, kamenje, postoje kao oblici božanstava ili manifestacije nekog oblika univerzalnih sila koje donose miran i siguran san, zaspivanje; vezane su uz neki katolički blagdan (noć prije Cvjetnice vile plešu s svijećem na balu cvijeća, na Badnjak vile plešu oko svjećica na okićenom boru i sl.). One su uvijek nositelji pozitivnog (uostalom kao i sve u prirodi – odgajana sam da je priroda ona koju moramo poštovati i vraćati joj jer nas hrani, oblači, liječi i dopušta da uživamo u njenim ljepotama. Ako se dobro zagledaš i ako te priroda voli jer joj nisi naštetila sigurno ćeš vidjeti vile)“.<sup>33</sup>

Vile, osim toga, figuriraju kao određena skupina bića kojoj je zadatak „demonstracija neke prirodne siline, one potpomažu prirodne procese“.<sup>34</sup> Vilinski svijet se veže uz prirodu, „vile su glasnici prirode, entiteti usko vezani uz zemlju, šumu, uz prirodne pojave“, u kazivanju ističe Lucija te nadodaje:

„To su bića koja možda imaju veću sposobnost komunikacije, zato ih volim poimati kao glasnike – nešto što na ovaj ili onaj način uspijeva prodrijeti u našu svijest – bilo u vizualnom obliku ili kroz komunikaciju, kroz poruke, kroz neki energetski kanal, a zapravo predstavljaju nešto što će mi prenijeti poruku rijeke koju možda neću sama protumačiti gledajući u nju.“<sup>35</sup>

Figuracija vila kao duhova ili entiteta koji nastanjuju prirodni svijet, kao manifestacija prirodnih odrednica (drveća, planina, vode, kamenja i sl.) Andy Letcher (2001:156) označava kao animistički svjetonazor u kojemu je priroda ispunjena "ekologijom duhova" (upotrebljavajući termin Terrenca McKennae) – ekologijom kojoj prijete ljudski čimbenik. Vile se kao sile prirode smatraju benignima te se nalaze u disparitetu s čovječanstvom kao malignim, korumpiranim i odvojenim od prirodnog okoliša.

I kroz razgovor s članovima i članicama hrvatskog ogranka Međunarodne paganske federacije pojedine su kazivačice istaknule iskustvo bliskog susreta s vilama.

Kroz eksplicirana kazivanja hrvatskih novopogana neupitna je denotacijska razina percipiranja vila kao iskonskih dionica prirodnog svijeta, Majke Zemlje. One se i dan danas manifestiraju kroz prirodne pojave, definiraju se kao prirodi imanentne feminine energije, a

---

<sup>32</sup> Kazivala Tena, 22. veljače 2014.

<sup>33</sup> Kazivala Lidija (47 godina), 29. svibnja 2014.

<sup>34</sup> Kazivala Maja (pseudonim kazivačice osmišljen za potrebe ovoga rada, 42 godine), 08. travnja 2014.

<sup>35</sup> Kazivala Lucija (33 godine), 29. ožujka 2014.

pojedincima dopuštaju pristup svom svijetu; taj pristup je individualno označen – s obzirom da su iskustveni doživljaji pojedinaca (koji su sudjelovali u istraživanju) s onostranom komponentnom specifični za svakog pojedinca i njegovu duhovnu praksu. Povezivanje vila s prirodnim i energetskim svijetom, kao i s vrhovnim božanstvima starog slavenskog panteona figurira kao posljednja ovdje navedena poveznica vila s Majkom Zemljom, odnosno Velikom Boginjom. No osim toga, vile, prirodi imanentna bića, mogu predstavljati svojevrsnu utopijsku, modernim načinima življenja uništenu poveznicu s prirodnim okolišem.<sup>36</sup> Ovakav misaoni sustav omogućuje redefiniranje i obnavljanje narušenog odnosa s prirodom kroz imaginativno-magijsku, ali i fizičku razinu, tvoreći na taj način svojevrsnu platformu benignijih i ekološki osviještenih odnosa prema prirodi.

---

<sup>36</sup>Ako govorimo o vilama kao o mogućim akterima u obnavljanju narušene poveznice čovjeka s prirodnim okolišem, esencijalno je istaknuti poimanje vila, dakle, kao entiteta imanentnih prirodi koji svojim (energetskim) manifestacijama i kontaktima s pojedincima mogu služiti kao čimbenik pri postizanju veće osviještenosti i brige za okoliš i planet. Pritom svakako ističem da ovakvim stanovištem nikako ne izjednačavam prirodu i vile kao istovjetne već ih, tragom kazivanja svojih sugovornika, smještam u prirodni okoliš u kojemu su one esencijalni dio i izvan čega se ne mogu promatrati.

## 4. Što je vilinska pedagogija?

*Pođi sa mnom! O ljudsko dijete!  
U šume i na izvore uzburkane,  
S vilom ruku pod ruku,  
Jer svijet prepun je patnje i ti to ne razumiješ.*  
(Yeats, *Ukradeno dijete [The Stolen Child]*, 1974)

Vilinska pedagogija je, terminološki ali i praktično, poprilično nepoznata na području Hrvatske – bilo u akademskoj zajednici ili među novopoganskim, odnosno duhovnim zajednicama pokreta *new age*. Unatoč svojevrsnoj neupoznatosti sa samim terminom pojedini aspekti vilinske pedagogije, u kontekstu našega učenja od vila i vilinskih mitova, mogu se uočiti u duhovno-magijskim praksama hrvatskih novopoganskih zajednica. Kako sam već navela, zastupljenost vilinske pedagogije u literaturi na hrvatskom jeziku također je iznimno slaba. Znanstvenih tekstova hrvatskih znanstvenika do sada nema. Tragom svega navedenoga, cilj ovoga poglavlja je upoznavanje s terminom vilinske pedagogije te ukazivanje na prisutnost pojedinih njezinih aspekata u hrvatskim novopoganskim duhovnostima.

Govoreći o aspektima učenja od vila, usporedivima s našim novoduhovnostima, te vilinske pedagogije, navodim poimanje vila (*faery*)<sup>37</sup> kao domaće, psiho-duhovne stvarnosti, tj. onih entiteta o kojima su govorile mnoge predaje pučkog imaginarija, a koji su svoje mjesto u duhovnosti, kroz njezine različite oblike, zadržali do današnjega modernog doba. Ta vila propituje društvenu dominaciju i ugnjetavanje, postavlja se nasuprot uništavalačkim ciljevima globalnog imperijalizma i kulturne industrije. Uključujući u svoj kontekst i egzokulturalne studije<sup>38</sup>, vilinska pedagogija kao praksa pruža mogućnost ponovnog promišljanja ljudskih/neljudskih životinjskih odnosa u doba globalnog carstva (prema Lewis i Kahn 2010:555-556): „Povezivanje duhovnosti i filozofsko razmišljanje k zemlji pomoću vilinskih kultura, za Stewarta [priznatog istraživača vila, op.a.] je 'jedna od metoda ponovnog pretvaranja zemlje u zdravlje' i stoga bi mogla osigurati ponovno energiziranje poželjnih oblika ekološkog aktivizma“ (ibid. 558). Za njega vilinska pedagogija nije oblik eskapizma,

---

<sup>37</sup> Lewis i Kahn (2010:555) razlikuju *faery*, vile koje se javljaju u bajkama ili kod komercijalnih proizvoda na temu vila, te *faery*, vile kao „paranormalne, natprirodne pojave povezane s duhovima i magijskim iskustvima bivstvovanja (*creatureliness*).“

<sup>38</sup> Egzokulturalni studiji teoretiziraju o praksama stranaca iz svemira, a u kontekstu supkultura vila prefiks *egzo-* Lewis i Kahn (2010:556) zadržali su zbog njegove konotacije modernog egzoticizma. Unatoč tome, autori primjećuju izuzetnu sličnost otmica koje su počinile vile ili izvanzemaljci.

već politička i ekološka praksa duha i tijela koja upozorava na opasnosti koje prijete ako napustimo svoje pradavne korijene u mjestima na kojima živimo. U svojim tekstovima Stewart ističe da je učenje od vila u svojoj srži učenje kako se obratiti Zemlji i općenito prirodi na drugačiji, manje agresivan i manje eksploativajući način (Lewis i Kahn 2010:558).

Vilinska pedagogija, također, može biti promatrana kao oblik biopolitike postavljen naspram dominantnih pojava biomoći, o čemu je svojevremeno govorio Foucault (1990). Cilj vilinske pedagogije je, svakako, imaginativna i radikalna rekonstrukcija neprestane i neuništive sile prirodnog života (ili *zoe*) u kojoj vila služi kao posrednik. Pritom, vile ne treba shvatiti isključivo kao subjektivni proizvod mašte:

„Umjesto toga, mnogo je točnije zamisliti vilu kao nešto što drži i daje oblik silama prirode – silama koje su same po sebi činitelji u imaginativnom shematiziranome procesu. Primjerice, Stewartov pojam 'podsvijeta' jest predstavljanje 'nepoznatoga' koje počiva 's onu stranu izražavanja', no ipak pronalazi svoj izraz kroz našu rekonstrukciju davnih vilinskih mitova u svjetlu žurnih, vrlo stvarnih ekoloških problema.“ (Lewis i Kahn 2010:560)

Prethodno sam spominjala vilinske supkulture – termin pod kojim se podrazumijevaju "praktikanti" ili dionici prakse vilinske pedagogije. Govoreći o vilinskim supkulturama, bitno je istaknuti njihovu prostornu određenost – okupljanja, kongresi i eko-prosvjedi plodno tlo su našli u Velikoj Britaniji (nešto manje u ponekim ostalim dijelovima Europe) i Americi. Postoje, naime, čitave organizacije, poput Vilinskog kongresa (*Fairy Congress*), koje održavaju godišnje skupove i koje na sudjelovanje pozivaju međunarodne predstavnike iz oba svijeta, ljudskog i vilinskog: „Doista, Vilinski kongres oblikuje svoj statut na misiji dijaloškog obrazovanja koje bi spojilo vile i ljude kako bi učili jedni od drugih i gajili bolje odnose između dva svijeta“ (Lewis i Kahn 2010:557). Na ovakvim i sličnim okupljanjima održavaju se brojne vilinske radionice na kojima se koriste razne tradicionalne teme, slike i tehnike kako bi se promijenila svijest pojedinca i skupine, te kako bi se omogućio ulazak u vilinsko carstvo i susret s vilinskim bićima. U naprednijim stupnjevima razvija se dijalog između ljudi i vila, tijekom kojega spomenuti dionici djeluju kao saveznici:

„Kombinirajući meditaciju, narativno kazivanje pripovjedaka i rad sa snovima, Stewart pretpostavlja da ljudski učenik može ući u promijenjeno stanje u kojemu nova savezništva između ljudi, vila i drugih neljudskih bića mogu udružiti snage protiv ekološke degradacije.“ (Lewis i Kahn 2010:558).

U Europi (posebice u Velikoj Britaniji) i Sjevernoj Americi održavaju se brojna godišnja novopoganska okupljanja koja figuriraju kao svojevrsni vilinski skupovi/festivali pokreta *new age*, od kojih su pojedini njihovi aspekti poprilično komercijalizirani i reintegrirani u kapitalistički sustav. Kao primjer navodim samo neke: godišnje novopogansko okupljanje na otvorenom ili ELFest koji bismo mogli na hrvatskom označiti kao *vilenjački festival*; pokrenula ga je organizacija *Elf Lore Family* (ELF), poslije preimenovana u *Elvin H.O.M.E. (Holy Order of Mother Earth)*. „Elfest se održava u prirodnim svetištima poput Lothloriena, preuzetoga od Tolkienova imena za 'čarobnu zemlju mudrih i pradavnih vilenjaka' [prema Pike]. (...) U njemu je moguće pronaći nove održive tehnologije i pokušaje zelenog življenja, ali nije dozvoljeno sa sobom dovesti životinje, mogućnost je recikliranja ograničena, a male kamp-kućice prevladavaju jednako često kao i osobni šatori“ (Lewis i Kahn 2010:564). Mnogo pažnje je posvećeno vilama i vilinskim proizvodima – često u vrlo komercijalnim varijantama. Osim ovoga, vrijedi spomenuti festival *Starwood*, šestodnevni novopoganski festival na kojemu se okuplja oko tisuću i pol ljudi, a koji je reklamiran kao najveće novopogansko okupljanje Sjeverne Amerike, a možda i svijeta (Lewis i Kahn 2010:564).

Osim vilinskih novopoganskih festivala, u kontekstu vilinske pedagogije promatraju se i ekopoganski prosvjedni pokreti duhovnosti. Prvenstveno se prosvjedi ovoga tipa odnose na one protiv izgradnje cesta na određenim relacijama koje ugrožavaju vilinska staništa, a dionici ovakvih prosvjeda u SAD-u dolaze iz tradicija radikalnog environmentalizma *Earth First!* – radikalne ekološke skupine osnovane 1979. i *Green Anarchy* – skupina postljevičarske anarhističke environmentalističke orijentacije, te militantnih skupina *Environmental Life Force* i ELF (*Earth Liberation Front*). Potonja se bazirala na "zelenoj duhovnosti", a zauzimala se za politiku direktne akcije vilinske osвете u ime svih vrsta koje žive na Zemlji (Lewis i Kahn 2010:566). U Velikoj Britaniji ekopogane je za demonstracije protiv produžetaka autoputova M3, M11, A30 i *Newbury Pass*<sup>39</sup> okupio Anticestovni pokret, vjerojatno najmoćniji elementarni politički pokret u svijetu tijekom devedesetih godina 20. stoljeća. Svi prosvjednici su koristili istu taktiku – nenasilnom izravnom akcijom, svojim su tijelima ometali izgradnju "ukopavanjem" ili su se zaključavali u kuće na stablima ili u tunelima. Tijekom trajanja prosvjeda organizirali su kampove, privremene autonomne zone (Bey 1991 prema Letcher 2001:154), u kojima su živjeli. „Njihov idealni cilj je bio spriječiti izgradnju (cesta, op. a.) u cijelosti, a realniji, nada da će troškovi narasti do te mjere da će budući projekti biti proglašeni ekonomski neopravdanim“ (Partridge i Melton 2005:301).

---

<sup>39</sup> Za više informacija o navedenim autocestama v. Lewis i Kahn 2010:566.

Što se same duhovnosti ovih pokreta tiče, ekopogani koji su sudjelovali u protestima pripadali su ili iniciranim sljedbenicima postojećih novopoganskih vjera ili različitim ostalim duhovnostima koje obilježava anarhistička politika tzv. kulture *do-it-yourself* (DIY) sumnjičave prema autoritetu, naklonjene osobnoj autonomiji. Mnogi sudionici protesta su, tragom navedenoga, bili pod utjecajem wicce, druidske duhovnosti, raznih duhovnosti pokreta *new age*, budizma, novošamanizma; pod utjecajem *cvjetne* kontrakulture 60-ih godina 20. stoljeća s činjenicom da mnogi od njih podržavaju vjerovanje u vile kao duhove pradavne prirode ili one koji u njoj prebivaju. Čak štoviše, Andy Letcher (2001:147) eksplicira kako su upravo vile/vilinska mitologija inspirirale ove kontrakulturne pokrete, vile s kojima su se sudionici pokreta vrlo često identificirali kroz kreativnost, prvenstveno poeziju i pjesmu<sup>40</sup>. Letcher je, naime, istražujući eko-proteste identificirao tri moguća načina odnošenja prema vilinskoj mitologiji, a oni se manifestiraju kao: 1) agresivnost i izravno neprihvatanje, 2) identifikaciju s vilama na simboličkoj razini i 3) iskustveno vjerovanje u vile, pri čemu se među prosvjednicima razlikuju, s jedne strane, pobornici estetskog poimanja prirodnog svijeta i vila te, s druge strane, *trolovi* (eng. Trolls) uglavnom u protestima ponukani političkom motivacijom (Letcher 2001:151-152).

„Povremeni susreti s bićima drugog svijeta (ponekad, ali ne uvijek, izazvani uzimanjem halucinogenih tvari) održavaju vjerovanje da su sljedbenici zaslužili pristup tajnim područjima prirode kao nagradu za svoju požrtvovnost i duhovni ekološki primjer. Drugi se drže simboličnog poistovjećivanja s vilama“ (Partridge i Melton 2005:300-302).

Tragom navedenoga, bitno je istaknuti da ni protesti niti festivali poput navedenih među hrvatskim novopoganskim zajednicama (još uvijek) nisu praksa. Vilinska pedagogija se u izloženom kontekstu britanskih i američkih eko/duhovnih pokreta ne može promatrati na hrvatskom primjeru novostvorenih duhovnosti s obzirom na nepostojanje navedenih praksi, te još uvijek skromnu raširenost novopoganstva u Hrvatskoj. Na domaćem je terenu moguće vilinsku pedagogiju pokušati istražiti i promatrati iznalazeći unutar hrvatskih novopoganskih duhovnosti pojedine segmente te prakse, poput alternativnih načina življenja, odbijanja ili propitivanja autoriteta, antikapitalističkog stava, okretanja tradicionalnim oblicima prehrane i izlječenja, benignog i duhovnog odnosa prema prirodi kao Majci i mnogim drugim aspektima kojima ću se baviti u središnjem dijelu rada.

---

<sup>40</sup> Jedna od pjesama izvedenih u protestnim kampovima jest *Pixie People* (1999) koju izvodi grupa Space Goats, a kroz tekst pjesme postavljaju problemsko pitanje: *Tko su Piksiji? Jeste li vi vilinska bića? Volite li svoj planet ili ga želite vidjeti kako nestaje u plamenu?* (*Who are the Pixie people, are you one of the fairy folk? Do you like your planet, or do you want to see it go up in smoke?*) (prema Letcher 2001:150).



Vilinska pedagogija nije, dakle, praksa koja se veže uz isključivo jedan oblik (novo/eko) poganske duhovnosti u kontekstu duhovnih praksi pokreta *new age*, već može biti dijelom brojnih duhovnih praksi i pokreta, pa čak i individualnih preferencija. S obzirom, dakle, da vilinsku pedagogiju promatramo kao praksu, a ne kao duhovnost, možemo pojedine njezine segmente primijeniti na brojne usustavljene (novo)poganske duhovnosti, pa tako i na pojedine hrvatske skupine.

## 5. Kontekstualizacija vilinske pedagogije unutar novopoganskih duhovnosti

Kao što sam prethodno istaknula, vilinska se iskustva danas mogu promatrati u kontekstu (novo)poganske duhovnosti. Novopoganstvo se kao supkultura, unutar pokreta *new age* koji je zamah doživio posljednjih nekoliko desetljeća, raširilo u impresivnom opsegu. Iako je novopoganstvo jedna od glavnih struja pokreta *new age* te s njim dijeli brojne zajedničke značajke (ali i razlike)<sup>41</sup>, mnogi (novo)pogani odbijaju se klasificirati unutar okvira pokreta *new age*.

„*New age* je termin koji se koristi za opisivanje vrlo širokog spektra duhovnih izričaja koji je postao iznimno popularan od kraja 1980-ih pa do danas“ (Hunt 2004:131). Pokret *new age* se može definirati i kao nastavak hippie kontrakulture iz 1960-ih i mnogih novih religioznosti 1970-ih, iako korijene ima i u ezoteričnoj kulturi sredine i kraja 19. stoljeća kada su spiritualističke i okultističke prakse cvjetale u zapadnoj Europi i Sjevernoj Americi<sup>42</sup> (ibid). Karakterizira ga eklektičnost i sinkretizam svojstveni za duhovni svjetonazor postmoderne koji je definiran kao osobni svjetonazor (Dragun 2012:10), zbog čega se pokret *new age* i njemu srodne oblike duhovnosti naziva i *religijama sebstva*. Premda je *new age* društveni pokret, odlikuje ga svojevrsna amorfnost s obzirom da ne postoji dovoljno moćan društveni sustav koji bi mogao predstavljati jedinstvo unutar brojnih varijacija (Beyer 2006:280). U kontekstu društvenog pokreta može se uočiti inkorporiranost pokreta *new age* unutar masovnih medija, umjetnosti i industrije zabave, ali i ekonomije, gdje možemo govoriti o svojevrsnoj "industriji duhovnosti" (ibid. 281) – knjige, terapije, usluge, radionice i široki spektar religijskih proizvoda. Mjesta, pak, na kojima je pokret *new age* više ili manje odsutan jesu kritički sustavi politike, prava i obrazovanja – institucije unutar kojih su organizirane religije eksplicitno prisutne ili aktivno traže prepoznavanje. „Ovo je jedan od načina na koji se, socio-strukturno govoreći, *new age* razlikuje od svojih bliskih srodnika prisutnih u religijskim pokretima Zapada, tj. novopogana i wiccana“ (ibid).

*New age* kao pokret nema centralnog autoriteta, usredotočen je na pojedinca kao lokusa religijskog autoriteta i autentičnosti i njegovu unutrašnju potragu za slobodom i osobnim

---

<sup>41</sup> Neke od razlika pokreta *new age* i novopoganstva su sljedeće: dok je u pokretu *new age* znakovita potraga za transcendentnom stvarnošću, novopoganstvo karakterizira potraga za imanentnim božanstvom. *New age* naglasak stavlja isključivo na duhovno, a novopoganstvo zagovara balans između duhovnog i materijalnog. Za razliku od pokreta *new age* koji nadnaravnu komponentu percipira kroz hijerarhijsku podjelu, novopoganstvo ističe demokratičniji odnos prema nadnaravnim silama (Belaj, M. 2012).

<sup>42</sup> Iako se često ističe kako *new age* kao duhovni svjetonazor proistječe isključivo iz istočnjačkih religija, svoje duboke povijesne korijene ima i u povijesti Zapada, odnosno u zapadnom ezoterizmu i misticizmu (prema Dragun 2012:10-11).

izražavanjem, što tradicionalne religije više ne mogu ponuditi<sup>43</sup>. Naglasak je, dakle, na sebstvu i otkrivanju vlastitog sebstva (koje se promatra kao sveto) unutar holističkog okvira koji promatra svemir i cjelokupno postojanje kao esencijalnu istinu i zajedništvo (Hunt 2004:132): „Ultimativni aspekti – Bog, Boginja i sveto Sebstvo – leže unutar pojedinca, figurirajući kao izvor vitalnosti, kreativnosti, ljubavi, mira, mudrosti, odgovornosti, moći i svih onih kvaliteta nužnih za postizanje savršenog unutarnjeg života“ (Heelas prema Hunt 2004:132). *New age* je, također, mitski govor o promjeni i transformaciji svijesti. Sve navedene ideje značajno utječu na društvenu zbilju i stil svakodnevnog života kroz praksu ekoloških pokreta, organske poljoprivrede, feminističke svijesti, duhovne metode odgoja djece, nehijerahijske udruge, alternativne metode u medicini, različite psihoanalitičke škole, mirovnu kulturu, vegetarijanstvo i veganstvo (Dragun 2012:21), odbijanje dioništva unutar kapitalističke ekonomije. Sve su to prakse koje se mogu promatrati u kontekstu vilinske pedagogije<sup>44</sup>.

Pokret *new age* je, potrebno je istaknuti, tzv. *kišobran pojam* koji okuplja mnoštvo različitih ezoterijskih pokreta današnjice. To je svojevrsno tržište duhovnosti gdje pojedinci odabiru ono što najbolje odgovara njihovim preferencijama, a u sustavu vjerovanja pokreta *new age* često se javljaju pokušaji rekonstrukcije religijskih mitova prošlosti (Hunt 2004:134), što je značajno i za novopoganstvo. Osim toga, tendencija ovakvih duhovnosti je pokušaj da se kroz otkrivanje istinskog sebstva te doživljavanje duhovnih mističnih iskustava postigne oslobođenje od opresivnih i korumpiranih društvenih identiteta i sustava (ibid. 135).

Govoreći o otklonu od opresivnih društvenih kapitalističkih sustava, možemo konačno u centar pozornosti staviti novopoganstvo koje, također, zagovara odmak od službenih religioznosti, „te (...) rousseauovski povratak čovjeka prirodi, te obnavljanje jedinstva čovjeka s prirodom po uzoru na kultove prirode i plodnosti“ (Dragun 2012:32). Iako je pokret suvremen, korijeni novopoganstva se mogu pratiti sve do u 19. stoljeće. Polovicom 20. stoljeća figurirao je kao onodobna kontrakultura, čime je zadobio veliku popularnost, posebice u SAD-u gdje je ponovno otkrivanje antičkih kulturnih tradicija američkih

---

<sup>43</sup> Uloga alternativnih religija jest, između ostaloga, i popunjavanje duhovnih "procjepa" (*religije procjepa*) te upotpunjavanje latentne potražnje u suvremenom Zapadnom društvu (Hunt 2004:9).

<sup>44</sup> To su ujedno i prakse koje povezuju pokret *new age* i novopoganstvo, unatoč protestima pojedinih novopogana/ki i isticanju novopoganstva kao nečega bitno drugačijega, u kontekstu religioznosti koja naglasak stavlja na osobno osnaživanje, bilo da je ono konceptualizirano kao "magija", bilo kao neki drugi način religijskog osnaženja (Beyer 2006:280), kao ovozemaljsku sposobnost bivanja boljom osobom.

Indijanaca postalo popularno. Novopoganstvo kao dio pokreta *new age*<sup>45</sup> figurira kao duhovnost vezana uz ideje o društvenoj transformaciji, uz ekofeminizam, novošamanizam, ekoduhovnosti i sl. Novopoganstvo, dakle, na temelju same terminološke odrednice predlaže podjednako nešto novo i staro. Govoreći o starom misli se uglavnom na antičke i pretkršćanske oblike "prirodnih" religija koji su kroz rekonstrukciju prilagođeni modernom društvu. Osim toga, česta je kombinacija mističnih, environmentalističkih i duhovnih disciplina raznih kultura – od svjetskih religija poput hinduizma, sve do šamanizma, znanstvene fantastike i transpersonalne psihologije (Hunt 2004:149). Pri tome, naglasak je svakako stavljen na environmentalističke i feminističke principe, što je jedna od zajedničkih odrednica novopoganstva i pokreta *new age*, a u čemu se odražavaju i prakse vilinske pedagogije. Interes za okoliš proizlazi iz antimodernističkih stavova koji se opiru društvu čiji je razvitak baziran na ekonomskom rastu te raskidaju s tradicionalnim vrijednostima kapitalističkog društva. U tom kontekstu, pokret *new age*, a u sklopu njega i novopoganstvo figuriraju kao novi društveni pokreti koji se usredotočuju na duhovni environmentalizam, ekofeminizam i razne druge oblike izlječenja. „Na ovaj način *new age* označava kontinuitet kontrakture 1960-ih s mentalitetom koji se odlikuje stavom 'malo je lijepo' te značaj premješta na alternativne načine proizvodnje i ekološki održivu ekonomiju“ (ibid:139).

Za novopoganstvo je značajna izvanredna raznolikost pripadajućih duhovnosti i eklekticizam koji se manifestiraju kroz mnoštvo tradicija – uglavnom tzv. prirodnih religija. No iako je pokret heterogen njegovi oblici imaju zajedničke značajke i principe. Od iznimnog značaja svim novopoganskim tradicijama jest štovanje prirode kao svete, odnosno kao Velike Majke, Velike Boginje, Geje, pri čemu je naglasak stavljen na poganske religije prošlosti. Duhovne aktivnosti i kreativna izvedba mitova i rituala bitan su dio novopoganske prakse, koja je u svojoj srži politeistička (na potonjim primjerima mogu se graditi dodiri novopoganstva s vilinskom pedagogijom, s obzirom da se radi o inherentnim i identičnim aspektima). Većina novopogana održava cikličke festivale koji prate godišnji vremenski ciklus, slaveći tako plodnost i rodnost, dok se magijska praksa izvodi u svrhu individualnoga izlječenja, blagoslova, osobnih transformacija te zaštite Zemlje i života na njoj.

Novopoganstvo karakterizira odsutnost bilo kakve centralne organizacije, ne postoje autoriteti kao ni hijerarhija, važnost se stavlja na vlastiti izbor duhovnosti i njezinu interpretaciju; ne

---

<sup>45</sup> Maja Dragun (2012:37) eksplicira kako, prema pojedinim klasifikacijama, novopoganstvo ne spada u pokret *new age* već u tzv. postmodernu duhovnost koja je prirodni nastavak *new age* svjetonazora i s njim je, kao sa svojim kronološkim prethodnikom, integralno povezana.

slijedi se normativni sveti tekst. Mitovi i rituali se oblikuju prema nahođenjima pojedinaca ili grupe, a ritualima se daje prednosti pred vjerovanjima. Kao što je već spomenuto Zemlja figurira kao sveta, kao organizam – Geja, živo planetarno biće, a na temelju takvog poimanja novopoganstvo odlikuje holistička paradigma – paradigma međuovisnosti, povezanosti, interaktivnosti koja različite simboličke sustave ujedinjuje i podržava kao komplementarne, pod uvjetom da imaju vrijednosnu orijentaciju koja teži dobrobiti i održivom razvoju cjeline (Dragun 2012:61).

Jedna od inherentnih i raširenijih duhovnosti u kojoj se ocrtavaju mnogi od navedenih postavki novopoganstva jest wicca (čiji se začeci smještaju između tridesetih i pedesetih godina 20. stoljeća) – „specifična i otvorena religija, bazirana na prirodi, arhetipskim pojmovima muškog i ženskog božanstva, usmjerena k afirmaciji života (...). Osnovne postavke bazira na polarnosti, imanentnosti, prirodi, magiji te sadrži ritualnu strukturu u krugovima i kvadrantima“ (Miličević 2010:536). Mnogi su znanstvenici istaknuli postojanje pretkršćanskog, paneuropskog kulta plodnosti koji je donekle integriran i u wiccu što se očituje kroz štovanje božanstva zvanog Rogati Bog ili Cernunnos.

Religijski sustav wiccana bazira se na štovanju Stare religije unutar koje se slavi osam solarnih svetkovina, a to su: Yule, Imbolc, Ostara, Beltane, Litha, Lugnasadh, Mabon i Samhain. Wiccani upotrebljavaju staromagijske rituale, povezane s četiri osnovna elementa – zrak, voda, vatra i zemlja – i četiri strane svijeta, koristeći pritom i simpatičku magiju. Priređuju i manja slavlja za vrijeme punog Mjeseca koja se nazivaju *esbati*. „Esbati prate ciklus punog Mjeseca, odnosno ciklus od dvadeset i osam dana, koji ujedno povezuju sa ženskim menstrualnim ciklusom, odnosno slavljenjem Boginje u aspektu žene“ (Miličević 2010:536-537). Boginja figurira kao Velika Majka, darovateljica života, a s Bogom je binarno spojena. Ukoliko postoji određeni stupanj organizacijske strukture wiccani mogu djelovati u kovenima, čiji sudionici postaju kroz inicijaciju, kao osnovnim jedinicama koji najčešće broje trinaest sudionika (brojka koja je povezana s brojem punih Mjeseca tijekom godine). Što se same strukture tiče, wicca se dijeli na tri osnovne tradicije, a to su tradicionalisti, radikali i eklektici, od kojih je eklektična wicca najslobodniji, najmnogobrojniji te najpoznatiji oblik wicce u svijetu.

Vrijednosni sustav i stavovi wiccana baziraju se na brizi za Prirodu kao hraniteljicu/Majku Zemlju, borbi i aktivizmu za zaštitu okoliša, ljudskih i životinjskih prava; inherentni su ekofeministički stavovi koji poistovjećuju patnje žena s iskorištavanjem Prirode od strane

patrijarhalnog sustava kojim upravljaju muškarci. Žena se tako vezuje uz prirodu, prvenstveno na duhovnoj razini, a muškarac uz kulturu. Zagovara se život u skladu s prirodom, prakticanje alternativnih načina življenja, vegetarijanska i veganska ishrana, kritika kapitalističke ekonomije koja se bazira na iskorištavanju prirodnih resursa, vlastiti uzgoj biljaka za ishranu, ali i magijske rituale i sl. Jasno je da se na temelju navedenih postavki wiccanske prakse mogu promatrati pojedini dijelovi vilinske pedagogije s obzirom da se radi o aspektima koji, iako su različiti, u mnogim se segmentima preklapaju.

## 5.1. Novopoganstvo u Hrvatskoj

Izostavimo li široki spektar duhovnosti pokreta *new age* iz fokusa i usredotočimo li se na (novo)poganske religijske prakse u Hrvatskoj, razvidna je skromna rasprostranjenost novopoganskih zajednica. Zapravo, kao aktivne zajednice s određenim stupnjevima organiziranosti istaknuti se mogu hrvatska rodnovjerna zajednica, Međunarodna paganska federacija Hrvatske (MPF) te Paganski krug Hrvatske (PKH). Naglasak, pritom, stavljam na dvije istraživane zajednice – rodnovjernu zajednicu i Međunarodnu pagansku federaciju Hrvatske.

**Hrvatska rodnovjerna zajednica** strukturno i organizacijski ima relativno čvrsto ustrojstvo. Govoreći o rodnovjerju, ovdje se naravno radi o slavenskom rodnovjerju ili rodnoj vjeri koja podrazumijeva oblik življenja stare slavenske i hrvatske vjere, s potpuno izraženom sviješću za moderno doba. Dakle, govoreći o rodnovjernoj duhovnosti bitno je naglasiti da to nije pretkršćanski kult plodnosti već postkršćanska duhovnost s obzirom da se ne radi o direktnom oživljavanju onoga što je bilo, nego onoga što je došlo poslije<sup>46</sup>. Rodnovjerje je

„ (...) stalno razvijajući, evoluirajući oblik vjerovanja i duhovno-magijskih praksi koji se mogu mijenjati i prilagođavati potrebama modernog čovjeka, a koji se 'nakon dugog vremena prisilne otuđenosti od prirode i indoktriniranog straha pred njom, vraća na svoje izvore', sa svjesnim odabirom i osobnim razlozima za takvu praksu, kao duhovno-magijskom konceptu koji crpi svoje izvore iz pretkršćanskih oblika vjerovanja slavenskoga duhovnog svijeta, no nije tek folklorni pokušaj rekonstrukcije ondašnjih vjerovanja i praksi, već oblik življenja koji slijedi prilagođene temelje stare slavenske vjere, s punom sviješću za moderno doba.“  
("Rodnovjerje", [http](http://www.rodnovjerje.hr/))

---

<sup>46</sup> Kazivao Deniver, 1. kolovoza 2013.

Osim toga, rodnovjerje je usmjereno i na štovanje kulta predaka i izvornih slavenskih božanstava<sup>47</sup> koja personificiraju i antropomorfiziraju stvaralačke i uništavalačke energije prirode prema slavenskim kulturnim tradicijama.

„Rodnovjerne skupine to čine svjesnim odabirom i osobnim razlozima za takvu praksu i u 21. stoljeću šire i učvršćuju svoja djelovanja na različitim poljima, od čistih duhovno-magijskih praksi, pa sve do glazbe, književnosti, primijenjene umjetnosti i drugih oblika društvenog stvaranja i prezentiranja.“ ("Rodnovjerje", [http](#))

Iako ne postoji jasna podjela unutar slavenskog rodnovjerja, A. B. Gurko (1999:123-131) je ipak izdvojio dvije osnovne grane: tradicionalno rodnovjerje (predstavlja rodnovjerje ruralne populacije koja je zadržala slavenske obrede, običaje i praznike sa sela) i novopoganske, eklektične vjeroispovijesti slavenskog rodnovjerja (predstavlja rodnovjerje u urbanim sredinama koje se u pojedinim slučajevima pored narodne predaje oslanja i na autorske tekstove novijeg vijeka) (Gurko prema "Rodnovjerje", [http](#)). Tragom navedenoga, hrvatsku rodnovjernu zajednicu mogli bismo svrstati u drugu skupinu novopoganskog/eklektičnog sustava rodnovjerja – prvenstveno zbog izrazite individualnosti i nejednoznačnosti u kreiranju osobnih duhovnih i religijskih stavova članova zajednice. Potom, hrvatski rodnovjerci su pod utjecajem globalnog znanja, a svoja religijska, ali i znanstvena učenja i stavove velikim dijelom temelje na etnološkim i kulturnoantropološkim te filološkim knjigama hrvatskih znanstvenika Vitomira Belaja (*Hod kroz godinu*, 1998 i 2007) i Radoslava Katičića (*Božanski boj: tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*, 2008; *Zeleni lug*, 2010 i *Gazdarica na vratima*, 2011).

Što se tiče organizacijske strukture rodnovjerne zajednice, Savez hrvatskih rodnovjeraca (SRH) figurira kao krovna organizacija rodnovjernih udruga u Hrvatskoj te ujedinjuje sve rodnovjerne župe diljem Hrvatske. SRH je osnovan u rujnu 2013. godine potpisivanjem *Žumberačkog sporazuma o Savezu hrvatskih rodnovjeraca* koji su potpisali predstavnici dviju rodnovjernih župa, Perunica (Zagreb) i Perun (Učka).

Spomenuta Rodnovjerna župa Perunica osnovana je 2004. godine, a njezini članovi i prijatelji su 2011. godine pokrenuli neprofitnu udrugu Perunova svetinja koja je registrirana u travnju 2011. godine u Lovranu (Primorsko-goranska županija). Time dolazi do svojevrzne

---

<sup>47</sup> Pritom je bitno istaknuti dualnu koncepciju vrhovnih božanstava slavenskog panteona koji slijedi hrvatska rodnovjerna zajednica – vrhovni bog jest Gromovnik, Perun. Njegov protivnik, često prikazivan u zmijolikom obličju jest bog podzemlja, Veles. Vrhovna boginja – Perunova, ali i Velesova supruga u padajućem dijelu godine jest Mokoš. Mokoši i Perunu, u koncepcijama rodnovjernih, pridaje se ravnopravan značaj te svojevrсна ravnoteža.

transformacije hrvatskog rodno vjerja. Naime, Vijeće starješina (vrhovno organizacijsko tijelo rodno vjernih zajednica u Hrvatskoj), održano uoči jesenjeg krijesa ili Plodova, u rujnu 2012. godine, osnovalo je Hrvatsku rodno vjernu župu Perunica koja je podijeljena na dvije župe, a to su: Hrvatska rodno vjerna župa Perunica, Zagreb (sjedište je u Zagrebu, a sveti gaj na Žumberku) i Hrvatska rodno vjerna župa Perun, Učka (sjedište je u Lovranu, a sveti gaj na Učki). Ovakvom raspodjelom rodno vjernih zajednica na sjevernu i južnu omogućena je jednostavnija koordinacija djelovanja.

„Na istome Vijeću, po transformaciji župa, potpisan je između predstavnika obiju župa Žumberački sporazum te je njime stvoren Savez hrvatskih rodno vjeraca, čime su udareni temelji organiziranoj koordinaciji svih hrvatskih rodno vjeraca i njihovih župa, ali i temelji jednostavnije komunikacije s prijateljskim skupinama izvan Hrvatske.“ ("rodno vjerje.com.hr", [http](http://rodno vjerje.com.hr))

Pri eksplikaciji unutarnje strukture i funkcija rodno vjerne zajednice bitno je istaknuti kako neprofitna udruga Perunova svetinja nije rodno vjerna udruga. To je udruga (svojevrsno kulturno-umjetničko društvo) za slavensku povijesnu i kulturnu baštinu, bavi se povećavanjem vidljivosti hrvatske etnološke i kulturno-povijesne baštine i staroslavenske kulture, a rodno vjerni dio, odnosno duhovna zajednica surađuje s njom, no to su dva odvojena i različita aspekta.<sup>48</sup> Udruga Perunova svetinja aktivna je na brojnim kulturno-umjetničkim područjima nastojeći tako proširiti svijest o hrvatskim korijenima i velikoj baštinskoj i kulturnoj vrijednosti. Tragom navedenoga, ističem prvi veći projekt Perunove svetinje ostvaren u suradnji s Parkom Prirode "Učka" u lipnju 2013. godine kada je na vrhu brda Perun postavljen prvi kip boga Peruna, nakon više od tisuću godina. Govoreći o kulturno-umjetničkom aspektu hrvatskog rodno vjerja potrebno je istaknuti i glazbeni sastav *Svarica* koji broji devet članova. Sastav je prvotno djelovao (od 2008. godine) kao dvočlani projekt pod utjecajem slavenske i europske folklorne glazbe, a 2010. godine *Svarica* djeluje kao šesteročlani sastav.

„Sljedeće, 2011. godine, izlazi album s 11 autorskih pjesama, pod imenom *U ime sunca*. U međuvremenu, broj članova raste na devet i *Svarica* priređuje sve više javnih koncerata diljem Hrvatske. Također u živoj izvedbi sviraju i na svim hrvatskim rodno vjernim slavljinama. Zadnji snimani album, *U krilu Moraninom*, koji je objavljen 10. ožujka 2013. godine otvorio je sastavu vrata izvan granica države“ ("Rodno vjerje", [http](http://rodno vjerje.com.hr)).

---

<sup>48</sup> Kazivao Denver, 01. kolovoza 2013.



Kao što sam i maloprije istaknula, vjerovanja (tradicionalnih) slavenskih rodnovjeraca temelje se na štovanju prirodnih sila, koje se često antropomorfiziraju u likovima vrhovnih božanstava, te na kultovima predaka. Značajan dio slavenskog rodnovjerja, dakle, čini kult predaka i kult vegetacije. Glavni praznici slavenskog, pa tako i hrvatskog rodnovjerja vezani su uz prividno kretanje Sunca tijekom godine, tj. zimsku kratkodnevicu, ljetnu dugodnevicu i proljetnu i jesenu ravnodnevicu. Ritualne prakse i slavlja praznika hrvatskih rodnovjeraca manifestiraju se kroz održavanje obreda/krijesova, u prirodnom okruženju. Krijesovi se najčešće održavaju u svetim gajevima (prirodnom okruženju izoliranom od urbanih sredina) dviju rodnovjernih hrvatskih župa – na Žumberku te na Učki. Tijekom godine hrvatski rodnovjerci se, dakle, okupljaju na velikim obredima/krijesovima koji se održavaju 4 puta godišnje – na ekvinočije i solsticije – te koji prate mitski hod kroz godinu vrhovnih slavenskih božanstava – od **Velikdana** krajem veljače tijekom kojega se slavi Jarilov izlazak iz podzemlja i početak hoda kroz godinu; **Jarilova** u travnju za kojega se slavi Zeleni Juraj (Jarilo) i njegov plodonosni i rodonosni hod prema Perunovim dvorima i budućoj supruzi Morani; preko **Kupale** u lipnju ili **Nebeske svadbe** koja slavi svetu svadbu Jarila i Morane, sve do **Dožeonice (Dužijanke, Žitnog Spasa)**, u kolovozu i **Plodova** (rujan) za kojih se slavi uspješna žetva plodova no i vlastitih životnih ostvarenja te zahvala bogovima, i dr. – slijedeći tako stare slavenske predaje o Perunu, Velesu, Mokoš, Zelenom Jurju (Jarilu) i Morani. Održavaju se i manji obredi na kojima se slave pojedinačni božanski likovi, kao što je Babin petak/Mokoš jesenjska (listopad) ili pak Proljetna Mokoš (svibanj) gdje se obredno slavi proljetni dan Velike Majke Mokoši, vlažne zemlje. Slavi se Mokoš kao stvoriteljica svega, a koja je manifestacija sunca, hladnog izvora, utjehe i milosti te prirode same.

Održavanje obreda/krijesova i sama rodna vjera figuriraju kao svojevrsni stil života – velika pozornost se posvećuje načinu prehrane, kupnji odjeće pri čemu se pazi kakva je i od kojih je materijala; često odjeću izrađuju i sami. Na obredima/krijesovima podjednako su bitni kako obrazovni etnološko-tradicijski elementi koji se održavaju kroz razna predavanja i radionice te ritualni/magijski elementi, o čemu ću iscrpnije govoriti u idućem poglavlju teksta.

**Međunarodna paganska federacija Hrvatske (MPF)** ili samo **Paganska federacija Hrvatske** podružnica je Međunarodne paganske federacije (*Pagan Federation International* – PFI), registrirane, neprofitabilne i nevladine organizacije, osnovane 1971. godine u Velikoj Britaniji. MPF, ističu njezini članovi, nije vjerska ili duhovna organizacija već udruga za zaštitu ljudskih prava u kontekstu veće vidljivosti i zakonskog priznanja *pagana* u Hrvatskoj. Ciljevi MPF-a su „educiranje i promicanje paganizma u široj zajednici sa kontinuiranom

aktivnošću zbližavanja pagana preko internet stranica i organizacije događaja na globalnoj i lokalnoj razini (...)“ ("cro.paganfederation", http). Pritom se naglasak stavlja na suradnju sa znanstvenim, strukovnim i sličnim organizacijama i institucijama ili njihovim članicama te državnim i lokalnim tijelima. Osim toga, MPF u svojim ciljevima prati tri principa, a to su: **1.** ljubav i suradnja s prirodom. Poštovanje životne energije i njenih vječno obnavljajućih ciklusa života i smrti; **2.** pozitivna moralnost u kojoj je pojedinac odgovoran za otkriće i razvoj svoje prirode djelovanja u harmoniji s vanjskim svijetom i zajednicom. Ovo je predstavljeno kroz načelo "Čini što želiš, sve dok ne naudiš nikome"; **3.** spoznavanje božanskog koje nadilazi spolove, priznajući ženski i muški aspekt božanstva.

Vizija MPF-a je svijet u kojemu svaki pojedinac može nesmetano ostvarivati svoje pravo na slobodu mišljenja, savjesti i vjere te bez zadržke sve aspekte toga prava, koje uključuje slobodu mijenjanja vjere ili uvjerenja i slobodu da se, bilo pojedinačno ili u zajednici s drugima, javno ili privatno, iskazuje svoja vjera ili uvjerenje i to poučavanjem, praktičnim vršenjem, bogoslužjem i obredima.<sup>49</sup>

MPF je sa svojim radom započeo u studenom 2011. godine kada su aktivni članovi udruge bili i današnji sudionici Paganskog kruga Hrvatske (PKH). Na samome početku djelovanja MPF-a dva navedena hrvatska novopoganska udruženja djelovala su simbiotski, a obredi i zajednička okupljanja odvijala su se grupno. U jesen 2012. godine Paganski krug Hrvatske odvaja se od MPF-a i njihovih članova, nakon čega ova dva udruženja djeluju odvojeno. Organizacija okupljanja MPF-a odvija se uglavnom na području Zagreba, odakle je i većina članova.

MPF broji šest aktivnih članica, odnosno organizatorica okupljanja i obreda, među kojima su pojedine i sugovornice u istraživanju za ovaj rad – Tena, Anita i sugovornica koju za potrebe rada nazivam Maja. Preostalih (manje ili više pasivnih) članova MPF-a ukupno je 35. Članovi se tjedno sastaju na tzv. "mutovima" (od engl. *moot*, "debata") odnosno *paganskim sastancima* na kojima se raspravlja o aktivnostima udruge te se rješavaju organizacijske komponente. Osim toga, sastanci se održavaju i radi druženja, razmjene iskustava i upoznavanja. MPF trenutno radi na pridobivanju zakonske legislative, kako bi mogli djelovati na široj razini. Cilj udruge je osmišljavanje statuta udruge kojim bi MPF kao udruženje bilo zakonski priznato kao religijska zajednica te osiguravanje vlastitoga prostora za djelovanje čime bi opseg i intenzitet rada udruge bio veći i utjecajniji.

---

<sup>49</sup> Odlomak je dijelomično preuzet iz još neobjavljenog statuta Paganske federacije Hrvatske.

MPF kao udruženje koje se, osim zaštitom ljudskih prava, bavi i održavanjem ritualnih obreda i duhovnim aktivnostima karakterizira izrazita eklektičnost pri odabiru religijskih i duhovnih stavova. Tragom navedenoga ne postoji niti čvrsta ritualna struktura već se rituali izvode slobodno, po vlastitom nahodađu članova te ovisno o blagdanu koji se slavi, pri čemu par ili pojedinac imaju glavnu ulogu u sastavljanju i vođenju rituala. Sugovornica Tena, koja u MPF-u u većini slučajeva sudjeluje u formiranju i izvođenju rituala napominje da je svaki ritual koji je pisala i osmišljavala drugačiji:

„Bitno mi je napomenuti da sam u životu sudjelovala na dva ili tri grupna rituala u kojima nisam aktivno sudjelovala kao Visoki Svećenik u svojih pet godina prakticiranja Stare religije. I moj prvi grupni ritual je ujedno bio i onaj u kojemu sam igrala glavnu ulogu – ja sam ga napisala i vodila.“<sup>50</sup>

Članovi MPF-a slave osam velikih godišnjih solarnih svetkovina, koje su ujedno i osnovne wiccanske svetkovine. Pri slavljenju navedenih svetkovina koriste staromagijske rituale povezane s četiri osnovna elementa i četiri strane svijeta, a osim solarnih svetkovina slave i lunarne snage, manja slavlja za vrijeme punog Mjeseca – *esbate*. Pri velikim godišnjim proslavama slavi se prirodni ciklus promjene, muški i ženski princip božanstva, imanentnost prirodi i suživot s njom, educira se članove o simboličkim radnjama rituala i njihovoj svrsi, kroz duhovni aspekt radi se na poboljšanju kvalitete života članova.

Bitno je istaknuti izrazitu ekološku osviještenost članova MPF-a, brigu o prirodi i nastojanje skladnog življenja s prirodom. Pri izvođenju rituala u prirodi pazi se na očuvanje okoliša, a zagovara se što manje invazivan pristup biljkama i životinjama. Članovi udruženja uglavnom zagovaraju lokalni i ekološki uzgoj i prehranu, zbog čega umanjuju kupovinu namirnica u velikim trgovačkim lancima izbjegavajući tako genetski modificirane namirnice te ne sudjelujući u kapitalističkoj i globalnoj invazivnoj proizvodnji i potrošnji. Osim toga, pojedinci su aktivni u određenim neprofitnim organizacijama čime nastoje podići svijest svoje okoline o nužnosti ekološki održivog življenja, o potrebi zaštite životinja i sl.

**Paganski krug Hrvatske (PKH)** je zajednica koja je nakon odvajanja od MPF-a u jesen 2012. godine započela samostalno djelovanje. Službeno PKH postoji od ožujka 2013. godine te posjeduje prostor za sastajanje članova na području Zagreba. PKH je duhovna novopoganska organizacija u postupku registracije vjerske zajednice sa sjedištem u Zagrebu. Od svog osnutka redovno održava proslave sezonskih i mjesečevih blagdana, predavanja i

---

<sup>50</sup> Kazivala Tena, 23. ožujka 2014.

radionice iz područja *paganizma*, ekologije i magije, te organizira neformalna druženja i izlete ("pkh.hr", http). Supredsjedatelj Starješinskog vijeća, vrhovne strukturne inačice, i Veliki Svećenik ove zajednice je Iolar, a supredsjedateljica i Velika Svećenica je Green.

Svrha PKH-a jest podrška članovima kroz omogućavanje prostora za sastajanje, rad i druženje, omogućavanje pristupa kvalitetnim informacijama o *paganskoj* filozofiji i praksi. Cilj PKH-a je u budućnosti osigurati zakonski legitimitet obreda prijelaza i omogućiti povoljniju nabavu *paganske* literature i ritualnog pribora. Osim toga, PKH nastoji širiti svijest o paganizmu:

„Želja nam je razbiti dogme i neistine koje okružuju paganizam koji je nekoć davno bio dominantna religija na ovim područjima, te informirati javnost o tome što je paganizam i što on nudi današnjem čovjeku i našoj zapadnoj kulturi koja se sve više i više odmiče od prirode, njenih načina, vrijednosti i zakona“ ("pkh.hr", http).

PKH, kao i srodno udruženje MPF, karakterizira eklektičnost duhovnih i religijskih opredjeljenja članova. Ritualna struktura i svetkovine izrazito su slične onima u MPF-u. Dakle, članovi slave osam godišnjih solarnih svetkovina (sabata) i 12 ili 13 lunarnih blagdana (esbata). Kroz navedene svetkovine usklađuju se s prirodnim ciklusima, a podržani njima, magijskim postupcima kreiraju životna iskustva. Ipak, u ritualnoj strukturi PKH-a može se zamijetiti malo organiziraniji stupanj formiranja rituala, a osim sabata i esbata, članovi PKH-a održavaju i godišnja Vještičja sijela koja okupljaju velik broj sudionika.

U svojem duhovnom i praktičnom djelovanju ističu ljubav prema prirodi te zaštitu prirode i okoliša kao i zaštitu prava životinja. Nastoje živjeti u skladu s prirodom, u ekološkoj ravnoteži, zbog čega intenzivno promiču ekološku svijest i vegetarijanstvo. Sve prirodne pojave slave u personalnim likovima Rogatog Boga i Božice Majke (pritom treba na umu imati činjenicu o eklektičnosti i raznolikosti duhovnih opredjeljenja pojedinaca s obzirom na što neki od njih nemaju potrebu štovanja Boga i Boginje), a na temelju tog dualističkog koncepta zagovaraju ravnopravnost žena i muškaraca i to ne samo na deklarativnoj razini.

„Svaki naš javni obred vode svećenik i svećenica. U Starješinskom vijeću PKH-a od dvanaest starješina, šest ih mora biti muškog, a šest ženskog spola. Rad Starješinskog vijeća koordiniraju supredsjedatelj i supredsjedateljica.“ ("pkh.hr", http)

Snažno se protive diskriminaciji po bilo kojoj osnovi, kao i religijskom fundamentalizmu i fanatizmu bilo kojega predznaka.



## 6. Vilinska pedagogija u praksama hrvatskih novopoganskih zajednica

Tragom do sada iznesenih konstatacija dijelom je već jasno na kojim se mogućim temeljima mogu uočavati sličnosti duhovno-magijskih praksi hrvatskih novopoganskih zajednica i aspekata vilinske pedagogije. Moguće poveznice pokušat ću domisliti na temelju podataka prikupljenih na terenskom istraživanju provedenom u nekoliko navrata, od kolovoza 2013. do rujna 2014. godine. Terensko istraživanje sastojalo se od grupnih razgovora s članovima rodnovjerne zajednice i hrvatskog ogranka Međunarodne paganske federacije (MPF), od pojedinačnih razgovora te od upitnika koji su se sastojali od sličnih, no detaljiziranijih pitanja od onih koje sam koristila u direktnim razgovorima.

Ono zbog čega je istraživanje trajalo od kolovoza 2013. do rujna 2014. godine jest izrazito slab odaziv članova istraživanih zajednica na sudjelovanje u istraživanju. Prvenstveno je bilo nemoguće dogovoriti susret s članovima Paganskog kruga Hrvatske, zbog čega sam na koncu morala odustati od istraživanja potonje zajednice i usredotočiti se na rodnovjernu zajednicu i MPF. Nakon inicijalnog razgovora s članovima rodnovjerne zajednice u kolovozu 2013. godine, nekoliko mjeseci sam (u par navrata) pokušala stupiti u kontakt s nekim od članova Međunarodne paganske federacije, a pokušaji su urodili plodom u siječnju 2014. godine kada sam konačno stupila u kontakt s međunarodnom koordinatoricom MPF-a, Anitom. Grupnim razgovorima s obje skupine prisustvovao je manji broj sugovornika od očekivanog. Unatoč većem broju aktivnih članova zajednica, vrlo mali broj njih je bio spreman surađivati – bilo zbog vremenske/prostorne nemogućnosti (razgovori su provedeni u gradu Zagrebu) ili zbog opće nezainteresiranosti za temu.

Odaziv na upitnik koji sam prosljedila na grupne *online* stranice istraživanih zajednica, ili je isti posredstvom sudionica istraživanja, Sonje i Anite, poslan članovima pripadajućih zajednica bio je izrazito loš. Upitnik su, od dvije istraživane zajednice koje u cijelosti broje oko ili iznad 100 članova, ispunile tek tri osobe. Ukupan broj sudionika istraživanja je 12 kazivača. Zbog navedenih okolnosti prilozi ovoga istraživanja su skromni, no unatoč slabom odazivu, kroz prikupljene iskaze bilo je moguće provesti etnološku interpretaciju teme te doći do konačnih zaključaka.

Članovi novopoganskih zajednica koji su sudjelovali u istraživanju uglavnom nisu izrazili želju za zadržavanjem anonimnosti; pri odgovaranju na pitanja pokazali su izrazitu otvorenost te spremnost pri ekspliciranju vlastitih iskustava, vjerovanja, svakodnevne i magijske prakse. Osim nekoliko sudionika razgovora koji su željeli ostati anonimni (kojima je prilagođeno ime,

a godine nisu navođene), preostalim sugovornicima, unatoč dozvoli za objavu imena i prezimena, navela sam samo ime i broj godina (ukoliko nije navedena želja da se godine ne prikažu), kako bih što više zaštitila njihov identitet.

Osim toga, do pojedinih, za istraživanje bitnih, spoznaja došla sam i kroz sudjelovanje na obrednom ritualu s članicama MPF-a za kojega se slavio blagdan Ostara. Tijekom održavanja rituala bila sam prihvaćena kao ravnopravna članica grupe, a s članicama sam ostvarila prijateljske odnose na čemu se temeljio moj osobni pristup prema njima. Što se metodološkog konteksta istraživanja tiče, osim kroz razgovore s članovima i članicama navedenih zajednica, u određenim trenucima terenskog istraživanja postala sam insajder<sup>51</sup> što mi je omogućilo svojevrsno zbližavanje s pojedinim članicama te *konkretno sudjelovanje* u određenim aspektima izvođenog rituala. Sudjelovanje u ritualnom obredu i okupljanju članica istraživane grupe prvenstveno mi je pomoglo pri stjecanju uvida u funkcioniranje grupe tijekom magijskog rada. Pomoglo mi je i radi boljeg upoznavanja ritualne strukture i njezinih simboličkih značenja kao i samog odnosa članica prema prirodi i njihovih svakodnevnih i duhovnih praksi. Pritom bih istaknula kako sam tijekom pisanja rada nastojala da afektivni odnos i sudjelovanje u istraživanoj zajednici ne utječu na razmatranja i zaključke rada. S obzirom na kratkotrajne susrete koji su se odvijali u nekoliko navrata intenzivnije "stapanje" s istraživanom zajednicom je izostalo, što je svakako pridonijelo lakšem, no intencionalno ne i potpunom razdvajanju empatijske identifikacije s članicama MPF-a i znanstvenih interpretacija. Naime, oblikujući rad nastojala sam svakom sugovorniku i sugovornici omogućiti što veći prostor pri izlaganju njihovih duhovnih i svakodnevnih praksi.

Kroz pitanja koja sam postavljala svojim sugovornicima pokušala sam dobiti što detaljniji uvid u njihove, kako grupne tako i pojedinačne, duhovne prakse, s tim da sam određenu dozu prednosti prepustila individualnim praksama i stavovima s obzirom na iznimnu eklektičnost i disperzivnost kreiranja duhovnih i religijskih stavova članova istraživanih skupina. Na temelju prikupljenih odgovora pokušat ću ovdje iznaći poveznice između praksi hrvatskih novopoganskih/rođnovjernih zajednica i pojedinih aspekata vilinske pedagogije.

---

<sup>51</sup> Na sastancima sa sugovornicima, članovima MPF-a, radi prikupljanja kazivanja, tijekom vremena sam razvila svojevrsan prijateljski odnos. Pojedini članovi su me pozivali i na njihove tjedne 'mutove' kako bih zajedno s njima osmišljala daljnji rad grupe. Pri sudjelovanju na ritualu Ostara percipirana sam kao ravnopravna članica grupe koja je na početku svog duhovnog rada s grupom. Također, pomagala sam pri osmišljavanju statuta udruge te pri lektoriranju prijevoda knjige Morgane Sythove (još uvijek pod radnim naslovom *Onkraj metle*), zbog čega sam u trenutku bila aktivna pripadnica grupe.

Kao što sam prethodno istaknula, vilinska pedagogija plodno tlo pronalazi upravo u (novo)poganskim duhovnostima – kako u duhovno-magijskim praksama zajednica i pojedinaca tako i u njihovim osobnim životima, a određeni aspekti ili sastavnice vilinske pedagogije izrazito su kompatibilni (ali ne i istovjetni) s mnogim praksama hrvatskih novopogana, kao što su: alternativni načini izlječenja i prehrane bazirane na organskom i biološkom, kao i vlastitom uzgoju, a u pojedinim slučajevima orijentirane na vegetarijanstvo i veganstvo; upotreba biljaka za izlječenje, ekološka osviještenost i aktivizam te općenito benigniji odnos prema Zemlji kao Velikoj Majci; zagovaranje održive ekonomije i proizvodnje, obrazovni segmenti prisutni na obredima i krijesovima i razni drugi segmenti koje ću pokušati prikazati oslanjajući se na prikupljene podatke o iskustvima hrvatskih novopogana.

Također, kroz prikupljena kazivanja pojavio se simptomatičan moment cjelokupnog pokušaja iznalaženja poveznica između aspekata vilinske pedagogije i duhovno-magijskih, odnosno življenih praksi hrvatskih novopogana. Naime, vjerovanje u vile se zamjećuje kod većine ispitanika, no često to vjerovanje (osim u slučaju dvije sugovornice – Lidije i Maje) nema presudan i izravan utjecaj na njihove religijske i svakodnevne prakse u svojevrsnom edukativnom kontekstu kakav je, kao esencijalni aspekt, zastupljen u vilinskoj pedagogiji Velike Britanije ili Amerike. Na tom tragu, ne može se govoriti o istovjetnosti praksi vilinske pedagogije s duhovnim i svakodnevnim praksama hrvatskih novopogana pošto njihovi aktivistički, društveni i duhovni svjetonazori uglavnom nisu *direktno* potaknuti iskustvenim odnosima s vilama, vjerovanjem u njih ili u mitske predaje o vilama, već posredno. Odnosno, samo vjerovanje u postojanje vila kao prirodnih energija i manifestacija dio je cjelokupne duhovnosti novopogana i s njom povezanog načina življenja.

Može se, dakle, govoriti o povezanosti i preklapanju duhovno-magijskih i svakodnevnih praksi novopogana i onih vilinske pedagogije unutar kompleksnog svjetonazora hrvatskog novopoganstva, s obzirom da se u mnogim aspektima hrvatske novopoganske duhovnosti mogu uočiti brojni segmenti koji konstituiraju sam kompleks vilinske pedagogije kao takve, iako se ne radi o istovjetnim aspektima. Ističem, tragom navedenoga, kako za iznalaženje aspekata vilinske pedagogije u ovom radu nije nužan iskustveni ili imaginativni odnos s vilinskim entitetima, već osim toga pažnju pridajem društveno-transformacijskim praksama sugovornika. S obzirom da su obje istraživane zajednice izrazito eklektične, što sam već istaknula, nije niti moguće tražiti jedinstveni obrazac vjerovanja.



Na tom tragu pokušat ću, na temelju iskaza sugovornika, u kompleksu njihovih duhovnosti i s njom povezane svakodnevice usporediti vilinska, odnosno duhovna<sup>52</sup> izvorišta znanja s religijskim i svakodnevnim praksama i znanjem sugovornika.

## 6.1. Vilinska sfera hrvatskog rodnovjerja

Hrvatsko rodnovjerje, kao evoluirajući duhovni sustav koji svoje duhovne prakse temelji na svojevrsnom prilagođavanju starih slavenskih mitova i predaja modernom načinu življenja, koje zagovara obnavljanje prisnog odnosa s prirodom kroz, između ostaloga, slavljenje Sunčevih ciklusa i kulta vegetacije, te čiji članovi i članice izražavaju izrazitu svjesnost o neodrživom iskorištavanju prirodnih resursa i ekološkom zagađenju te, u skladu s tim, slijede alternativne i održive načine kupovine, proizvodnje i potrošnje proizvoda, izrazito je kompatibilno s pojedinim aspektima vilinske pedagogije.

Iako su pojedini sugovornici tijekom razgovora, na pitanje o osobnom poimanju vila, eksplicirali kako nemaju potrebu određene prirodne sile ili manifestacije nazivati vilinskima s obzirom da su te sile ili manifestacije percipirane kao energetske i simboličke manifestacije vrhovnih božanstava, drugi sugovornici istaknuli su vjerovanje u vile kao ostatke kolektivne svijesti i energije te su ukazali na osobna iskustva i susrete s vilinskim entitetima.

Većina sugovornika koji su istaknuli vjerovanje u vile, odnosno vjerovanje u postojanje prirodnih energija i manifestacija te prirodi imanentnih entiteta naveli su i određena iskustva ili susrete s vilinskim entitetima. No, zašto i kako dolazi do susreta s vilama i ostalim energetskim entitetima? Sonja, članica rodnovjerne zajednice, objašnjava kako se današnje poimanje vila razlikuje od shvaćanja vila naših starih, odnosno:

„ako ih vidiš, ne vidiš ih; ako te ulove da ih vidiš, ne pričaš o njima, a današnji mlađi svijet ih uglavnom ima potrebu vidjeti. Stari ljudi su ih se bojali vidjeti ili naletiti na vilinsko kolo, pa makar to kolo ne imalo vile u tom trenutku, nego samo oznake. Današnje generacije u velikom

---

<sup>52</sup> Budući da se kod svih sugovornika ne pojavljuju iskustveni doživljaji s vilama niti utjecaji vila ili vilinskih mitova na njihovu duhovnost i praksu, istaknula bih da određena iskustva s duhovnom, onostranom razinom ipak postoje. Lewis i Kahn (2010:558-559) govoreći o vilinskoj pedagogiji, naime, ne govore isključivo o iskustvima s vilama već i s drugim neljudskim bićima (upućujući na različite oblike vilinske pedagogije), a istražujući preporod vilinskih kultura nazivaju ih zajednicama posvećenima duhovima i neumirućim mrtvima. U kontekstu hrvatskog novopoganstva može se govoriti o božanstvima i prirodnim energijama i entitetima, iako se ovdje ipak ne radi o posvećenosti određenim božanstvima već štovanju i slavljenju božanstava i prirode. Kroz ove segmente može se kod sugovornika govoriti o svojevrsnom učenju ili utjecaju na svakodnevne prakse koje su, u svakom slučaju, osvještenije i osjetljivije na razne oblike nepravde, te naklonjenije ideji ekološke stabilnosti.

broju slučajeva zapravo žele doći u nekakav kontakt s vilama i šumskim entitetima. (...) Znači, taj je strah koji se provlačio kroz stare predaje u današnjim paganskim zajednicama nestao, a zamijenila ga je *znatiželja* – Što su vile? Kako vile izgledaju? A drugačiji sustav poimanja tih energija, drugačiji sustav korištenja energije – usmjeravanjem energije – *new age* je potaknuo folklornu znatiželju, ne samo puko proučavanje nego i pokušaj iskustva.<sup>53</sup>

Sugovornik kojega za potrebe rada oslovljavam s Filip svoj doživljaj vila<sup>54</sup> dijelom zahvaljuje bivšoj djevojci, wiccanki koja je čvrsto vjerovala u vile te odgajala svoju djecu da vjeruju u njih. Njihovi izleti u šume, na jezera, potoke uvijek su započinjali i završavali s potragom za vilama i s učenjem prepoznavanja mogućih vila:

„Njezina djeca su imala djetinjstvo obilježeno bajkom. I ta bajka je kroz njihove godine prerasla u vjerovanja; ona je stalno spominjala da su vile stvarne, crtala je vile po prozorima, inače ona slika... Čitala je, nabavljala knjige o vilama, slovarice s vilama, slikovnice. To je bio cijeli jedan mali obiteljski kulturni fenomen o vilama.“<sup>55</sup>

Svoje iskustvo susreta s vilama Filip simbolički povezuje s Petrom Panom i Zvončicom koji nakon izjave "Ja vjerujem u vile" *polete*. Naime, Filip svoje iskustvo, koje nije u potpunosti artikulirao i objasnio, naziva svojom fatalnom greškom. Iako taj doživljaj nije htio doslovno opisati, iz njegova pripovjedanja moguće je iščitati da je doživio susret s vilinskim entitetima koji su ga svojom energijom privukli, a što je za njega imalo teške fizičke posljedice. Nakon samoga "nemilog događaja" Filip objašnjava svoja stajališta:

„(...) napravio sam barijeru između tog entitetskog energetskog svijeta i sebe jer sam shvatio da sam još prezelen za tako moćnu sferu kao što su oni. Nisu one [vile, op.a.] zle koliko su znatiželjne. Dakle, nemaju osjećaj ljubavi ili mržnje. Da bi to dobili, uvuku nas i onda dolazi priča o seljaku koji se sapleo s njima u kolo i pjevao. (...) Dakle, one nisu loše koliko jednostavno ne shvaćaju da mi ne možemo s njima u kolo, jer taj njihov energetski naboj i naš naboj su nebo i zemlja. Mi smo za njih 12 volti, a one su za nas jedan agregat od 50 tisuća volti, preslabi smo za njih. I onda, kada čovjek s nepažnjom uđe u njihovo kolo, nazovimo ga kolom, uglavnom izgubi, jer tvoje tijelo ne može podnijeti naboj te energije. I onda s tim čudnim iskustvom, koje je meni zapravo super, ulovio me strah. I znam da bih jednog dana

---

<sup>53</sup> Kazivala Sonja, 01. kolovoza 2013.

<sup>54</sup> Filip izbjegava entitete o kojima je pričao i s kojima je imao susrete nazivati isključivo vilama, već ističe da to mogu osim vila biti vilenjaci, *piksiji* (od engl. pixies), gnomovi, kućni duhovi i sl. Preferira termin "entiteti" s obzirom da su ljudi kroz utjecaj globalizacije postali skloni antropomorfizirati većinu stranih i nepoznatih pojava.

<sup>55</sup> Kazivali Filip i Sonja, 01. kolovoza 2013.

trebao nastaviti dalje, zato što se kao Krijesnik u rodnovjernoj skupini bavim s elementom vatre kojega nisam i neću ga nikada nazvati.<sup>56</sup>

Osim toga, Filip navodi iskustva s vilama kao kućnim entitetima, pri čemu ističe da se tu radi o svojevrsnoj razmjeni stvari, *trampi* između dva svijeta. Objašnjava kako većina ljudi, u tom smislu, nije svjesna vilinskog postojanja, a možemo ih susresti i u vlastitim stanovima. Vilinskom prisustvu (iako napominje da kućne entitete nikada nije vidio) tako pripisuje nestanak vlastitog mobitela kojega je ostavio na kuhinjskom stolu te ga pet dana nije mogao pronaći, unatoč svim pokušajima. Naposljetku ga je pronašao izvan kuće na drvarnici, potpuno neočekivanom i nelogičnom mjestu. Također, od vila odnosno energetskih entiteta dobio je i poklon u zamjenu za mobitel koje su mu vile na određeno vrijeme otuđile – rašpu za nokte veličine oko dvadesetak centimetara

„(...) koja je za alfa ili nekakvog gnoma. Pitao sam djecu bivše djevojke otkud im to, na što su odgovorili da nisu to oni donijeli. Pitao sam i bivšu djevojku je li njezina, otkud mi to? Pa okej, to je trampa...“.

Na kraju, Filip napominje:

„I ako ćeš jednog dana čuti bilo kojeg neopaganina ili nekakvog rodnovjernog čovjeka u Hrvatskoj, Bosni, Srbiji ili gdje god koji će reći da ne vjeruje u vile, po meni nije ni rodnovjernan, jer znači ne vjeruješ u veći dio tih elemenata, a štujuemo samu prirodu.“

Dvadesetogodišnja Ivana za sebe ističe da je paganka, vještica i rodnovjernica koja vjeruje u silu, ne ograničava se pravilima koja umanjuju njezin duhovni razvoj, a smatra da je njezin kontakt s vilinskim svijetom promijenio intenzitet od vremena kada je bila djevojčica do danas. Vile za nju predstavljaju djecu Majke Prirode,

„stvorenja koja nas konstantno promatraju, one su svuda i u svemu, sami mitovi o njima predstavljali su mi fascinantnu temu kroz djetinjstvo pa i danas, iako se ta slika promijenila kroz godine – od malih bića s krilima do nečega što je uvijek tu, ali radi našeg gubitka povezanosti s prirodom nije ih moguće vidjeti. (...) Ponekad se osjećam ludo, ali uživam u svojoj ludosti – vjerujem da su svakoga dana nestašne vile i vilenjaci u mojoj blizini, pa mi pobjegne neki osmijeh i komentar kojemu ne znam razlog osim osjećaja da sam to morala reći.“<sup>57</sup>

---

<sup>56</sup> Kazivao Filip, 01. kolovoza 2013.

<sup>57</sup> Kazivala Ivana, 19. veljače 2014.

Vile su u Ivaninoj duhovnosti sveprisutne, a njihovu prisutnost slikovito objašnjava:

„Zamislite da imate kuću nasred livade koju okružuje predivan vrt, na tom dvorištu postoje dva izlaza, svaki na suprotnu stranu. Jedna vrata označavaju naš svijet, a druga ono čarobno i magično koje su ljudi zaboravili gledati, vidjeti svijet koji vrvi stvorenjima čijeg postojanja, osim u bajkama i pričama iz djetinjstva, nismo svjesni. Ta kuća sam ja, tj. ona simbolizira vješticu u meni, osobu koja je granica između ta dva svijeta, živi i u jednom i u drugom.“<sup>58</sup>

Susret s vilinskim entitetima doživjela je sa šest godina, kada je vilu vidjela pokraj kreveta:

„Danas je se sjećam kao da ju gledam ovoga trena. Kada sam rekla roditeljima uvjerali su me da sam sanjala. Do vlastitog preispitivanja vjere i onoga što ustvari jesam nisam se obazirala na to iskustvo iako sam u dubini znala da je bilo stvarno. Konstantno ih sanjam, osjećam, ali mislim da sam izgubila ono što sam imala kao dijete, mogućnost da vidim taj svijet. Vjerujem da će mi se ta mogućnost ili prilika jednom zaista ukazati. Ponekad se probudim s neobičnim čvorovima na kosi za koje mi nije jasno kako su nastali jer svaku večer raščešljam kosu i ispletem ju u pletenicu, ali ujutro završi u kaosu koji mi nije jasan.“<sup>59</sup>

Vile predstavlja kao dio svoje duhovne prakse, te eksplicira kako za nju ne postoje potpuno zle ili potpuno dobre vile, već su to osjetljiva bića koja je potrebno njegovati i pružati im znakove pažnje kako bi bile svjesne svojega postojanja u našem svijetu. Ivana je svojevremeno u svojem domu izgradila posebno vilinsko "igralište" gdje ih je pozdravljala, no danas prilike za "komuniciranje" s vilama koristi kada se nalazi u prirodi s kojom je iznimno povezana.

Svjesna je rastućih ekoloških problema, eksploatacije prirodnih resursa te smatra da kroz svoju (duhovnu/religijsku) praksu može participirati u kreiranju alternativnih načina življenja u čemu joj uvelike pomažu pouke priča, mitova i legendi. Osim toga, kroz volontiranje i sudjelovanje na raznim projektima pokušava utjecati na svijest ljudi o stvarnim ekološkim, ali i drugim problemima današnjice.

## 6.2. Obredne i svakodnevne prakse hrvatske rodnovjerne zajednice

Vilinsku pedagogiju, kao što sam u prethodnom tekstu navela, karakterizira novopoganska sklonost ka kolektivnim okupljanjima. Imajući hrvatsku rodnovjernu zajednicu

---

<sup>58</sup> Kazivala Ivana, 19. veljače 2014.

<sup>59</sup> Ibid.

u fokusu, govorimo o obredima, odnosno krijesovima koji se održavaju isključivo u prirodnom okruženju izoliranom iz gradske sredine čime je sudionicima omogućen drugačiji osjećaj mjesta, prostora, vremena, ali i identiteta. Najčešće ritualni aspekt krijesa vodi *žrec* ili vrhovni svećenik. Krijesovi traju dva do tri dana te se manifestiraju kroz dvojaki aspekt – onaj opći, obrazovni, etnološko-tradicijski u sklopu kojega se održavaju radionice i predavanja kako bi se novim, ali i starim članovima prenijelo tradicijsko, povijesno i etnološko znanje te kako bi članovi znali što i zašto nešto rade kao pripadnici rodnovjerne zajednice. Drugi aspekt krijesova je onaj ritualni/magijski, odnosno duhovni koji se u određenoj mjeri oslanja na tradicijske krijesove, a uključuje obredno slavlje, paljenje vatre te mnoge magijske radnje poput obrednog preskakanja vatre, obrednog kupanja ili pletenja vijenaca i sl. S obzirom da se od Prirode uzima, Prirodi se kroz darove (nekadašnje žrtve) uzeto i vraća. Pri paljenju krijesova izriču se recitali koji su kreirani rekonstrukcijom i povezivanjem narodnih pjesama i predaja zbog čega figuriraju kao svojevrsna sinteza pjesme i priče. Sonja ističe kako su oni za svoje potrebe napravili određene sinteze „koje su dovoljno informativne, dovoljno duhovne i svečane“.<sup>60</sup>

Pri organizaciji krijesova kao kolektivnih okupljanja rodnovjernih izrazita se pozornost usmjerava na nedonošenje plastike, plastičnih vrećica i boca i sličnih materijala koji zagađuju okoliš – organizatori krijesova pritom naglašavaju: „Poštujmo prirodu, ona je naša Majka!“ (“Jarilovo”, [http](http://www.jarilovo.hr)). Hrana i piće se u što većoj mjeri nose i konzumiraju iz metalnih, staklenih ili drvenih posuda koje poslije ne završavaju u otpadu ili u prirodi. Također, inzistira se na pripremanju i donošenju domaćih, vlastitih namirnica i obroka, ne onih kupljenih u pojedinim trgovačkim lancima. Dio pripremljene hrane u obliku *darova* prinosi se bogovima i prirodi. Osim pojedinačnog donošenja namirnica često se na lokaciji krijesova pripremaju grupni obroci, pri čemu se posebno pazi na odvojene vegetarijanske namirnice i obroke. Nakon krijesa sav donešeni pribor i sva neiskorištena hrana i piće se nose natrag domovima kako bi se proizvodilo što manje otpada, ali i spriječilo nepotrebno bacanje hrane.

Deniver eksplicira kako je svijest o potrebi očuvanja prirode i o njezinoj svekolikoj ugroženosti u rodnovjernoj zajednici izrazito prisutna i postaje sve bitnija. Kroz uporabu platnenih vrećica, kupovanje isključivo domaćih proizvoda, proizvodnju vlastitih prehrambenih proizvoda i pića, a time i odbijanje kupovanja proizvoda u velikim trgovačkim lancima pokušavaju podići svijest o nužnosti održivog načina življenja:

---

<sup>60</sup> Kazivala Sonja, 01. kolovoza 2013.

„Naši ljudi sami su počeli praviti vino i rakiju, pivo, med. Peku kruh, kolače, rade džemove. U suradnji s prirodom se može postići sjajna razmjena, a da nije nužno zdravo za gotovo izvučena iz modernoga artificijelnoga svijeta.“<sup>61</sup>

Dunja, članica rodno-vjerne skupine, vlastitim je nastojanjima promijenila svoju obitelj te ih naučila reciklirati.

„Znači, nužno je pokušati promijeniti način na koji svi mi živimo, zato što sve uzimamo zdravo za gotovo i mislimo da je, samo zato što svi to rade, normalno. Zapravo nije. Moramo mijenjati svoja stajališta iz samoga korijena, mijenjati kompletan način razmišljanja i na neki način sve pokušati raditi održivo. Moji doma recikliraju, uspjela sam ih preodgojiti – svaki komadić papira, što god je moguće... Treba malo više vremena, ali je moguće uz dovoljno volje i prisiljavanja smanjiti lijenost.“<sup>62</sup>

Filip se bavi stolarijom, obradom drveta pri čemu, napominje, ostatke drveta nikada ne baca već ih koristi za ogrijev. Osim toga, ističe nužnost štednje vode koju zatvara dok, primjerice, pere zube

„jer dok god teče iz pipe na neki način je povezana s našom vjerom. Ne možemo se razbacivati s vodom, niti bilo kojim prirodnim elementom. Ili recimo, pošto je plastika uvijek kamen spoticanja, uvijek je preprisutna u našem svijetu i ne možemo je izbjeći, ali u tom slučaju, koliko-toliko je moramo kontrolirati.“

Bitno je naglasiti da u rodno-vjernoj praksi i pri održavanju kriješova bitnu ulogu imaju biljke. Tijekom kriješova, primjerice, djevojke s platnenim vrećicama odlaze u berbu majčine dušice, stolisnika i mnogih drugih biljaka koje potom suše ili odmah naprave čaj, a ostatak nose kućama te ih koriste za pripremu čajeva. Osim na kriješovima, biljke su izrazito prisutne i u svakodnevnici.

Istaknute duhovne i svakodnevne prakse rodno-vjeraca dio su razvijenog svjetonazora unutar kojega možemo uočiti značajke i sličnosti s praksama vilinske pedagogije. Mnogi članovi rodno-vjerne skupine na temelju odnosa prema Zemlji i prirodi koje se štiju formiraju i osobne živote. Unutar tog kompleksa razvidno je često aktivističko djelovanje pri osvješćivanju vlastite zajednice o ekološkim problemima i nužnosti promjena vlastitih neodrživih životnih navika – bilo kroz održavanje radionica ili unutar vlastite obitelji. Razlog zbog kojega ne možemo govoriti o istovjetnosti vilinske pedagogije i praksi hrvatskih rodno-vjeraca (i

---

<sup>61</sup> Kazivao Deniver, 01. kolovoza 2013.

<sup>62</sup> Kazivala Dunja, 01. kolovoza 2013.

novopogana uopće) jest taj što ekološki aktivizam, kolektivna okupljanja s esencijalnim obrazovnim elementom, briga o prirodi, alternativni izbor prehrane i slične prakse ne proizlaze nužno iz vilinskih izvorišta znanja. Te prakse su rezultat njihova cjelokupnog svjetonazora opisanog u petom poglavlju – svjetonazora čije su postavke, iako različite od aspekata vilinske pedagogije, snažno prepletene i ne mogu se promatrati razdvojeno.

Na koncu, na određenoj razini je u rodnovjerju prisutan segment onostranoga – bilo kroz osobna iskustva ili kroz vlastitu duhovnost. Osim slučajeva u kojima su pojedinci bili sapleteni u sferu iznimne (vilinske) energije, na razini poimanja prirodnih manifestacija, silina i energije uočava se vilinsko ili onostrano prisustvo, isključivo na energetskej razini.

### 6.3. Refleksije vilinske pedagogije u duhovnim i životnim praksama članova i članica MPF-a

Istražujući rodnovjernu zajednicu i MPF simptomatičnom se pokazala sličnost duhovnih i obrednih praksi ovih dviju zajednica. Članovi i članice MPF-a, slično rodnovjernima, održavaju obrede koji slijede izmjenu prirodnih ciklusa, tzv. *kotač godine* (engl. *wheel of the year*) koji, osim osam velikih blagdana, sadrži i manja okupljanja/slavlja. Pri održavanju obreda slave se prirodni ciklusi, štiju se prirodni elementi, Bog i Boginja. Ipak, unutar MPF-a postoji mnoštvo tradicija i individualnih preferencija – grupa je izrazito eklektična i ne zastupa isključivo jednu tradiciju, dogmu ili religiju već funkcioniraju prema principu "različitosti raduju" (engl. *diversity is divine*). Kroz podatke prikupljene pojedinačnim i grupnim razgovorima pokušat ću ovdje, sintetizirano predočiti sličnosti praksi članova MPF-a s pojedinim aspektima vilinske pedagogije.

Dvadesetjednogodišnja sugovornica Tena, koja je ujedno najmlađa sugovornica, no i najagilnija praktikantica novopoganske duhovnosti, te izrazito osvještana i razumna mlada djevojka, deklarira se kao politeistična *neopaganka*, a svoju duhovnost bazira na štovanju bogova, odnosno „na novim načinima na koje se štiju stvari iz prošlosti i vraćanje tradiciji“, što podsjeća na upozorenje vilinske pedagogije o nužnosti brige o pradavnim korijenima u mjestima na kojima živimo (usp. Lewis i Kahn 2010:558). Bavi se kristalima, biljem i biljnim pripravcima.

Vile izdvaja kao bitan dio vlastite prakse, kroz tzv. *offeringe* – darivanje (bogovima i prirodi) i u radu s biljem. S vilama je, kaže, imala dosta iskustava; slušala je razne priče, a u kontekstu svojevrsnog učenja na tragu vilinskih praksi, čitala je mnoge tekstove o vilama koji su imali utjecaj na njezinu duhovno-magijsku praksu. Voli bajke te napominje kako je kroz njih dolazila u dodir s mnogim obličjima vila. Od knjiga koje je čitala o vilama izdvaja knjigu *The Fairy Way. A Healing Journey to Other Worlds* (1996) autora Hugh Mynnea – svojevrsni priručnik o radu sa vilama Sidhe, stanovnicama svjetlosne sfere. Osim toga, priručnik daje savjete kako, uz pomoć vila, premostiti polarnosti vlastite psihe, svijeta i svemira. Druga knjiga, *Faery Magic: Spells, Potions, and Lore From the Earth Spirits* (2003) Sironae Knight osvrće se upravo na Teninu religijsku, odnosno vjersku praksu u kojoj vile koristi kao svojevrsni oblik pomoći na eteričnoj razini, pri radu s biljem i posebice s kristalima koji imaju posebnu energiju ili se ističu kao čuvari pojedinih područja života.

Jedno od svojih vilinskih iskustava doživjela je upravo kroz korištenje kristala. Naime, Tena objašnjava kako je, kada se dođe u posjed kristala, najprije potrebno kristal pročistiti. Čišćenje kristala je najučinkovitije polaganjem u zemlju na 48 sati kako bi se regenerirali, tj. očistili od energija kojima su prethodno bili napunjeni te se ispunili novima:

„Kod mogega prvog čišćenja upravo mi je jedan klorit nestao. Dakle, zakopala sam kristale u zemlju i sve ih izvukla osim jednog klorita. Time sam sam bila neutješna, ali me mama utješila kada mi je rekla da sam to vilama dala. Znači, to je bio dar njima.“<sup>63</sup>

Tena je, kroz svoju praksu, razvila poseban odnos s vilinskim entitetima. Tragom navedenoga, objasnila je kako je svojevremeno zasadila skromni vrt s ljekovitim biljem. Pritom je, ističe, nužno izgraditi malo mjesto na kojemu se može vilinskim entitetima poželjeti dobrodošlica. Potrebno je, dakle, izgraditi skulpturu od kamena posloženoga u krug, u središte staviti figuru, gljivu, kućicu ili nešto slično na čemu vile mogu sjediti. Tena objašnjava kako je bitno da se jedan dio vrta nikada ne pljevi i ne čisti, nego se ostavi kaos „zato što 'oni' ne vole savršen red, niti je priroda u savršenom redu, nego ima ta mjesta preklapanja, travu koja raste slobodno.“<sup>64</sup>

Tena je ukazala i na postojanje brojnih knjiga s receptima vilinskih pripravaka. Jedan od recepata tako savjetuje da se, prilikom kuhanja ili pravljenja čaja ili "neobičnog napitka", napitak posveti vilama – to posvećenje figurira kao svojevrsna ponuda/dar vilama koji

---

<sup>63</sup> Kazivala Tena, 22. veljače 2014.

<sup>64</sup> Ibid.



omogućava bolji urod zemlje ili intenzivniji rast bilja, što je zapravo vilinska potpora i blagoslov.

Tena svoja bogata iskustva s vilama zahvaljuje i susretu s vilom kada ju je, kaže, vidjela. Bilo je to na slavlju blagdana Litha, blagdana ljetnog solsticija koji se slavi 21. lipnja. Naime, tijekom blagdana Litha tradicionalno se pali krijes:

„Napravila sam krijes i on je počeo gorjeti i pucketati. Bila sam leđima okrenuta vatri; kada sam čula pucketanje okrenula sam se i vidjela kako iz plamena izlazi mali žar u visini očiju, dakle skoro dva metra u visinu. Tada se pojavio narančasti plamičak koji je svijetlio drugačije od ostalih. Nekoliko sekundi se zadržao u visini mojih očiju, a potom je nestao. Poslije, kada sam meditirala na tom mjestu, vidjela sam malo stvorenje koje je plesalo u ognju. Naravno, to može biti moja imaginacija i moj um, ali s druge strane kada sam vidjela to biće, mogla sam si to prenijeti kao poruku“.<sup>65</sup>

Svoj "drugačiji", naklonjeniji odnos prema prirodi kao prema Majci gajila je još kao dijete. Majka Priroda je, pritom, jedan od načina na koji se percipira vrhovna Boginja. Tenin aktivizam povezan je s njezinom duhovno-magijskom praksom i vjerovanjima – „kroz svoj odnos Boginjom i s vilama pronalazim inspiraciju za djelovanje na praktičnoj razini“<sup>66</sup>, što neodoljivo podsjeća na eko-aktivistički stav, koji polazi od vilinskih mitova i kontakta s vilinskim svijetom, a usmjeren je protiv dominantnih oblika moći, sadržan u praksama vilinske pedagogije (Lewis i Kahn 2010:555-556). Tragom navedenoga, s Boginjom Majkom se, kaže, povezivala i kroz ekologiju, pri čemu ističe način razmišljanja o bitnosti malih lokalnih stvari jer i mala promjena u svijesti može među ljudima učiniti velike promjene. Svoju duhovnost i štovanje prirode tako povezuje s aktivizmom u udruzi Prijatelji životinja<sup>67</sup> koji su za nju jednako tako povezani s prirodnim i svim živim bićima, a nepravdu doživljavaju na drugačiji način.<sup>68</sup>

---

<sup>65</sup> Kazivala Tena, 22. veljače 2014.

<sup>66</sup> Ibid.

<sup>67</sup> Udruga Prijatelji životinja neprofitna je nevladina udruga, osnovana 2001. godine s ciljem promoviranja zaštite i prava životinja te vegetarijanstva/veganstva, kao etički, ekološki i zdravstveno prihvatljivog životnog stila. Više na: "prijatelji-životinja.hr", [http](http://prijatelji-životinja.hr).

<sup>68</sup> Tena je, osim u Prijateljima životinja, gdje održava radionice kuhanja za djecu i odrasle koje promiču veganski način življenja (iako sama nije veganka), bila aktivna i u uličnim protestima "Occupy Croatia" – međunarodni protestni pokret protiv društvene i ekonomske nejednakosti, s glavnim ciljem oblikovanja ekonomskih i političkih veza u svim društvima manje hijerarhijskim i više globalno distribuiranim. *Occupy Croatia* jedna je od podružnica međunarodnog pokreta sa sloganom: „Za život, za dobrobit, za slobodu, za pravdu i jednakopravnost, za čovjeka“ ("occupy croatia", [http](http://occupy-croatia.org)) – pri čemu je vidljiv njezin društveno-politički angažman.

Povezivanje duhovnosti i magije sa svakodnevnim životom kod Tene je vidljiv i u održavanju darivanja (*offering*) koji se sastoje od odlaska u prirodu kojoj se donosi nešto što je za nju povoljno. Kroz prirodu u aspektu Velike Majke Tena je izrazito povezana s biljkama koje je istraživala nekoliko godina, a tijekom određenih blagdana bi ih prikupljala te polagala na oltar što je, naposljetku, figuriralo kao svojevrsni *offering* (dar) prirodi, ali i blagoslov nad onime što se čitave godine uzgajalo. Tena i ovdje ističe poveznicu s vilama s obzirom da sve prikupljeno na neki način posjeduje zahvaljujući njima, jer su prisustvovala u ciklusu sjetve i žetve.

Sugovornica Maja deklarira se kao gnostik, a članica je i telemitskog mističkog reda O.T.O. (Ordo Templi Orientis). Po struci je prirodoslovka te ističe da se ne smatra vjernicom, pa tako ne vjeruje niti u nadnaravno već Prirodu shvaća i doživljava na iskustveni način. Vilinska bića doživljava kao skupinu bića koja imaju zadatak demonstrirati neku silinu prirode; to su bića koja potpomažu prirodne procese. Poimanje vila kao demonstracija silina prirode vrlo je slično eksplikaciji vila u kontekstu vilinske pedagogije kao oblika biopolitike postavljenog naspram dominantnih pojavnosti biomoći gdje vila figurira „kao nešto što drži i daje oblik silama prirode koje su same po sebi činitelji u imaginativnom shematiziranom procesu“ (Lewis i Kahn 2010:560). Maja ističe kako je sigurna u postojanje vila. U njezinu su životu itekako prisutne:

„Ponekad s njima nešto radim, osobito kada sam u prirodi, kada treba pomoći u iscjeljenju nekog mjesta, kada se održavaju obredi i svetkovine, a ponekad one same ušću u moj život. Volim gdje-gdje ostaviti neki poklon kada za to osjetim potrebu, a nekad i ja dobijem mali znak pažnje.“<sup>69</sup>

Iako ne vjeruje u natprirodnu sferu, navodi postojanje bića koja su prisutna u dimenzijama koje ne mogu svi osjetiti jer su izgubili tu sposobnost komunikacije. Osobno se u više navrata susretala, ne samo s vilinskim bićima, nego i s elementalima, anđelima i duhovima.

„Naravno, ima dosta slučajeva da 'posude' nešto što nađem puno kasnije, a za neke stvari nije bilo moguće objasniti kako su se dogodile. Drugi put to je neka poruka, osjećaj ili titraj koji se zamijeti perifernim vidom.“

Objašnjava kako vilinsku prisutnost osjeti vrlo jednostavno, energetski. Osim razmjene ili trampe određenih predmeta s vilinskim svijetom (koju je naveo i Filip, član rodnovjerne skupine), često vilama postavlja pitanja, a ponekad se ispred nje "stvori" neki predmet kao

---

<sup>69</sup> Kazivala Maja, 08. travnja 2014.

odgovor. Taj odgovor iz vilinskog svijeta ponekad i čuje. Tragom navedenoga, ispričala je svoje iskustvo koje je doživjela za vrijeme šetnje zagrebačkim Jarunom i proučavanja pojedinih stabala, odnosno energetskih tokova na mjestima rasta stabala. Pitala je vile jesu li prisutne, na što ju je "unutarnji glas" odveo do stabla koje je pri osnovi imalo rupu koju su djelomično zakrivale gljive, što joj je predstavljalo asocijaciju na "šumu gljiva".

Za svoju komunikaciju s vilama napominje da joj vile (ili „bića koja u našem prostoru i vremenu nisu svima vidljiva, zato što ne znaju 'vidjeti'<sup>70</sup>) gotovo uvijek prenesu određenu poruku. Obično se poruke prenose pri radu s energijama Zemlje i Prirode:

„a kada nam treba uvid iz njihove perspektive, što treba napraviti, što je njima potrebno, kako oni nama mogu pomoći... Često mi daju i slike, simbole, prakse. Primjerice, nedavno sam sudjelovala na LifeNet skupu u Švedskoj gdje sam za zadatak dobila Gaia Touch pokret za razmjenu iskustava s vilinskim svijetom, i to preko biljčica koje su na tom mjestu rasle. Jedan simbol mi se poslije uzastopno ponavljao, u raznim prirodnim formacijama, drveću, kamenju... Također, primala sam informacije i u obliku kozmograma za svako mjesto. (...) Nekad te znakove dobiješ kroz sam pokret, na nekom mjestu imaš osjećaj da je potrebno nešto napraviti. Poruke dolaze i kroz darove, koje im [vilama i elementarnim bićima, op.a.] volim ostaviti.“

Maja eksplicira kako vile iznimno mogu biti i materijalizirane, no u današnjem svijetu one se obično nalaze na drugoj razini postojanja – duhovnoj – te se mogu samo ponekad vidjeti, pri čemu poprimaju prozračnu formu, odnosno nalikuju duhovima jer njihova tijela ne sadrže mnogo guste energije, odnosno materije. Maja ističe kako vile mogu nalikovati i ljudima, no mogu preuzeti i oblike drugih bića pa i apstraktne oblike, odnosno čiste energije.

Na očuvanju prirode sudjeluje i kroz same vilinske mitove, odnosno kroz njihovu rekonstrukciju i implementaciju u vlastitu praksu. Aspekt je to koji je izrazito usporediv s praksama vilinske pedagogije, s obzirom na korištenje rekonstrukcije mitova o vilama u svrhu očuvanja prirode i ekološkog aktivizma. Osim što radi na zaštiti prirode na materijalnoj razini sudjeluje i u radu pojedinih skupina koje rade s energetskim točkama Zemlje i prostora, pri čemu istaknuto mjesto imaju vilinska bića, anđeli, elementarna bića i sl. koja uspostavljaju tokove zemljine energije, a ponekad se i vizualno manifestiraju. Pritom izdvaja školu geomantije koju je pohađala u Zagrebu, a koju je vodio Marko Pogačnik, slovenski umjetnik, ekolog i duhovni učitelj ("markopogacnik.com", [http](http://markopogacnik.com)).

---

<sup>70</sup> Kazivala Maja, 13. rujna 2014.

Anita (42 godine), članica i nacionalna koordinatorica MPF-a te aktivistkinja u udruzi Prijatelji životinja, smatra se vješticom, *pagankom*, politeistkinjom te štovateljicom prirodne religije i magije. Ističe kako su sve te religijske odrednice njezina svakodnevnica te dio njezina praktična života – živi u konstantnom kontaktu s prirodom, s ritmovima prirode te u skladu s drugim živim bićima i biljkama.

Anita smatra da živimo u suživotu s astralnim svijetom, odnosno onim svijetom čije su stanarice vile, duhovi i anđeli. Ističe da je taj svijet raspoređen u sedam razina. Za Anitu su vile bića prirode koja pronalazi na onim mjestima u prirodi na kojima vlada praktični nered – šume i "mjesto kaotične slobode".<sup>71</sup> Prirodu promatra kao svekoliku Majku, a taj svjetonazor je prenijela i na svoju djecu. Osim toga, ističe nužnost vraćanja prirodi onoga što se od nje uzima. Anita objašnjava da djeluje i živi po principu "Guard Our Mother Earth and Nurture Her" ("Čuvajmo našu Majku Zemlju i njegujmo je"). Taj stav utječe, dakle, na njezin praktični i društveni život, na odgoj djece, na vegansku prehranu. Aktivna je u udruzi Prijatelji životinja gdje održava radionice veganske i vegetarijanske kuhinje, sudjeluje u organizaciji mnogih akcija i protesta te se na međunarodnoj razini bori za stjecanje i očuvanje prava životinja. Osim toga, sudjelovala je (kao i Tena) na uličnim protestima "Occupy Croatia" te na protestima udruge Stop specizmu!<sup>72</sup>. Napominje da je i MPF udruga za zaštitu ljudskih prava u kontekstu veće pravne i društvene zastupljenosti *paganizma* i zalaganja za zakonsko priznanje MPF-a kao religijske, odnosno duhovne zajednice.

Anitine duhovne prakse su utoliko usporedive s aspektima vilinske pedagogije s obzirom da na temelju religijskih i duhovnih načela djeluje u svakodnevnom životu. Predana je ekološkom aktivizmu, a zamjetan je njezin drugačiji odnos prema opresiranim ljudskim skupinama i životinjstvu, što je ujedno i aspekt vilinske pedagogije koja zagovara ponovno promišljanje ljudskih/neljudskih i životinjskih odnosa u doba globalnog carstva (Lewis i Kahn 2010:555-556). Anita nije istaknula iskustva s vilama ili nekim drugim onostranim bićima, iako u njih vjeruje, tako da je bilo kakva mogućnost učenja i stjecanja navedenih duhovnih i praktičnih stavova na temelju iskustvenih susreta s vilama minimalizirana.

---

<sup>71</sup> Kazivala Anita, 22. veljače 2014.

<sup>72</sup> „Udruga Stop specizmu! kolektiv je emancipacijski orijentiranih aktivistkinja i aktivista kojima je cilj informiranje o društvenim nepravdama i poticanje alternative, s ciljem edukacije šire javnosti o veganstvu, nespecizmu i abolicionističkom pristupu pravima životinja“ ("stop specizmu", [http](http://www.stop-specizmu.hr/)).

Sljedeća sugovornica, tridesettrogodišnja Lucija<sup>73</sup>, smatra se agnostikom, iako kaže da većinu religija poima kao priče. Vilinski svijet veže uz prirodu; vile doživljava kao glasnike prirode, entitete koji su usko vezani uz zemlju, uz šumu, uz prirodne pojave, no ipak uspijevaju prodrijeti u ljudsku svijest – u vizualnom obliku ili kroz komunikaciju, kroz poruke ili neki energetski kanal. Na taj način vile predstavljaju „nešto što će mi prenijeti poruku rijeke koju možda ja neću sama protumačiti gledajući u nju.“ Susrete s vilama nije imala, no kaže da gaji vjeru u njih, iako to vjerovanje nije imalo dominantan utjecaj na nju ili njezinu duhovnost.

Lucija smatra da nas priroda uči gdje je naše mjesto. Eksplicira da ukoliko čovječanstvo ne obrati pažnju na pravo prirode i na suživot s njom nestat će. Učenje od vila, tragom navedenoga, smatra učenjem o pravu – učenje koje je naše mjesto, koja su naša prava i koja su prava prirode. O tome bi trebali učiti, smatra Lucija, od bilo koga tko nam to želi prenijeti – vile, šamani, duhovi, ptice, bilje – „ne zanima me tko je taj učitelj koji će mi prenijeti to znanje, ali to mi je definitivno bitno i značajno u životu. Bitno mi je i kroz moju praksu, odnosno povezivanje s elementima – kroz ono što je energetsko, ali i što je simbolično.“ Elemente zemlje, vatre, zraka i vode, prirodne elemente od kojih se sastoji okoliš, Lucija naziva svojim velikim učiteljima koji joj pokazuju na koji način primiti znanje o tome gdje je naše mjesto. Povezanost s prirodnim elementima i naklonost prema prirodi Lucija ipak smješta unutar svojih (novo)poganskih nazora.

Ističe kako se zapadna civilizacija potpuno odvojila od prirode s obzirom na njezino vrlo industrijalizirano polazište, tj. polazište koje kreće od čovjeka i njegove kontrole. Smatra da je u takvoj situaciji potrebno postići harmoniju i balans između dva svijeta – prirodnog, utopijskog, vilinskog i modernog, globalizacijskog te iz oba izvući ono pozitivno i povoljno za održiv razvoj.

Posljednja sugovornica, četrdesetsedmogodišnja Lidija, sljedbenica je eklektične wicce, odnosno poštuje osnovna načela wicce, ali radi kao "samotnjak"; ne pripada kovenu niti to želi. Nije prisustvovala zajedničkim druženjima i obredima, već obrede osmišljava i izvodi sama. Ističe da su vile u njezinu životu prisutne od djetinjstva – kroz predaje u kojima su uvijek bile povezivane uz prirodne elemente te kao imaginativne poveznice s prirodom u krajnje pozitivnom obliku.

---

<sup>73</sup> Lucija, iako je prakticiranje ritualnih okupljanja započela u MPF-u, kaže da je danas ipak više aktivna u grupi "Paganski krug Hrvatske" (PKH).

„U mom odrastanju nije bilo koncepta zla. Samo dobro i manje dobro. Sve što se kroz dječju dob objašnjava anđelima meni je objašnjavano vilama i vilenjacima (dakle, postojala su oba spola). Pa sam tako i svoju djecu o pojavama u prirodi, smrti najbližih, promjenama u tjelesnom razvoju i sl. tumačila vilama i vilenjacima.“

Vile su u Lidijinoj duhovnosti vezane su uz vodu, šumu, zrak, kišu, more, biljke, kamenje ili kao *oblici božanstva*, odnosno oblici univerzalnih sila koje donose miran san. Vile smatra nositeljicama pozitivnoga, kao i cjelokupnu prirodu koju je od roditelja naučila poštovati i vraćati joj jer nas „hrani, oblači, liječi i dopušta da uživamo u njenim ljepotama“.

Svoje vjerovanje u vile je prenijela i na svoja dva sina upoznavajući ih s predajama o vilama koje je obogaćivala i pričama koje je sama osmišljavala. Primjerice,

„vile i vilenjaci su bili prisposodobivi svima četirima elementima pa je tako u žeravici ili plamenu plesalo kolo veselih vilenjaka, prema slavenskoj tradiciji Malika Tintilinića, koju treba samo pustiti na miru i gledati kako plešu. Za djecu je to bila pouka da se ne približavaju vatri, ali da uživaju u njoj, a na taj način razvijali su maštu i meditirali uz plamen. Pahuljice snijega su bile male vile, kišne kapi također. Kada bi se probila zraka sunca nakon pljuska to je bila posebna vila Sunčanica. Smrt sam tumačila kao odlazak u nebo (nikakav raj, pakao) u koji te odnose vile i vilenjaci da se tamo odmaraš s njima.“<sup>74</sup>

Lidija kao roditelj, ali i profesorica u školi smatra da svoju duhovnu praksu kao i vile i vilenjake može upotrijebiti kao izvrstan medij za lako dopiranje i djelovanje na svijest i savjest djece o pravilnom odnosu prema prirodi:

„Rad s djecom počinjala bih tako što bismo prvo opisali vilu i vilenjaka (kako ih koje dijete pojedinačno vidi u svojoj glavi). Najčešće su vile uvijek nježne i krhke i kao takve, uz blagi glas pripovijedanja i po potrebi blagi dodir, dobivaju jako puno dječjeg povjerenja. Vilenjaci su, opet, više kao neki mali dečki, fakini i bliski su djeci jer nose životnost. Tako, kad zagubiš nešto to se vilenjak malo zeza s tobom, ali će ti to sigurno brzo vratiti. Grmljavinu je proizvodio jedan veliki vilenjak (što je, zapravo, kopija sv. Ilije) koji se ljutio jer nema više svog soka. Vile nastanjuju biljke i drveće, one nas vode kroz šumu gdje ćemo se lijepo zabavljati i nije nas strah. Vjetar u krošnjama je pjesma Šumskih vila, valovi su pjesma Morskih vila itd. U radu s djecom zamolila bih ih da zatvore oči i pokušaju zamisliti lijepo staro drvo u kojemu je vilinski dvorac. Nakon toga bih ih zamolila da zamisle kako netko, bez razloga, ruši to drvo. I tako bi oni shvatili kako vile gube svoju kuću bez razloga. Poticala sam

---

<sup>74</sup> Kazivala Lidija, 13. rujna 2014.

ih da zamisle SVOJU vilu s kojom uvijek mogu po tiho pričati o svemu što ih muči, a što ne žele nikome reći. Bio je to svojevrsni terapijski postupak.<sup>75</sup>

Među načela wiccanske i novopoganske prakse koju slijedi ističe, dakle, i ekološki aktivizam – osim vlastitog aktivističkog djelovanja, djeluje i na svijest svojih ukućana, šire obitelji, prijatelja i učenika kojima predaje. Lidijina duhovna praksa prisposobiva kroz wiccu, novopoganstvo i sveprisutnost vila usporediva je s pojedinim segmentima vilinske pedagogije u kontekstu aktivističkog pokušavanja energiziranja poželjnih oblika ekološkog aktivizma i podizanja, odnosno razvoja kolektivne svijesti o nužnosti manje agresivnog odnosa prema zemlji (usp. Lewis i Kahn 2010:558). Pokušavajući djeci prenijeti znanja o štetnosti uništavalačkih ciljeva globalnih politika, u odnosu prema prirodi Lidija koristi vile u pedagoškom smislu. Na taj način djeca vlastitom imaginacijom razvijaju svijest o pravilnom odnosu prema prirodi. U sličnom kontekstu Lidija promatra i nudizam (koji smatra jednim oblikom obreda u širokom smislu, a ekološki je obojan) čija je pobornica – nudistica je od kada je sama, bez roditeljske pratnje, krenula na more, odnosno već 32 godine. Naime, nudizam shvaća dublje od koncepcije "sunčati se i kupati gol":

„Nudizam je odabir ljudi koji imaju vrlo razvijenu ekološku i svaku drugu društvenu svijest, slobodnih su svjetonazora po pitanjima rase, spolnih orijentacija, društvenih razlika (primanja, vrsta posla, stupanj obrazovanja) i vjeroispovijesti. Zajedničko im je uživanje, ali i briga za 'trenutno stanište' – plažu na kojoj borave, zajedničke aktivnosti za uređenje iste (ako nije službena FKK<sup>76</sup> plaža), održavanje prirodnog okoliša i sl. I u tom smislu djelujem na svoju djecu (koja su također nudisti); mislim da je to još jedna platforma za djelovanje na podizanje svijesti o alternativnom odnošenju prema Zemlji.“

Biljke, u svojem pogledu na svijet, stavlja na prvo mjesto, odnosno daje im prvenstvo nad životinjama. Percipira ih kao hranu, ali i kao neiscrpu prirodnu ljekarnu. Osim toga, biljke joj predstavljaju izraz univerzalne duše Prirode, petog elementa uz zrak, vodu, vatru i zemlju. Znanje o bilju prikuplja iz aromaterapeutskih priručnika, s wiccanskih blogova te kroz iskustva kolega/ica s posla, s obzirom da predaje u Poljoprivrednoj školi. Ipak, najveći dio biljnih recepata i znanja o biljkama prenijeli su joj baka i djed, a prema sjećanju ih je zapisala. Zagovara povratak malim vrtovima i poljoprivrednom (ali etičnom) uzgoju životinja za prehranu u kojima vidi budućnost kvalitetne *koegzistencije* ljudskih potreba i obzirnosti prema

<sup>75</sup> Kazivala Lidija, 13. rujna 2014.

<sup>76</sup> FKK jest termin koji dolazi od njemačke riječi *Freikörperkultur*, u značenju *kultura slobodnog tijela*. Nudistička ili naturistička kultura nagoga tijela veliku je popularnost imala u nekadašnjoj Njemačkoj Demokratskoj Republici, a u posljednje vrijeme je doživjela svojevrsni preporod.

prirodi i ljudima koji u tom slučaju ne bi bili prisiljeni raditi u nehumanim uvjetima rada i za niske plaće. Trudi se što manje kupovati u trgovačkim centrima, no opetovano naglašava da je u mnogim slučajevima ograničena financijskom situacijom.

Vlastito učenje od vila Lidija povezuje sa smrću svoga djeda s kojim je bila izrazito povezana. Ubrzo nakon djedove smrti, a kad god bi bila u nedoumici, fizički bi joj se javljao leptir kojega opisuje kao vilu djedove duše. Prateći leptira-vilu brzo bi joj se pojavilo rješenje problema, nedoumice i sl.

„Nikad nisam čekala ili zazivala leptira (vilu didine Duše). Sada samo pratim trenutke njezina javljanja (jer se razvila ta 'veza' među nama) – kada nešto skrivam od sebe, nosim neki unutrašnji teret koji si ne želim priznati, neku spoznaju koja me plaši jer bih trebala nešto mijenjati i sl. Potom to pojavljivanje zapišem u svoj Vilinski dnevnik (koji je pomalo nalik na Knjigu sjenki), tako da stalno pratim svoj razvoj kroz priču s didom preko leptira-vile. To su ponekad banalne stvari (otkrijem da u mojoj okolini postoje ljekovite biljke koje sprešam i klasificiram, kao u herbariju), a ponekad važne životne stvari (otkrijem mogućnost pisanja dječjih pjesama u sebi). I tako sam i dalje u vezi s didom koji nije mrtav već je samo u nekoj drugoj, paralelnoj stvarnosti. A to je već bitna spoznaja, zar ne?“

#### 6.4. Obredne prakse članova MPF-a

Kolektivna slavlja i obredi jedne su od osnovnih karakteristika i značajki duhovnih praksi članova MPF-a. Sugovornik Goran objašnjava da njihova okupljanja obilježavaju promjene u prirodnim ciklusima. Godišnje održavaju 8 proslava; to su proslave koje se baziraju na izmjeni godišnjih doba i mjeseci, odnosno prate Mjesečeve mjene. Svrha obreda jest povezivanje s prirodnim ciklusima:

„Prisutne su tu razne simboličke radnje koje uključuju mnoge elemente, bilo da su arhetipski ili izmišljeni. Arhetipski element je krug, stajanje u krugu. Sadržaj izvana se simbolički povezuje sa sadržajem iznutra i tako priziva pozitivnu reakciju. Ne radi se o nadnaravnim konceptima, već o simboličkim radnjama.“<sup>77</sup>

Tena ističe kako je u obrednim okupljanjima simptomatično pronaći ravnotežu između edukacijskog i ritualnog/duhovnog konteksta. S obzirom na već istaknutu izrazitu eklektičnost MPF-a kao skupine, Tena i Maja ističu kako postoji samo okvirna struktura rituala, a par (u

---

<sup>77</sup> Kazivao Goran, 22. veljače 2014.



većini slučajeva su to Svećenik i Svećenica) koji je zadužen za izvedbu ima slobodu uprizoriti ritual kako želi, uz praćenje sezonskih korespondencija.

Prije Teninog inicijatorskog izvođenja rituala (Imbolc, veljača), 2012. godine, koji je prvi put u Hrvatskoj javno okupio zainteresirane pojedince, a koji je Tena osmislila i vodila, rituali su se uglavnom samostalno prakticirali. Tenina znanja, tragom navedenoga, nisu joj prenesena od nekoga drugog usmenom predajom već njezinom vlastitom edukacijom koja je rezultat obiteljskog, tradicijskog nasljeđa, ali i čitanja knjiga o duhovno-magijskom radu s vilama koje su navedene u prethodnom tekstu. Ili kako sama Tena objašnjava:

„Neke sam stvari naučila iz usmene predaje, dok sam nešto sama učila i čitala, tražila druge izvore i knjige; dosta internetskih stranica se bavi time.“

Naime, u Teninoj ritualnoj praksi i radu s biljkama izvjestan je rad s vilama, koje doživljava kao svojevrsnu pomoć na eteričnoj razini – odnosno štujući vile kako bi ostvarila povoljan odnos s njima kao s entitetima koji će joj poboljšati urod pri sadnji bilja, ili biti prisutni pri izvođenju rituala. Ipak, njezina znanja o bilju i o radu s vilama kao onostranim entitetima nisu rezultat komunikacije s vilama, odnosno njihova prenošenja znanja na Tenu u smislu sedamnaestostoljetnih vileničkih praksi, već se vile manifestiraju kao svojevrsni zaštitnici, duhovi pomagači, a svojevrsno učenje od vila manifestira se kroz Tenino izučavanje priručnika o vilama, odnosno o magijskom radu s njima.

Nadalje, o samim ritualnim radovima Maja je istaknula:

„Na okupljanjima je uvijek prisutna posebna briga o Prirodi budući je Ona ta čije mijene slavimo. Na nekim okupljanjima posebno se može istaknuti i nešto više, no svakako se inzistira da boravak u prirodi, makar to bilo i nečije dvorište, bude što manje invazivan i da se ne uznemiravaju bića koja tamo žive – bilo da se radi o biljkama i životinjama ili pak o vilinskim bićima i slično.“

Regularna struktura rituala<sup>78</sup> bila je prisutna i tijekom slavlja blagdana Ostare kojemu sam na poziv članica MPF-a i sama prisustvovala. Slavlje je održano 22. ožujka 2014. godine u privatnoj kući jedne od članica te u obližnjoj šumi. Ostara je blagdan koji varira od 20. – 23.

---

<sup>78</sup> Kao osnovnu strukturu rituala na kojoj se bazira okvirna izvedba svih rituala, Tena navodi stvaranje kruga, potom energetske i fizičke čišćenje, invokaciju elemenata kao i invokaciju božanstva, duha ili petog elementa – ovisno o individualnom izboru ili vjerskom opredjeljenju. Zatim slijedi navođenje razloga okupljanja, ritualni rad (ili izvođenje magijskog dijela obreda čija je izvedba koncipirana ovisno o godišnjem dobu te blagdanu koji se slavi), *cake & ale*, odnosno jelo i piće, te završavanje ili otpuštanje elemenata, zahvala bogovima te zatvaranje kruga i razilaženje.

ožujka, a označava prvi dan proljeća. Ostaru obilježava, između ostaloga, sadenje sjemena koje simbolizira novi život. Kako raste posađena biljka, tako rastu i naše ambicije i uspjesi. Ritual je osmislila i vodila Tena.

Uvodni segment rituala predstavljao je okupljanje članica (kojih je, isključujući autoricu rada, bilo sedam) i druženje. Sam obred započeo je, ukrašavanjem pisanica pčelinjim voskom tijekom kojega nam je Tena, kao voditeljica rituala, predstavila simbole. Odabirom simbola s njim smo se trebali povezati na duhovnoj razini te ga kroz vizualizaciju prenijeti na jaje. Nakon uvodnog dijela i oslikavanja pisanica te prenošenja vlastite energije na samu pisanicu<sup>79</sup>, ritual smo nastavile u obližnjoj šumi. Uvod u ritualnu izvedbu sastavila je i izgovorila voditeljica rituala, Tena, a uvod glasi:

"Dobrodošli,

ovo je festival Ostara, svet boginji Eostre, onoj čiji su simboli života i rođenja Zec i Jaje. Ovo je festival umirućeg i rastućeg Boga Atisa, Mitre, Tamuza, Adonisa i Ozirisa kao i mnogih drugih. Ovo je doba kada boginje Perzefona, Inana i druge čine svoj povratak iz podzemlja, noseći sa sobom znanje života, smrti i preporoda. Sve to i mnogo drugog obnovljeno je i osvježeno kao što i mi tražimo obnovu i osvježenje u vlastitim životima. Ovo je također i Proljetni ekvinocij kada su dan i noć jednaki i u balansu. Ovaj balans tražimo u našim životima također, jer svatko mora tražiti način da napusti zastarjelo i napravi mjesta za novo. Blagoslovljeni bili!"

Potom je uslijedilo pročišćavanje tijela i uzemljenje energije kroz tjelesne pokrete<sup>80</sup> i vizualizaciju te zahvala Velikoj Boginji, odnosno Majci Zemlji na prisustvu u ritualu, koja je invokacijom zazvana na prisustvovanje:

Zazivam Umiruće i Rastuće Bogove, one koji su živjeli i umrli i bivali nanovo rođeni, da donesu život i plodnost cijeloj zemlji. Zazivam boginju Eoster da nam donese svoje darove

---

<sup>79</sup> Kao simbol koji mi je u tom trenutku najviše odgovarao odabrala sam simbol Boginje (dva polumjeseca koja izvire iz kruga), a tijekom ocrtavanja simbola na pisanicu trebala sam vizualizirati Boginju, te razmišljati o svom odnosu prema njoj. Svoje osjećaje, misli i energiju koju sam zadobila kroz vizualizaciju Boginje, trebala sam prenijeti na sam crtež kroz svojevrstan duhovni rad – koncentraciju i vizualizaciju energije koja se kroz moje ruke i štapić s voskom manifestira i pohranjuje u crtežu na pisanici. Na koncu rituala u šumi pisanicu smo trebali zakopati u zemlju ili jaje pojesti kako bi energija bila ponovno pohranjena, vraćena izvoru.

<sup>80</sup> Kroz udahe i izdahe, stojeći raširenih nogu unutar formiranog kruga, nekoliko puta smo se gornjim dijelom tijela saginjali prema zemlji i ponovno se vraćali u početni položaj pri čemu bismo ruke dizali iznad glave, vizualizirajući prolazak energije kroz naše tijelo prema stopalima i potom u zemlju.

života i snage. Za ciklus života i smrti i preporoda da se nastave sezone koje odlaze i dolaze, svaka u svoje vrijeme. I tako se kolo okreće. Blagoslovljeni bili!<sup>81</sup>

Nakon invokacije Boginje, u krug se pozivaju elementi – vatra, voda, zemlja i zrak kojima su dodijeljene njihove strane svijeta. Četvero sudionika rituala, od kojih je svaki predstavljao jedan od četiri elementa, okrećući se prema pripadajućoj strani, izgovarao je recital koji u krug priziva određeni element. Okosnica rituala jest sadnja sjemena bosiljka koja simbolizira napuštanje negativnosti iz prošlosti te otvara prostor za nove početke, ideje i projekte. Nakon što su cikličnim redosljedom svi sudionici i sudionice posadili sjeme, slijedi ritualno i kružno ispijanje zelenog čaja iz kaleža kao simbola Boginje, konzumacija šparoga kao falusnog simbola Boga te konzumacija vlastite oslikane pisanice koja simbolizira pohranu energije koja je prethodno prenesena na pisanicu. Kraj rituala obilježava zahvala Boginji i elementima na prisustvu u ritualu, otpuštanje elemenata slijedeći njihove strane svijeta – odnosno elementima se jednostavno izgovaraju riječi zahvale na prisustvu, pritom se okrećući na pripadajuću stranu svijeta – te zatvaranje kruga i razilaženje. Krug je zatvorila Tena pomičući granu drveta po kružnici na tlu formiranoj pri otvaranju kruga, no naravno, u suprotnom smjeru.

Na kraju rituala članice su napravile hranilicu za ptice koju su napunile sjemenkama te je postavile u prirodi kako bi se ptice mogle hraniti. Hrana je nošena u plastičnim posudama, no nakon zatvaranja kruga sav plastični i nerazgradiv materijal spremljen je i odnesen iz prirodnog okoliša.

---

<sup>81</sup> Pristup tekstovima ritualnih invokacija omogućila mi je sugovornica Tena.

## 7. Zaključak

Nakon provedenog istraživanja, razvidnim su se pokazale određene sfere duhovnog i praktičnog djelovanja hrvatskih novopogana unutar kojih je moguće ostvariti dodire praksi istraživanih zajednica s aspektima vilinske pedagogije. Bitno je pritom istaknuti da se prakse vilinske pedagogije i novopoganstva koje su uspoređivane u radu ne mogu smatrati istovjetnima s obzirom da se radi o kompleksnom svjetonazoru hrvatskih novopogana unutar kojega se odrednice poput ekološkog aktivizma, svjesnosti o šteti okolišnog zagađenja, kolektivna okupljanja (krijesovi, obredi, *mutovi*, radionice) usmjerena, osim na duhovni rad, i na edukacijski element, volontiranja u raznim udrugama za zaštitu prava i dostojanstva ljudskih i ne-ljudskih životinja<sup>82</sup>, osvještavanja vlastite zajednice i obitelji o pravilnom odnosu prema prirodi, alternativna prehrana te pojedini aspekti i oblici vilinske pedagogije u mnogočemu preklapaju.

Govoreći o vilama u hrvatskom novopoganstvu, a tragom iskaza sugovornika, zamjetno je smještanje vilinske sfere u prirodni okoliš u kojemu one često figuriraju kao energetske manifestacije prirode, kao ostaci kolektivne energije u okolišu, odnosno na prirodnim mjestima<sup>83</sup>. Vile figuriraju, u relaciji s boginjom Mokoš, i kao „čista ženska energija, prirodnost, stvaranje, plodnost, rodnost i sl.“<sup>84</sup> – vile su dakle ženski elementi koji se mogu naći u prirodi. Sugovornica Ivana vile je označile kao „djecu Majke prirode“ koja se nalaze „svuda i u svemu“, a osim toga vile su dio njezine duhovne prakse. Maja ih je pak definirala kao skupinu bića čiji je zadatak „demonstrirati neku silinu prirode, one potpomažu neke prirodne procese“.<sup>85</sup> Za Lidiju su vile oduvijek vezane uz prirodne elemente, one figuriraju kao „imaginativne poveznice s prirodom u krajnje pozitivnom obliku: vezane su uz vodu, šumu, zrak, kišu, more, biljke, kamenje ili kao oblici božanstava ili univerzalnih sila“.<sup>86</sup> Lucija, pak, vile označava kao „glasnike prirode, entitete koji su usko vezani uz zemlju, šumu, uz prirodne pojave.“<sup>87</sup> Tena objašnjava da su vile ono „nešto što je povezano sa silama u prirodi koja ti poboljšava urod, nešto kao manifestacija pozitivne energije koju usađuješ u svoje živo biće“.<sup>88</sup> Osim toga, Tena vile koristi kao „pomoć na eteričnoj razini“ pri radu s

---

<sup>82</sup> "Ne-ljudske životinje" termin je koji je inicirala Joan Dunayer, američka spisateljica, urednica i zagovornica prava životinja u knjizi *Specizam* (2009) kako bi upozorila na moralni rascjep između ljudi (koji su tim terminom izdvojeni iz životinja) i ostalih životinja.

<sup>83</sup> Kazivala Sonja, 01.8.2013.

<sup>84</sup> Kazivao Deniver, 01.8.2013.

<sup>85</sup> Kazivala Maja, 08.4.2014.

<sup>86</sup> Kazivala Lidija, 29.5.2014.

<sup>87</sup> Kazivala Lucija, 29.3.2014.

<sup>88</sup> Kazivala Tena, 02.2.2013.

kristalima biljem – bila to sadnja biljaka, spravljanje kozmetičkih pripravaka ili magijski rad (napici). Tragom navedenih kazivanja, jasno je da vile moramo (barem u ovome radu) promatrati u uskoj poveznici s prirodom, no ne i istovjetnima s prirodom, već prirodi imanentnim bićima.

Kada je riječ o učenju od vila (što ovdje figurira kao izrazito inkluzivan pojam) unutar hrvatskog novopoganstva, riječ je zapravo o duhovno-magijskim i svakodnevnim praksama, načinu mišljenja i poimanja svijeta, svjesnosti o bivanju čovjeka i njegovu utjecaju na okoliš, riječ je o dijelovima jednoga složenog svjetonazora unutar kojega se mogu promatrati *odrazi vilinske pedagogije*.

Pri ekspliciranju duhovnih i svakidašnjih praksi novopoganstva u Hrvatskoj mora se istaknuti da te prakse ne proizlaze nužno i izravno iz vilinskih izvorišta znanja poput sedamnaestostoljetnih vileničkih praksi, već se posredno formiraju kroz individualne duhovnosti koje mogu, ali i ne moraju biti pod utjecajem kontakta s vilama (ili bilo kojega drugog onostranog entiteta) – bilo na iskustvenoj ili energetskej razini. Ipak, svojevrsna komunikacija i susreti s vilinskim i onostranim entitetima i danas postoje, pa i na temelju prinosa ovoga rada. Isticanje, pokraj vilinskih i ostalih onostranih entiteta, posljedica je toga što se i unutar same vilinske pedagogije ne inzistira isključivo na iskustvima s vilama već i s drugim neljudskim bićima ili energijama (upućujući tako na različite oblike vilinske pedagogije), a govori se o zajednicama posvećenima duhovima i neumirućim mrtvima. U kontekstu hrvatskog novopoganstva može se govoriti o božanstvima i prirodnim energijama i entitetima, iako se ovdje ipak ne radi o posvećenosti određenim božanstvima već štovanju i slavljenju božanstava i prirode. Kroz ove segmente može se kod sugovornika govoriti o svojevrsnom učenju ili utjecaju na svakodnevne prakse (u odnosu s prirodom unutar koje se, kao neizdvojiv dio, nalaze vile i ostala onostrana bića) koje su, u svakom slučaju, osvještavanje i osjetljivije na razne oblike nepravde, te naklonjenije ideji ekološke stabilnosti.

Značajan podatak koji sam dobila tijekom razgovora s hrvatskim novopoganima jest činjenica da duhovno-magijske prakse i religioznosti utječu, čak štoviše, formiraju svakodnevni život članova istraživanih zajednica (duhovni i svakodnevni životi su ovdje isprepleteni i međusobno povezani), na temelju čega pojedini sugovornici smatraju da rekonstrukcijom i upotrebom mitova o vilama mogu utjecati na promjenu svijesti svoje zajednice, odnosno da kroz svoj duhovni rad mogu pridonijeti očuvanju i zaštiti prirode. Sugovornica Lidija tako koristi vile i vilinske mitove u edukaciji djece, pri čemu vile figuriraju kao svojevrsni

pedagoški narativ osvježujući djecu o nužnosti pravilnog odnosa prema prirodi. Maja pak vilinske mitove rekonstruira u svom duhovnom radu s energijama zemlje, pokušavajući tako usmjeriti energetske tokove u korist prirode. Osim toga, zamjetna je njezina komunikacija i iskustveni doživljaj vilinskog svijeta s kojim komunicira na duhovnoj razini te koji joj često ostavlja poruke u liku raznih simbola ili darova. Konačno, volontiranje u raznim udruženjima i aktivizam u radionicama ili na druge načine svojevrsni su nastavci duhovnog života, a javljaju se, osim kod navedenih sugovornica, kod Dunje koja je svoju obitelj naviknula na recikliranje te kod Ivane koja svoju zajednicu kroz radionice i aktivistički rad pokušava osvijestiti o pravilnom odnosu prema prirodi. Aspekti vilinske pedagogije su, razvidno je, individualno označeni s obzirom na eklektičnost pri formiranju duhovnih svjetonazora pripadnika novopoganstva u Hrvatskoj.

Na koncu, valja napomenuti da je slab odaziv na koji sam naišla pri istraživanju svakako negativno utjecao na tijek i kvalitetu istraživanja – podaci su skromni, broj kazivača je poprilično mali za iznalaženje relevantnijih zaključaka i doprinosa ovoj temi na hrvatskom području. Temelji za daljnje istraživanje su svakako postavljeni, određeni zaključci su ponuđeni za eventualna daljnja istraživanja vilinske pedagogije na području hrvatske novopoganske duhovnosti, ako ne i one unutar šireg pokreta *new age*. Također, ulazak u zajednice i promatranje njihovih praksi tijekom kolektivnih okupljanja i ritualnog rada bio bi izrazito značajan pri interpretaciji pojedinih poveznica s određenim aspektima vilinske pedagogije.

Konačno, vilinska pedagogija figurira kao *pedagogija potlačenih* – onih koji ponovno ostvaruju monopol na iskonsko pravo alternativnih oblika življenja, koji se simbiotski odnose prema prirodnom okolišu zahtijevajući brigu o zemlji kao Majci hraniteljici te održive načine življenja. Upravo u tim malim duhovnostima i praksama pojedinaca koji sitnim, ali snažnim koracima mijenjaju svijest svoje okoline o nužnosti ekološkog aktivizma, očituje se svojevrsni oblik biopolitike postavljen naspram dominantnih oblika biomoći – onih oblika koji direktno utječu i manipuliraju zdravljem i tijelima ljudi.

## 8. Literatura i izvori

### Kratice:

ZNŽO – Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, HAZU

- Ardalić, Vladimir. 1917. „Vile i vještice (Bukovica u Dalmaciji).“ *ZNŽO* 22: 302-311.
- Banović, Stjepan. 1918. „Vjerovanja. Vile i vilenici (Zaostrog u Dalmaciji).“ *ZNŽO* 23: 194-197.
- Bartulin, Andrija. 1898. „Cres. Vjerovanja. Vili.“ *ZNŽO* 3: 269-271.
- Belaj, Marijana. 2012. *Oblici religioznosti u suvremenim sociokulturnim procesima: predavanja u sklopu kolegija*. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Belaj, Vitomir. 2007. *Hod kroz godinu. Mitska pozadina hrvatskih narodnih običaja i vjerovanja*. Zagreb: Golden Marketing.
- Belaj, Vitomir. 2000. „Uz Katičićevu rekonstrukciju tekstova o baltoslavenskoj Majci bogova“ U: *Trava od srca: Hrvatske Indije II*, Ekrem Čausević et.al., ur. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo i Filozofski fakultet, 113-127.
- Beyer, Peter. 2006. *Religions in Global Society*. London and New York: Routledge.
- Bošković-Stulli, Maja. 1978. *Povijest hrvatske književnosti I. Usmena i pučka književnost*. Zagreb: Liber: Mladost.
- Bošković-Stulli, Maja. 1991. *Pjesme, priče, fantastika*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske i Zavod za istraživanje folklora.
- Botica, Stipe. 1990. „Vile u hrvatskoj mitologiji.“ *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 25: 29-40.
- Chevalier, Jean i Alain Gheerbrant. 1987. *Rječnik simbola. Mitovi, sni, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Čiča, Zoran. 2002. *Vilenica i vilenjak. Sudbina jednog pretkršćanskog kulta u doba progona vještica*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
- Dragun, Maja. 2012. *New age. Povijesni korijeni i postmoderna tumačenja*. Zagreb: Naklada Jurčić.
- Dronjić, Matija i Rosana Šimunović. 2010. „Fantastična bića lovinačkog kraja” *Senjski zbornik*, 37: 297-322.
- Dunayer, Joan. 2009. *Specizam*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Dvostruka duga.
- Eliade, Mircea. 1981. *Okultizam, magija i pomodne kulture*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske
- Eliade, Mircea. 2004. *Mistična rođenja. Inicijacija, obredi, tajna društva: esej o nekoliko tipova inicijacije*. Zagreb: Fabula nova.
- Filakovac, Ivan. 1905. „Vjerovanja. Vile (Retkovci u Slavoniji)”. *ZNŽO* 10/1: 144-146.
- Ginzburg, Carlo. 1991. *Ecstasies: Deciphering the Witches' Sabbath*. London: Penguin Books.
- Girardi-Jurkić, Vesna. 2005. *Duhovna kultura antičke Istre*. Zagreb: Školska knjiga.
- Grbić, Jadranka. 1998. „Predodžbe o životu i svijetu” U: *Etnografija. Svagdan i blagdan hrvatskog puka*, J. Čapo Žmegač et al., ur. Zagreb: Matica hrvatska, 305-330.

- Horvat, R. 1896. "Vile (Koprivnica)" *ZNŽO* 1: 230-231.
- Hunt, Stephen J. 2003. *Alternative Religions. A Sociological Introduction*. Hampshire, Burlington VT: Ashgate.
- Ivanišević, Frano. 1905. "Poljica: Stvorovi kao ljudi". *ZNŽO* 10/2: 254-268.
- Jurkić-Sviben, Tamara. 2010. "Od Lilit do more". U: *Mitski zbornik*, Suzana Marjanić i Ines Prica, ur. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Hrvatsko etnološko društvo i Naklada Scarabeus, 151-170.
- Katičić, Radoslav. 2012. „Gospa Međugorska i mokra Mokoš“. U: *Kult Velike Majke i štovanje Majke Božje, Ethnologica Dalmatica* 19: 9-19.
- Kelemen, Petra. 2009. „Vjeronanja u nadnaravna bića“ U: *Živjeti na Krivom putu*, sv.2, Milana Černelić, Marijeta Rajković, Tihana Rubić, ur. Zagreb: FF Press, 279-292.
- Kotarski, Josip. 1918. „Lobor: Stvorovi kao ljudi“. *ZNŽO* 23: 51-52.
- Kukuljević Sakcinski, Ivan. 1851 (1846). „Bajoslovlje i crkva. 1. Vile“. *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku I*: 86-104.
- Lang, Milan. 1914. „Samobor. Stvorenja kao ljudi. Vile“. *ZNŽO* 19/1: 136-138.
- Letcher, Andy. 2001. „The Scouring of the Shire: Fairies, Trolls and Pixies in Eco-Protest Culture“. *Folklore* 112/2: 147-161.
- Lewis Tyson i Richard Kahn. 2010. „Egzopedagogije i utopijska mašta. Istraživanje supkultura vila“. U: *Mitski zbornik*, Suzana Marjanić i Ines Prica, ur. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Hrvatsko etnološko društvo i Naklada Scarabeus, 553-571.
- Lovrenčević, Zvonko. 1969-1971. „Mitološke predaje Bilo-gore“ *Narodna umjetnost* 7: 71-100.
- Marjanić, Suzana. 1998. „Telurni simbolizam konavoskih vila. Zapisi vilinskih pripovijedaka Katine Casilari u Bogišićevoj cavtatskoj rukopisnoj zbirci usmenih pripovijedaka“. *Dubrovnik: časopis za književnost i znanost* 1: 44-65.
- Marjanić, Suzana. 2002. „Dijadna boginja i duoteizam u Nodilovoj Staroj vjeri Srba i Hrvata“. *Narodna umjetnost* 39/2: 175-198.
- Marjanić, Suzana. 2004. „Životinjsko u vilinskom“. U: *Između roda i naroda: etnološke i folklorističke studije*, Renata Jambrešić Kirin i Tea Škokić, ur. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Centar za ženske studije, 231- 256.
- Marjanić, Suzana. 2010. „Zoopsihonavigacija kao poveznica vješticarstva i šamanizma“. *Mitski zbornik*, Suzana Marjanić i Ines Prica, ur. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Hrvatsko etnološko društvo i Naklada Scarabeus, 127-150.
- Marjanić, Suzana. 2012. "Od anatolijske Boginje Ptice Grabljivice preko starogrčkih sirena do morskih djevoja u hrvatskim usmenim predajama". *Kult Velike Majke i štovanje Majke Božje, Ethnologica Dalmatica* 19: 49-70.
- Marks, Ljiljana. 2003. „Nadnaravno žensko“. U: *Zbornik Zagrebačke slavističke škole 2002.*, Stipe Botica, ur. Zagreb: Filozofski fakultet, Zagrebačka slavistička škola, 78-89.
- Mikac, Jakov. 1934. „Vjeronanja (Brest u Istri)“. *ZBNŽO* 29/2: 195-200.
- Miličević, Sonja. 2010. „Wicca. Stara ili nova religija?“ U: *Mitski zbornik*. Suzana Marjanić i Ines Prica, ur. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Hrvatsko etnološko društvo i Naklada Scarabeus, 531-551.



- Nodilo, Natko. 1981. *Stara vjera Srba i Hrvata (Religija Srbâ i Hrvatâ, na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog)*. Split: Logos.
- Partridge, Christopher i John Gordon Melton. 2005. *Enciklopedija novih religija. Nove religije, sekte i alternativni duhovni pokreti*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Pócs, Éva. 1999. *Between the Living and the Dead: A Perspective on Witches and Seers in the Early Modern Age*. Budapest: Central European University Press.
- Schneeweis, Edmund. 2005. *Vjeronanja i običaji Srba i Hrvata*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Skok, Petar. 1973. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. (Knjiga treća). Zagreb: JAZU.
- Škrbić, Nevena. 2000. „Pojedini elementi duhovne kulture primorskih Bunjevaca“. *Senjski zbornik* 27: 217-226.
- Trošelj, Mirjana. 2011. „Mitske predaje i legende južnovelebitskog Podgorja“. *Studia Mythologica Slavica* 14: 345-370.
- Zečević, Divna. 1977. „Usmeno pripovijedanje u okolici Slavonske Požege (Predaje)“. U: *Požega 1227-1977*, Marijan Strbašić, ur. Požega: Skupština općine Slavonska Požega i Odbor za proslavu 750-godišnjice grada Slavonske Požege, 293-295.
- Zečević, Slobodan. 1981. *Mitska bića srpskih predanja*. Beograd: "Vuk Karadžić", Etnografski muzej.
- Zorić, Milan. 1896. „Vile (Kotari)“. *ZNŽO* 1: 230-231.
- Zovko, Ivan. 1901. „Vjeronanja iz Herceg-Bosne (Vile)“. *ZNŽO* 6: 144-148.

#### Internetski izvori:

- "Diana". *Wikipedia*. [http://en.wikipedia.org/wiki/Diana\\_\(mythology\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Diana_(mythology)), pristup: 10. 2. 2014.
- "Freikörperkultur". *Wikipedia*. <http://en.wikipedia.org/wiki/Freik%C3%B6rperkultur>, pristup: 24. 6. 2014.
- "Jarilovo". Facebook. <https://www.facebook.com/events/774793185866572/>, pristup: 10.6.2014.
- "Holda". *Wikipedia*. <http://en.wikipedia.org/wiki/Holda>, pristup: 11. 2. 2014.
- "Marko Pogačnik". <http://www.markopogacnik.com/>, pristup: 10.6.2014.
- "Međunarodna Paganska Federacija Hrvatske". <http://cro.paganfederation.org/>, pristup: 28.6.2014.
- "Međunarodna Paganska Federacija Hrvatske". Facebook. <https://www.facebook.com/pages/Me%C4%91unardna-Paganska-Federacija-Hrvatska-PFI-Croatia/309112082441477>, pristup: 28. 6. 2014.
- "Paganski krug Hrvatske". <http://pkh.hr/>, pristup: 28. 6. 2014.
- "Paganski krug Hrvatske". Facebook. <https://www.facebook.com/PaganskiKrugHrvatske>, pristup: 28. 6. 2014.
- "Occupy movement". *Wikipedia*. [http://en.wikipedia.org/wiki/Occupy\\_movement](http://en.wikipedia.org/wiki/Occupy_movement), pristup: 27.6. 2014.

"Occupy Croatia". *Facebook*. <https://www.facebook.com/OccupyCroatia>, pristup: 27. 6. 2014.  
"Prijatelji životinja". <http://www.prijatelji-zivotinja.hr/index.hr.php>, pristup: 28. 6. 2014.  
"Rodnovjerje". *Wikipedia*. <http://hr.wikipedia.org/wiki/Rodnovjerje>, , pristup: 10. 6. 2014.  
"Rudolf Steiner". *Wikipedia*. [http://en.wikipedia.org/wiki/Rudolf\\_Steiner](http://en.wikipedia.org/wiki/Rudolf_Steiner), pristup: 27. 6. 2014.  
"Savez hrvatskih rodnovjeraca". <http://www.rodnovjerje.com.hr/index.html>, pristup: 10.6. 2014.  
"Stop specizmu!". <http://www.stop-specizmu.org/>, pristup: 28. 6. 2014.

## Kazivači:

**Zvonimir Bunjevac**, 75 godina; kazivanja vezana uz Dvor na Uni (okolica Siska); kazivao 04. 12. 2011. godine  
**Sonja**, Zagreb; kazivala 01. 8. 2013.  
**Filip** (pseudonim), Zagreb; kazivao 01. 8. 2013.  
**Deniver**, Zagreb; kazivao 01. 8. 2013.  
**Dunja** (pseudonim), Zagreb; kazivala 01. 8. 2013.  
**Ivana**, Zagreb, 23 godine; kazivala 19. 2. 2014.  
**Anita**, Zagreb, 42 godine; kazivala 22. 2. 2014.  
**Tena**, Zagreb/Županja, 21 godina; kazivala 22. 2. 2014., 23. 3. i 25. 3. 2014.; 13. 4. 2014.  
**Goran**, Zagreb; kazivao 22. 2. 2014.  
**Maja** (pseudonim), Zagreb, 42 godine; kazivala 08. 4. 2014.  
**Lucija**, Zagreb, 33 godine; kazivala 29. 3. 2014.  
**Lidija**, Zagreb, 47 godina; kazivala 29. 5. 2014.